

CERCETĂRI PALEOANTROPOLOGICE PRIVITOARE LA POPULAȚIILE DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

DE

OLGA NECRASOV, MARIA CRISTESCU, DAN BOTEZATU și GEORGETA MIU

INTRODUCERE

Cercetările paleoantropologice în țara noastră s-au dezvoltat mai târziu și mai lent decât cele de antropologia omului contemporan. Prima lucrare de paleoantropologie însă datează încă din secolul trecut și aparține lui M.S. Obedenaru, care în 1874 a prezentat o comunicare referitoare la două cranii preistorice, în cadrul ședințelor Societății de Antropologie din Paris, a cărui membru era. La începutul secolului nostru, printre publicațiile antropologice cunoscute românilor, aparținând fie unor specialiști din țară, fie unor specialiști străini, se înscrie și o lucrare asupra unei mici serii de schelete, publicată de E. Pittard (1903, p. 233—241) atribuite însă atunci în mod eronat culturii Cucuteni. A. Donici, care apare în literatura antropologică mai întâi ca colaborator a lui E. Pittard, publică apoi singur studii asupra unor cranii scitice descoperite la noi (Donici, 1930, p. 1—4). Afirmarea însă a antropologiei, în general, și respectiv a paleoantropologiei va deveni posibilă odată cu apariția primelor instituții specializate pentru studii în acest domeniu, în cele trei mari centre universitare de la noi: Catedra de Antropologie și Paleontologie de la Universitatea din Iași, înființată în 1926, Laboratorul și muzeul de Antropologie de pe lângă Catedra de Anatomie și Embriologie de la Universitatea din București, înființată oficial în 1937 și Societatea care se va transfera în 1940 în Institutul de Antropologie din Cluj, înființată în 1933. Profesorului I.G. Botez îi datorăm primul curs dactilografiat de paleontologie umană (apărut sub îngrijirea lui O. Necrasov în 1935) și tot el împreună cu N.N. Moroșan (Botez, 1933, p. 47 și Moroșan, 1927, p. 1—22) realizează primele studii moderne și multilaterale privind Stratigrafia, Paleoantropologia și Arheologia paleoliticului din țara noastră. La București, fondatorul antropologiei este profesorul F. Rainer, care, deși în principal s-a preocupat de antropologia omului contemporan, a realizat în colaborare cu I. Simionescu un studiu amănunțit asupra craniului paleolitic descoperit la Cioclovina (Rainer și Simionescu, 1942, p. 489—501), precum și o lucrare asupra a patru cranii din curganele dobrogene, prezentat la Congresul Internațional de Antropologie ținut la București în 1937. La Cluj, deși preocupările de antropologie s-au concentrat în principal pe probleme de antropologia populațiilor actuale sau de antropologie medicală, apar totuși unele lucrări de ordin craniologic datorate lui I.G. Russu (1939, p. 85—94) și lui I. Chelcea (1935, p. 1—28). După o relativă stagnare a cercetărilor antropologice în perioada 1944—1950, asistăm la o revitalizarea a acestora, pornindu-se de la punerea la punct și unificarea metodologiei de lucru (Martin și Saller, 1957, p. 429—597; Olivier, 1960, p. 115—270 și Alexeev, 1964, p. 1—65) și orientarea cercetărilor pe direcții moderne bazate pe o concepție multi- și interdisciplinară. La București, din inițiativa profesorului St. Milcu, a luat ființă un colectiv de Antropologie al Academiei Române care, ulterior va deveni Centrul de Antropologie, condus multă vreme de prof. St. Milcu și apoi prof. Olga Necrasov (care mai întâi a condus secția de Paleoantropologie de la acest centru).

La Iași, cercetările antropologice s-au desfășurat exclusiv în cadrul Facultății de Științe Naturale pînă în anul 1958, cînd ia ființă Colectivul de Antropologie de la Filiala Iași a Academiei Române, condus de profesor Olga Necrasov, după care antropologia ieșeană, cu forțe reunite — cadre didactice și de cercetare, va înregistra o dezvoltare continuă, cercetările căpătînd un caracter complex multi- și interdisciplinar, fiecare populație studiată din punct de vedere paleoantropologic, fiind analizată atît sub aspect paleodemografic și paleopatologic precum și al ocupațiilor de viață (așa cum rezultă din cercetările paleofaunistice). La Cluj, preocupările antropologice se concentrează numai la nivelul catedrei de Anatomie de la Facultatea de Medicină condusă de profesor I. Gh. Russu. În toate cen-

trele are loc printre altele și orientarea cercetărilor antropologice în direcție istorică, pentru cunoașterea dinamicii procesului de formare a poporului român din cele mai vechi timpuri. Așa cum arăta profesorul St. Milcu în 1954 „s-a înlăturat astfel una din lipsurile cele mai grave ale antropologiei românești din trecut și anume ignorarea și minimalizarea antropologiei arheologice, care are sarcina în țara noastră să cerceteze biologia populațiilor care au trăit în epoca preistorică, populații care constituie fondul biologic din care s-a format poporul nostru” (Milcu, 1954, p. 7—30). S-au stabilit strânse relații de colaborare cu institutele de arheologie din București, Iași și Cluj și cu numeroase muzee județene de arheologie și istorie, care, nu numai că au furnizat materialul de studiu reprezentat prin resturile osoase umane și animale, rezultate din săpăturile arheologice, au și înlesnit participarea directă a antropologilor ieșeni și bucureșteni la unele săpături în diverse necropole (Cernavodă, Cernica, Probota, Doina, Brad, Alba Iulia etc.). Colaborarea cu arheologia s-a concretizat de asemenea prin participarea la unele ședințe de lucru sau la diverse manifestări științifice organizate de arheologi cu lucrări care reflectă coroborarea datelor antropologice cu cele de ordin arheologic.

În căutarea resturilor omului fosil au fost întreprinse săpături mai întâi în peștera de la Baia de Fier (începute în 1952) sub îndrumarea lui C.S. Nicolaescu-Plopșor, iar apoi în Oltenia în depozitele villafranchiene de la Bugiulești, care au scos la iveală interesante materiale arheologice și paleofaunistice (Nicolaescu-Plopșor, 1964, p. 39—46). Săpăturile executate cu ocazia construirii hidrocentralei Porțile de Fier, s-a descoperit o serie de schelete la Schela Cladovei, datată din Epipaleolitic (comunicată de V. Boroneanț și D. Nicolaescu-Plopșor la Congresul Internațional de Antropologie și Etnografie — Chicago, 1968). Cu toate eforturile depuse, documentele antropologilor pentru Paleolitic nu reușesc însă să se îmbogățească îmbucurător. În schimb, pentru epocile următoare — Neolitic, Bronz, prima și a doua Epocă a Fierului, ca de altfel și pentru perioada daco-romană, grație cercetărilor arheologice care au beneficiat de un sprijin deosebit din partea forurilor competente, atingând după expresia profesorului M. Petrescu-Dimbovița „culmi nebănuite” (1978, p. 15) antropologii au reușit să adune, în special la Iași și București, un bogat material antropologic care constituie un adevărat tezaur național. Faima sa a depășit granițele țării noastre, reprezentând un punct de atracție științifică pentru numeroși specialiști străini, care, au solicitat să ne viziteze pentru a putea examina diferitele colecții în scop comparativ (K. Saller, H. Grimm — Germania; J. Olivier — Franța; H. Riquet — Franța; J. Nemeskeri — R.U.; V. Correnti — Italia; A. Hadžalov și P. Boev — Bulgaria; J.A. Valsik, M. Hanulich, V.V. Novotny, E. Vleck, M. Drobna, M. Prokopec — R.C.).

Este pentru noi o fericită ocazie să aducem alese mulțumiri tuturor celor care au acordat înțelegere și sprijin cercetărilor paleoantropologice: Academiei, institutelor de Arheologie și Istorie din Iași, București, Cluj-Napoca, directorilor de muzee județene de Arheologie și Istorie, precum și tuturor arheologilor care au făcut efortul de a supraveghea deshumarea materialului paleoantropologic și punerea acestuia la dispoziția colecțiilor noastre. O bună parte din aceste materiale au fost valorificate prin numeroase lucrări publicate în țară și străinătate dintre care unele cu caracter de sinteză (Necrasov, 1961, p. 53—60; 1973, p. 3—19; 1974, p. 512—524; 1980, p. 423—444; Necrasov și Cristescu, 1959, p. 152—159; 1961, p. 53—62; 1965, p. 129—161; 1967, p. 159—169), unele rezultate fiind folosite la *Tratatul de Istorie a României* (1960, p. 88, 89, 135).

De asemenea, cercetarea antropologică s-a afirmat cu ocazia a numeroase manifestări în țară și străinătate: al V-lea Congres Internațional de Preistorie și Istorie Veche — Hamburg 1958; Congresul de Antropologie și Etnologie — Paris 1960; Congresul Internațional de Antropologie și Etnologie — Moscova 1964; al VI-lea Congres Internațional de Științe Preistorice și Protoistorice — Roma 1966; Congresul Internațional de Antropologie și Etnologie — Tokyo — Kyoto 1968; Congresul Internațional de Antropologie și Etnologie — Chicago 1973; al II-lea Congres Internațional de Tracologie — București 1976.

Lucrarea de față reprezintă rodul unei munci de peste 30 de ani, fiind o încercare de sinteză a rezultatelor obținute până acum, asupra apariției omului și evoluției populațiilor umane în spațiul carpato-dunărean, din cele mai vechi timpuri și până la constituirea poporului român, dintre care unele publicate, iar altele încă inedite. Preocuparea noastră de bază la întocmirea acestei lucrări a fost aceea de a

* *Institutul de Istorie și Arheologie București*: I. Nestor, D. Berciu R. Vulpe, C. Preda, V. Dumitrescu, Gh. Diaconu, Gh. Bichir, P. Roman, M. Simpetru, Gh. Cantacuzino, E. Zaharia, Al. Vulpe, Vl. Zirra, A. Alexandrescu, M. Comșa, E. Moscolu, R. Heitel, H. Dumitrescu, L. Birzu; *Institutul de Istorie și Arheologie din Iași*: M. Petrescu-Dimbovița, D. Teodor, I. Ioniță, A. Florescu, M. Florescu, V. Chițica, S. Sanie, S. Cheptea, V. Spinel, N. Ursulescu, D. Monah, V. Birliba, N. Zaharia, E. Zaharia, S. Teodor, Al. Andronic, M. Dinu; *Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca*: I. H. Crișan, N. Vlăsa, M. Rusu; *Muzeul din Arad*: D. Boddan; *Muzeul Unirii din Alba Iulia*: Gh. Anghel, I. Popa, Al. Blăjan; *Muzeul Județean din Bacău*: V. Căpitanu, I.

Antonescu; *Muzeul din Birlad*: V. Paladé, E. Păpușoiu; *Muzeul Județean din Botoșani*: L. Șovan, P. Sadurschi; *Muzeul Județean din Brăila*: I. Harțuche; *Muzeul Județean din Focșani*: B. Bobi; *Muzeul Județean din Galați*: M. Brudiu; *Muzeul Județean din Piatra Neamț*: M. Zamoșteanu, M. Alexianu; *Muzeul HJudețean din Ploiești*: V. Teodorescu; *Muzeul Județean Vilcea*: Gh. I. Petrea; *Muzeul din Roman*: V. Ursache; *Muzeul din Sf. Gheorghe*: Z. Szejely; *Muzeul din Săveni*: A. Crișmaru; *Muzeul Județean din Suceava*: M. Ignat; *Muzeul din Tecuci*: M. Nicu, S. Tau; *Muzeul Județean din Tulcea*: G. Simion, Gh. Manucu-Ad mășteanu, M. Ad mășteanu, E. Oberlander; *Muzeul Județean din Vaslui*: R. Maxim-Alaiba.

contura structura antropologică a fondului biologic, de a stabili elementele sale specifice, care au putut servi drept „marker“ pentru urmărirea etapizată a procesului dinamic de sinteză biologică a poporului nostru. În acest scop, a trebuit să ne coborim în timp pînă în Paleolitic, oprindu-ne chiar și asupra celor mai vechi vestigii umane cunoscute, pentru ca trecind apoi la Neolitic să putem lua în discuție, pe baza argumentelor de ordin paleoantropologic, originea purtătorilor diferitelor culturi care s-au dezvoltat pe teritoriul României. Strădaniile noastre s-au concentrat astfel asupra urmării permanenței elementului autohton de-a lungul timpurilor, evaluînd în măsura posibilităților oferite de materialul de care dispunem, ponderea diferitelor triburi pătrunse în arealul carpato-dunăreano-pontic precum și fenomenul progresiv de asimilare a acestora. În adevăr, considerăm că antropologia poate aduce un aport important în descifrarea problemelor de etnogenază dat fiind că, în timp ce cultura materială, obiceiurile și chiar limba se pot schimba relativ repede, omul ca entitate biologică conservă unele caracteristici specifice constituite istoricește, care, chiar în condițiile unui amestec de populații, poate fi identificat. Un loc aparte, în studiul realizat, a fost ocupat de aspectele de ordin demografic, care furnizează informații asupra densității populațiilor preistorice și asupra duratei vieții. Trebuie de asemenea, să subliniem că, în interpretarea rezultatelor, am luat în considerație ca factori posibili de diversificare a tabloului tipologic și eventualele mutații, care s-au putut răspîndi cu ușurință în condițiile unei puternice endogamii, și implicit fenomenele microevolutive, extinderea ariei matrimoniale putînd de asemenea accentua polimorfismul tipologic, a cărui explicație nu trebuie astfel căutată, în mod obligatoriu, într-un context de elemente alogene.

Înceind această introducere, autorii consideră de datoria lor să adreseze din partea colectivului de Antropologie din Iași, întreaga sa recunoștință și deosebite mulțumiri forurilor competente pentru prețiosul sprijin acordat cercetărilor paleoantropologice fără de care nu s-ar fi putut realiza această lucrare, ca de altfel și studiile care speră în viitor să o întregască. De asemenea, sîntem adînc îndatorați prof. dr. doc. M. Petrescu-Dîmbovița pentru îndrumările de care ne-am bucurat pe tot parcursul elaborării lucrării care au contribuit la reușita unei mai bune corelări a rezultatelor antropologice cu cele arheologice. Vii mulțumiri îi adresăm, nu numai pentru tot de a făcut ca această lucrare să vadă lumina tiparului, dar și pentru înțelegerea importanței cercetărilor antropologice pe care le-a promovat, pentru cunoașterea trecutului istoric al poporului nostru.

EPOCA PALEOLITICĂ

Începuturile istoriei omului pe teritoriul patriei noastre sînt de dată foarte veche așa cum o indică resturile culturii materiale paleolitice descoperite pînă acum. Dacă nu s-a acceptat în unanimitate calitatea de unelte a anumitor oase sparte găsite în depozitele villafranchiene de la Bugiulești (Oltenia) și se discută încă apartenența stratigrafică reală a uneltelor de tip „pebble culture“, descoperite la suprafața solului pe valea Dirjovului și în alte puncte îndeosebi în județele Olt și Argeș care pot fi însă întîlnite în oricare cultură conținînd toporașe de mină, totuși uneltele abbevilliene, clactoniene și acheuleene (Mitoc, Valea Lupului, Ripiceni etc.) aflate în cea mai mare parte „in situ“, atestă din plin existența comunităților umane în paleoliticul inferior. Din nefericire, resturile lor osoase nu au fost încă descoperite. Prezența omului în Paleoliticul mijlociu este și mai bine documentată prin uneltele musteriene găsite în numeroase localități din țara noastră cum sînt Ripiceni, Mitoc și Holboca în Moldova, Baia de Fier în Oltenia, Cheia și „La Adam“ în Dobrogea, Cheile Turzii, Nandru, Federeni în Transilvania, Carasova în Banat și altele (după M. Petrescu-Dîmbovița, 1978, p. 28), precum și trei falange descoperite la Ohaba Ponor și atribuite de St. Gaal (1927—28, p. 61—108) care le-a studiat Omului de Neandertal. Dintre acestea bine conservată este falanga I de la degetul 2 a piciorului drept, de lungime mai mică decît cea a europozilor de astăzi, dar care a aparținut cu siguranță unui subiect adult. Este interesant de notat că această falangă prezintă o dispoziție a planului articular care indică o libertate de mișcare mai mare a degetului mare decît la omul actual. La Baia de Fier, în Peștera Muierilor, în cursul săpăturilor conduse de C.S. Nicolaescu-Plopoșor, a fost găsit un craniu, fragmente de mandibulă și alte piese osoase care au aparținut unei femei de 40—50 de ani, de tip *Homo sapiens* cu unele caractere neandertaliene. Autorii care le-au studiat încearcă să fundamenteze prezența acestor resturi de *Homo sapiens*, într-un mediu musterian și nu aurignacian, căutînd analogii în descoperirile făcute în peștera de la Staroselie (Crimeea), Sanidar (Irak) și Sf. Procop (Boemia). În cazul însă a descoperirilor din Peștera Muierilor sînt însă unele dificultăți de ordin stratigrafic, care îngreunează încadrarea în timp a materialelor antropologice menționate (Petrescu-Dîmbovița, 1978, p. 178). Uneltele datînd din Paleoliticul superior, sînt deosebit de abundente, cele aparținînd Aurignacianului și Gravettianului găsindu-se pretutindeni pe teritoriul țării noastre. În schimb, resturile osoase umane descoperite pînă în prezent sînt puțin numeroase. Atestate din punct de vedere stratigrafic sînt neurocraniul de la Cioclovina și mugurele dentar (M_1 superior drept), descoperit în peștera „La Adam“ (Dobrogea) într-o pătură de loess, datînd din Würm, conținînd o faună arctică, de către un grup de paleontologi de la Institutul de Speologie din București (P. Samson, E. Terzea, C. Rădulescu și M. Ghica, conduși de regretatul prof. Margareta Dumitrescu). Craniul de la Cioclovina a fost datat din Aurignacian (W_1 — W_2), pe baza materialului descoperit în peștera respectivă (împreună cu oase de *Ursus spelaeus*). El a aparținut, după F. Rainer și I. Simionescu (1942, p. 493—501) care l-a studiat unei femei de 30—40 de ani. Forma calotei craniene în norma verticală este bursoidă, indicele craniian fiind situat la limita superioară a categoriei

dolicocrană (74,2), iar înălțimea relativă porio-bregmatică este de tip mijlociu. Din punct de vedere a reliefului osos autorii semnalează o depresiune glabulară și prezența unui relief supraorbital. După autorii care l-au studiat calvaria de la Cioclovina aparține variantei Pădmost. În ceea ce privește mugurele dentar al molarului 1 superior drept, el a aparținut unui copil de aproximativ 4—5 ani. Studiat din punct de vedere morfologic de O. Necrasov (1962, p. 187—192) această piesă dentară prezintă caracteristicile generale tipice pentru omul actual. Detaliile reliefului coroanei arată însă, o cutare mai accentuată decât cea obișnuită azi precum și un caracter arhaic, ce nu se mai întâlnește astăzi. Este vorba de un mic tubercul suplimentar central descris de A.C. Blanc (1961, p. 4), pe molarul neandertalianului descoperit de către acesta la Salenco (Lenca I). Astfel, acest tubercul suplimentar reprezintă o reminiscență a unor stadii mai vechi a evoluției umane. Menționăm încă descoperirea unui frontal uman în aluviunile Ostrovului Mocanu de la Giurgiu și a unui rest de femur de la Peștera, apartenența acestora fiind încă discutată.

EPIPALEOLITIC

Săpăturile de salvare executate la Ostrovul Corbului (jud. Mehedinți) au scos la iveală printre altele, un schelet uman, aparținând unui bărbat de 50 de ani care după arheologii A. Păunescu și P. Roman, care au condus săpăturile, datează din Epipaleolitic și corespunde aspectului cultural Schela Cladovei. Acest schelet (Ostrovul Corbului nr. 32), studiat de O. Necrasov și D. Botezatu (1981, p. 11—14) prezintă un amestec de caractere moderne tipice omului actual care constituie fondul său principal, dar și câteva caractere arhaice, dintre care cităm : puternica dezvoltare a reliefului frontal, glabular și a arcurilor supraciliare, fără să formeze totuși un torus. Aceste particularități împreună cu gradul de înclinare al frunții oferă unele analogii cu forma Pădmost III ; dezvoltarea excesivă a creștelor supramastoidiene ; grosimea mare a pereților neurocraniului ; forma de platou ușor înclinat spre spate a bordului interior al mandibulei, purtând impresiile digastricilor.

Cu toate caracterele arhaice enumerate mai sus, acest craniu oferă un amestec de caractere paleo-mediteranoide și de caractere care se găsesc în etapele anterioare ale evoluției umane.

Tablelul nr. 1

Dimensiuni și indici ai craniului nr. 32 de la Ostrovul Corbului datat din Epipaleolitic

Nr. Martin	Dimensiuni	Nr. Martin	Indici	%
1	G-op 185	8/1	Ind. cefalic	75,67
8	Eu-cu 140	17/1	I. bazio-br. long.	77,29
9	Ft-ft 96	17/8	I. bazio-br-transv.	102,17
10	Co-co 116	20/1	I. porio-br-longit.	64,32
12	Ast-ast 109	20/8	I. porio-br-transv.	85,00
17	Ba-h 143	9/8	I. fronto pari-trans.	67,85
20	Po-b 119	12/8	I. occip-par-transv.	77,80
40	ba-pr 85	48/45	I. facial superior	59,05
42	ba-gn 102	47/45	I. facial total	90,55
43	Fmt-fmt 101	9/45	I. fronto-jugal	74,80
43	Fmo-fmo 96	52/51	I. orbital	79,54
44 ⁽¹⁾	Ek-ek 100	54/55	I. nazal	46,55
45	Zy-zy 128	45/8	I. cranio-facial-tr.	90,71
47	N-gn 115	66/45	I. jugo-mandibular	77,16
48	N-pr 75	69 ₃ /69 ₁	I. robust mandibular	36,67
51	Mf-ek 44			
52	înălțimea orbitei 35			
54	Al-al 27			
55	N-ns 58			
66	Go-go 98			
<i>Statura</i>				
	Metoda Manouvrier 168			
	Metoda Trotter-Gleser 175			
	Metoda Breitinger 172			
	Media 172			

EPOCA NEOLITICĂ

Această epocă din străvechea istorie a populației, care a trăit pe teritoriul patriei noastre, prezintă o importanță deosebită pentru că atunci a început să se formeze însăși fondul ei antropologic. De la această populație neolitică ne-au parvenit materialele antropologice din următoarele culturi : Criș

(Neoliticul timpuriu), Hamangia și Boian (Neoliticul mijlociu), Gumelnița, Cucuteni-Ariuşd și Petrești (Neoliticul târziu sau Eneolitic).

NEOLITICUL TIMPURIU. (5500—4200 î.e.n.)

Cultura Criș. Această străveche cultură din țara noastră este reprezentată prin relativ puține materiale antropologice bine conservate, provenite de cele mai multe ori din morminte izolate și rar din cele grupate. Aceste materiale sînt următoarele: patru schelete provenite din săpăturile (1960, 1971) de la Gura Baciului (Cluj), dintre care numai unul (Gura Baciului nr. 2) este foarte bine conservat, în timp ce celelalte trei sînt deteriorate și necomplete, nepretîndu-se la restaurare. Scheletele de la Gura Baciului au fost datate din cel mai vechi neolitic din spațiul carpato-danubian de către regretatul arheolog N. Vlăssă (1965, p. 13—19) care a stabilit, în urma unui studiu comparativ aprofundat al resturilor de ceramică și de material litic aflate în morminte, existența legăturilor lor cu etapa Protosecolo din Tesalia și cu populația de la Lepenski Vir. Studiul antropologic al scheletului nr. 2 de la Gura Baciului și a paleofaunei din mormînt, precum și din așezare, a fost încredințat de către N. Vlăssă colectivului de Antropologie din Iași, datele obținute permițînd încadrarea sa în tipul alpin (Necrasov, 1965, p. 34—35).

Descoperite tot în Transilvania sînt încă alte oseminte umane, care au fost datate tot din vremea culturii Criș: cele de la Bedehaza—Sf. Gheorghe (Russu și Mareș, 1956, p. 28—39) și Solca-Oradea. Studiate la Cluj de I. Gh. Russu și colab. (1960, p. 679—682), ele au fost determinate drept aparținînd tipului mediteranoid. În ceea ce privește osemintele de la Cipău-Tg. Mureș, inițial atribuite tot culturii Criș, ele au fost în cele din urmă considerate ca aparținînd culturii ceramicii liniare (Russu, 1939, p. 85—94). Tot din vremea culturii Criș este după N. Vlăssă (1966, p. 9—47) și scheletul găsit la Cluj, în cursul săpăturilor edilitare din str. 30 Decembrie. Din nefericire însă craniul subiectului a fost distrus în timpul săpăturilor, astfel încît s-au putut determina doar sexul său (cel feminin), vîrsta la deces și statura (145 cm).

În zona extracarpatică a țării au fost descoperite, de asemenea oseminte umane aparținînd culturii Criș. Astfel, în Moldova s-a găsit la Trestiana (Bîrlad) un grup de schelete datate din vremea acestei culturi de către arheologul Eugenia Popușoi, care a condus timp de cîțiva ani săpăturile în această zonă și a încredințat antropologilor ieșeni studiul scheletelor descoperite. Din nefericire, numai scheletul unei femei mature (nr. 6), care era relativ bine conservat și a putut fi restaurat, s-a pretat la un studiu destul de complet, ceea ce a permis încadrarea sa în tipul mediteranoid (Necrasov și Antoniu, 1979, p. 19—24). Celelalte schelete din grupa de morminte neolitice de la Trestiana (nr. 7, nr. 9; nr. 18, nr. 30, nr. 33) datate toate din vremea culturii Criș, fiind foarte necomplete (ca și cum cadăvrele ar fi fost ciopîrite înainte de înmormîntare), nu au furnizat decît foarte puține date antropologice, privind în special sexul, vîrsta la deces a subiecților și statura a doi dintre ei (prin calcularea acesteia după lungimea oaselor lungi ale membrilor), precum și unele indicații asupra formei neurocraniului a doi subiecți, fără însă ca acest din urmă rezultat să poată fi considerat drept absolut cert. Tot în Moldova, la Pașărești (jud. Botoșani) au fost descoperite osemintele unui copil de 7 ani, aparținînd, după arheologul I. Ioniță, culturii Criș. Dat fiind că scheletul cranian al acestui copil este bine păstrat, s-a putut calcula indicele său cefalic (72,0), care împreună cu forma ovoidă a neurocraniului (în norma verticală) și cu forma bombată a occipitalului, ne permite să atribuim tipului mediteranoid (Necrasov, 1965 B, p. 9—17).

În fine, cu ocazia săpăturilor de salvare de la Ostroful Corbului, conduse de arheologii bucureșteni Fl. Mogoșanu și P. Roman, a fost descoperit un material antropologic important, aparținînd la mai multe culturi, dintre care trei schelete sînt datate din vremea culturii Criș. Dintre acestea, două aparțin unor bărbați maturi (nr. 2 și nr. 24), un alt schelet (nr. 19) aparținînd unui copil de 6—7 ani (infans I). Cel mai bine conservat este cel al subiectului nr. 24, al cărui schelet cefalic a putut fi în întregime restaurat, în timp ce al subiectului nr. 2 nu este reprezentat decît prin o calotă craniană necompletă, precum și prin oasele lungi, putînd însă furniza cîteva date antropologice utile. În ceea ce privește scheletul copilului (Ostroful Corbului nr. 9), acesta prezintă segmentul cranio-facial destul de bine conservat. Dintre datele obținute prin studiul său, nu putem însă reține decît cele care privesc neurocraniul, dat fiind că caracteristicile masivului facial variază destul de mult în perioada de creștere, spre deosebire de ale neurocraniului, care se stabilizează în linii generale, în preajma vîrstei de 7 ani.

După această succintă prezentare a materialului nostru antropologic din cultura Criș, constatăm că în prezent dispunem de resturile osoase a 8 subiecți, dintre care 2 copii (unul de 7 ani, altul de 6 ani), de la care nu putem reține decît valoarea indicelui cefalic. Din cei 6 subiecți care au depășit perioada de creștere, 3 sînt de sex feminin și 3 de sex masculin. Studiul scheletelor lor nu ne-a furnizat date antropometrice, aproape complete, decît pentru două femei (Gura Baciului nr. 2 și Trestiana nr. 6), precum și pentru un bărbat (Ostroful Corbului nr. 24). În ceea ce privește scheletul nr. 2 de la Ostroful Corbului, precum și cele de la Bedehaza și Solca, care au masivul facial complet distrus, nu s-au putut obține decît date asupra neurocraniului și cîteva informații privind scheletul post-cranian și statura. Pe baza datelor antropometrice, care au putut fi determinate, am întocmit tabelul nr. 1, care cuprinde valorile individuale ale acestora. Analizînd variabilitatea indicilor cefalici (sau cranieni), constatăm că ea merge de la formele hiperdoliocrane pînă la inclusiv cele brahocrane moderate, frecvența maximă

revenind celor dolicocefale (care înglobează pe cele hiperdolicocefale și pe cele dolicocefale moderate). Luate împreună, ele reprezintă 75% din cazurile cercetate, formînd astfel majoritatea, constituită din formele hiperdolicocefale (Trestiana nr. 6 și Solca), cit și din cele dolicocefale moderate (Pogorăști, Ostrovul Corbului nr. 2 și 24, precum și Bedehaza). Forma mezocefală este reprezentată printr-un singur caz (Ostrovul Corbului nr. 9), ca și aceea brahicefală moderată (Gura Baciului nr. 2). Aceste din urmă două forme nu reprezintă fiecare decît un procent de 12,5% din totalul seriei noastre sintetice. Putem conchide astfel că variabilitatea indicelui cefalic nu este mare în seria noastră sintetică, aceasta mai ales dacă considerăm că osemintele cercetate provin din regiuni geografice diferite. *Indicele fronto-parietal*, care exprimă gradul de dezvoltare în lărgime a frunții în comparație cu lărgimea maximă a neurocraniului, nu a putut fi studiat decît la patru subiecți, care au depășit etapa de creștere (Trestiana nr. 6, Ostrovul Corbului nr. 2 și nr. 24 și Gura Baciului nr. 2), precum și la un copil de 6—7 ani (Ostrovul Corbului nr. 9). La cei 4 adulți sau maturi, acest indice prezintă o situație uniformă, situîndu-se la toți patru în aceeași categorie, aceia a frunților largi, caracterizate prin indicii fronto-parietali de tip eurimetop, care variază aici foarte puțin (70,0; 70,45; 70,92 și 71,09). La copilul de la Ostrovul Corbului, acest indice prezintă o valoare puțin mai mică (66,92), care se înscrie însă la limita dintre categoria mijlocie și cea largă (metriometopă și eurimetopă). Un alt caracter important al neurocraniului se referă la raportul între înălțimea porio-bregmatică și fiecare dintre diametrele orizontale ale neurocraniului, adică diametrul antero-posterior și cel transversal, aceste raporturi fiind indicii porio-bregmatici longitudinali și transversali. Ei au putut fi calculați la cei 6 subiecți care au depășit perioada de creștere. Analizînd valorile obținute, constatăm că indicii porio-bregmatici longitudinali de la 4 subiecți (Ostrovul Corbului nr. 2 și nr. 24, Gura Baciului și Bedehaza) se situează în categoria indicilor foarte mari (hipsicrani), indicii de la alți 2 subiecți (Trestiana nr. 6 și Solca) atîngînd valori intermediare între cele hipsicrane și ortocrane (sau mijlocii). În ceea ce privește indicii porio-bregmatici transversali, distribuția lor pe categorii este și mai uniformă, decît în cazul precedent, 5 subiecți prezentînd indicii foarte mari, de tip acrocran și numai unul singur (Gura Baciului) aparținînd categoriei intermediară (metriocrană). Putem conchide că neurocraniul subiecților din seria noastră sintetică poate fi caracterizat drept bine dezvoltat, atît în sens vertical cît și orizontal, cu o frunte largă sau cel puțin mijlocie. În ceea ce privește relieful osos al craniului, subliniem că acesta este șters în majoritatea cazurilor, cu excepția celor 2 crani de la Ostrovul Corbului (nr. 2 și nr. 24) și mai ales a aceluia din urmă.

În ceea ce privește *masivul facial* și principalele sale părți componente, constatăm că, așa cum aceasta reiese din tabelul 1, nu dispunem de date antropometrice decît pentru 3 subiecți, care au depășit perioada de creștere, dintre care 2 femei (Trestiana nr. 6 și Gura Baciului nr. 2) și un bărbat (Ostrovul Corbului nr. 24), întrucît copilul de 6—7 ani (Ostrovul Corbului nr. 9) al cărui masiv facial este aproape întreg, dar nu poate fi luat în considerație deoarece la această vîrstă caracteristicile individuale ale feței sînt departe de a fi stabilizate (aceasta, contrar cu ceea ce se petrece cu neurocraniul). Proporțiile masivului facial, exprimate prin indicii facial superior, se situează în categoria mezenă (sau mijlocie) la fiecare din cele două femei, în timp ce la bărbat acest indice aparține categoriei hipereuriene, caracterizată prin o dezvoltare mare a diametrului bizigomatic, în comparație cu înălțimea masivului facial. Forma orbitelor la cei 3 subiecți citați mai sus, exprimată prin indicii orbitari, este de tip mezoconic (adică mijlociu), dar trebuie să subliniem că la Trestiana nr. 6 valoarea acestui indice se situează aproape de limita cu categoria hipsiconică (adică a orbitelor înalte). Indicii nazali aparțin categoriei mezorine (mijlocie) la Trestiana nr. 6 și la Ostrovul Corbului nr. 24, situîndu-se însă în apropierea limitei cu indicii camerin la Gura Baciului. Indicele jugo-parietal, care exprimă raportul dintre lărgimea maximă a masivului facial și diametrul biparietal maxim al neurocraniului, a putut fi calculat la trei subiecți, dintre acei care au depășit perioada de creștere. Acest indice variază la lotul nostru de la categoria criptozigală — 87,86 (Gura Baciului), la 99,29 (Trestiana nr. 6) și 100,0 (Ostrovul Corbului nr. 24). Dacă primul indice citat este de tip criptozigal, cei doi indici din urmă sînt de tip fenozigal, însă relativ moderat pentru perioada de care ne ocupăm aici.

Statura și unele caracteristici ale scheletului postcranian. Statura a putut fi calculată la 4 femei și 4 bărbați din seria noastră sintetică datată din vremea culturii Criș, luîndu-se în considerație și cîțiva subiecți la care nu s-a putut studia caracteristicile scheletului cranian, care este prea deteriorat (cazul lui Trestiana nr. 9 A și Trestiana nr. 18), fie complet distrus în timpul unor săpături edilitare (cazul Cluj-Napoca nr. 4), dar a căror statură a putut fi calculată pe baza oaselor lungi ale scheletului postcranian.

Staturile obținute pentru grupul feminin: Bedehaza : 142 cm (după datele lui I. G. Russu și colab.); Cluj-Napoca : 145 cm (după datele noastre); Trestiana nr. 6 : 154 cm (după datele noastre); Gura Baciului nr. 2 : 155 cm (după datele noastre).

Staturile obținute pentru grupul masculin: Trestiana nr. 18 : 170 cm (după datele noastre); Trestiana nr. 9 A : 170 cm (după datele noastre); Ostrovul Corbului nr. 2 : 168 cm (după datele noastre); Ostrovul Corbului nr. 24 : 172 cm (după datele noastre).

Din analiza datelor precedente privind staturile calculate pentru grupul feminin, constatăm că ele corespund fie la talii feminine mici (Bedehaza și Cluj-Napoca), fie la talii feminine mijlocii (Trestiana

nr. 6 și Gura Baciului nr. 2). La grupul masculin, taliile corespund categoriei masculine mijlocii (la Ostrovul Corbului nr. 2), categoriei supramijlocii (Trestiana nr. 18 și Trestiana nr. 9 A) și limitei inferioare a categoriei înalte (Ostrovul Corbului nr. 24). În ceea ce privește osatura, ea este gracilă la scheletele feminine și uneori chiar foarte gracilă (Cluj-Napoca nr. 4). La scheletele masculine ea este gracilă (numai la Trestiana nr. 9 A). La toate celelalte schelete masculine din seria noastră, ea este robustă (Ostrovul Corbului nr. 2 și Trestiana nr. 18) și foarte robustă (Ostrovul Corbului nr. 24). De un deosebit interes în ceea ce privește scheletul postcranian sînt unele dispoziții de ordin morfofuncțional, existente în special la oasele membrelor, atît la scheletele feminine, cit și la cele masculine, privind în mod special unele inserții musculare pe oase. La membrul superior ele constau în o puternică dezvoltare a inserțiilor pe humerus a deltoizului, a marelui rotund și marelui pectoral, precum și a suprafeței de inserție pe cubitus a brahialului anterior, a tricepsului și a scurtului supinator, acesta din urmă fiind mai puternic la osul drept, care oferă, de asemenea, o fosă longitudinală destul de pronunțată la locul de inserție a lungului și scurtului extensor al degetului I. În ceea ce privește radiusul, acesta prezintă o foarte puternică rugozitate bicipitală. Toate aceste observații arată că la populația respectivă, atît bărbații cit și femeile executau munci manuale grele. În special, puternica dezvoltare a deltoizului, a bicepsului, a brahialului anterior și a tricepsului (atestate de inserțiile lor pe os) ar putea constitui un indiciu de participare la munca cîmpului. Pe de altă parte, unele dezvoltări asimetrice ale inserțiilor musculare, mai puternice la membrul drept, iar pentru alți mușchi, din contra, la membrul stîng, ar indica și unele activități la care cele două membre simetrice participau prin mișcări diferite. La membrul inferior, de asemenea întîlnim unele dispoziții de ordin morfofuncțional interesante.

Astfel, femurele, care oferă o torsiune destul de pronunțată, sînt platimere, prezentînd o fosă subtrohanteriană și-un pilastru pronunțat, determinate de o puternică musculatură a coapsei (marele fesier, cruralul). Tibiile sînt platicemice (în legătură cu o puternică dezvoltare a mușchiiului tibial posterior) și prezintă o torsiune destul de pronunțată. Platourile tibiale sînt retroversate, cel medial fiind deviat spre partea posterioară, iar cel lateral spre exterior, situîndu-se puțin mai jos decît precedentul. Marginea antero-inferioară a tibiei prezintă fațete suplimentare de articulație cu astragalul (mai puternice la osul drept decît la cel stîng).

Majoritatea dispozițiilor arătate mai sus, excepțional întîlnite la populațiile actuale din Europa, își găsesc și ele o interpretare funcțională. Astfel, platimeria, platicemia, fosa subtrohanteriană și pilastrul sînt determinate de o dezvoltare deosebit de puternică a unor inserții musculare pe femur sau pe tibie și atestă obiceiul de a face mari deplasări pe jos în vederea cîntării pășunii pentru vite, cit și a tîrenurilor favorabile cultivării pămîntului. Alte dispoziții morfofuncționale, așa cum sînt poziția platourilor tibiale și fațeta articulară suplimentară de pe marginea infero-anterioară a tibiei, sînt determinate de obiceiul de a sta jos în poziție chirchită.

Tabelul nr. 1

Principalele caractere antropometrice ale craniilor din cultura Criș

Nr. Martin	Dimensiuni și indici	Trestiana nr. 6 ♀	Pogorești nr. 7 inf.	Ostrovul Corbului nr. 2 ♂	Ostrovul Corbului nr. 9. inf. II	Ostrovul Corbului nr. 24. ♂	Gura Baciului ♀	Bedehaza ♀	Salca ♂
1	g-op	187	175	181	170	189	170	185	193
8	eu-eu	128	126	132	130	141	140	133	132
9	ft-ft	91	—	93	87	100	98	—	94
10	co-co	—	—	116	107	117	118	—	—
12	ast-ast	106	—	—	—	113	109	—	—
20	po-b	113	—	117	—	125	113	121	121
45	zy-zy	127	—	—	112	141	123	—	—
48	n-pr	70	—	—	52	58	65	—	—
51	mf-ek	39	—	—	34	47	40	—	—
52	fnălt. orbitei	33	—	—	32	36	35	—	—
54	al-al	25	—	—	17	28	27	—	—
55	n-ns	52	—	—	40	56	50	—	—
8 : 1	I. cranian	68,44	72,00	72,93	76,47	74,60	82,35	71,89	68,39
9 : 8	fronto-pariet.	71,09	—	70,45	66,92	70,92	70,00	—	—
9 : 10	frontal-trans.	—	—	80,17	81,30	85,47	83,05	—	—
12 : 8	occip. pariet.	82,80	—	—	—	80,14	77,86	—	—
20 : 1	por. breg. long.	60,42	—	64,64	—	66,13	66,47	65,29	62,60
20 : 8	por. breg. tr.	88,29	—	88,63	—	88,65	80,71	95,23	91,66
48 : 45	facial sup.	53,64	—	—	46,40	41,13	52,84	—	—
52 : 51	orbital	84,61	—	—	94,10	76,59	87,50	—	—
54 : 55	nazal	48,07	—	—	42,50	50,00	54,00	—	—
45 : 8	jugo-parietal	99,29	—	—	85,80	100,00	87,86	—	—

Aspectul economic al populației neolitice este caracterizat, în contrast cu „economia prădălnică“ a populațiilor din Paleolitic și Mezolitic, prin o *conomie productivă* când omul devine un producător, prin creșterea animalelor pe care le-a domesticit și a plantelor comestibile. Cercetările pe care le-am făcut asupra resturilor osoase de mamifere, descoperite în gropile menajere din așezările datate din cultura Criș („resturi de bucătărie“), precum și în unele morminte (reprezentând „ofrande mortuare“), aparținând aceleiași culturi, ne-au permis să precizăm raportul cantitativ dintre resturile mamiferelor domestice și a celor sălbatice. Cu toate că acest material osos este foarte fragmentat, s-a putut merge până la inclusiv determinarea speciei de la care provin aceste oșeminte sau cel puțin până la grup. Am înscris în tabelul nr. 2 repartitia pe specii și grupe a resturilor osoase de mamifere datate din vremea culturii Criș, provenite de la Gura Baciului (Cluj), Trestiana și Balș (Birlad). În acest tabel sînt prezentate de asemenea numărul și procentul pieselor și fragmentelor care revin fiecărei specii (sau grup*), precum și numărul exemplarelor de la care au putut proveni. Din analiza acestor cifre rezultă că numărul și procentul care revin ansamblului animalelor domestice depășesc cu mult pe acela al animalelor sălbatice. Concluzia care rezultă din această constatare atestă că creșterea animalelor a depășit cu mult ponderea vînatului în procurarea hranei de origine animală și că, chiar de la începutul culturii Criș (faza Gura Baciului marcînd, după N. Vlăsa, debutul acesteia), populația care a locuit pe teritoriul țării noastre participase la „revoluția neolitică“, favorizată de „optimum climatic post-glaciar“, perioada atlantică: 5500—2500 î.e.n., caracterizat prin o climă caldă și umedă.

Dintre animalele domestice furnizoare de carne cuprinse în tabelul nr. 2, bovinele sînt reprezentate prin cel mai mare procent la Gura Baciului, urmate acolo de ovicaprine, ultimul loc fiind ocupat de porcine (cu un procent foarte mic). La Trestiana și Balș, procentul cel mai ridicat revine însă ovicaprinelor, urmate îndeaproape de bovine, ultimul loc fiind ocupat la Balș de porcine, care lipsesc însă la Trestiana. Aceste diferențe ar putea să depindă atât de factori ecologici (în special vegetație), cît și de obiceiurile populațiilor respective. Dacă comparăm oasele bovinelor cu cele ale strămoșului lor sălbatic, bourul (*Bos primigenius*), constatăm că primele sînt chiar de la începutul Neoliticului mult mai gracile și de talie mai mică decît acesta din urmă, modificare care a reclamat un timp destul de îndelungat. Trebuie deci să ne întrebăm dacă aceasta nu a început încă înainte de Neolitic, de exemplu în timpul unui Neolitic preceramic (sau Preneolitic), a cărui existență la noi nu este încă bine atestată. În fine, trebuie să ne întrebăm dacă procesul de domesticire a unor animale s-a produs și în țara noastră sau dacă primele animale domestice au fost aduse din Anatolia, în urma unor migrații de populații spre Europa de sud-est. În contra acestei ipoteze, ar vorbi faptul că, în Grecia, unele animale erau deja domesticite atunci cînd în Anatolia formele lor de origină se aflau încă în stare sălbatică (Higgs și Jarman, 1972 p. 1—13). În ultimul timp din ce în ce mai mult se admite că domesticirea animalelor putea să se fi produs pe loc în diferite zone, mai ales ale Europei de sud-est, unde existau specii sălbatice care puteau fi domestecite.

Durata vieții la populația din cultura Criș. Dat fiind faptul că nu beneficiem de un număr suficient de cazuri pentru calcularea speranțelor de viață în scopul obținerii unor informații asupra duratei vieții la populația din cultura Criș de pe teritoriul țării noastre, am întocmit tabelul de mai jos, care cuprinde repartitia procentuală a subiecților în funcție de sex și vîrstă la deces. Subliniem că am introdus în calcul nu numai subiecții cuprinși în tabelul nr. 1, care au putut fi analizați din punct de vedere antropologic, dar și alți 8 subiecți, cu schelete descoperite la Trestiana, la care a fost posibilă determinarea sexului și vîrstei la deces.

Din examinarea acestui tabel rezultă că mortalitatea copiilor de 0—7 ani era relativ ridicată (18%), comparativ cu cea înregistrată la populațiile aparținînd celorlalte culturi neolitice descoperite pe teritoriul patriei noastre. Surprinzător de mare apare însă frecvența deceselor la vîrste tinere (20—30 ani), adulții atingînd pe ansamblu un procentaj egal cu cel al maturilor, fenomen mai rar înregistrat chiar și în condiții dure de viață, așa cum trebuia să fi fost în neolitic. La această etapă de vîrstă la populația culturii Criș, ca și la celelalte populații preistorice, prevalează decesul femeilor comparativ cu cel al bărbaților, fapt care se poate explica prin riscul pe care-l implică parturația în lipsa unei asistențe medicale. Pe de altă parte însă, prezența în seria noastră a maturilor avansați și chiar a bătrînilor de peste 60 de ani, aceștia din urmă reprezentînd cca. 12% din mica serie Criș de care beneficiem, ne sugerează că la începutul revoluției neolitice condițiile de viață permiteau în unele cazuri atingerea unei vîrste relativ înaintate.

Privind ansamblul seriei sintetice datată din vremea culturii Criș, constatăm că majoritatea scheletelor se încadrează în tipul mediteranoid evoluat și gracil, caracterizat prin craniul dolicocefalic, cu relief cranian destul de șters, masivul facial în general relativ îngust și relativ înalt, mandibula relativ joasă și în general gracilă, prevăzută cu o apofiză mentonieră în formă de buton. Scheletul postcranian este în general gracil, iar statura este de cele mai multe ori mijlocie și uneori chiar submijlocie sau joasă.

Pe lângă tipul mediteranean gracil și evoluat, trebuie să amintim tipul mediteranean robust, tot dolicocefalic și cu relief osos mai pronunțat, masivul facial mai larg, malarele și arcelele zigomatice dispuse în plan intermediar, cu mandibula mai masivă și cu mentonul de formă piramidală. Statura este mai înaltă

* Determinarea numai pînă la grup, se referă la familia Ovicaprinae, care include Onia și Capra, genuri foarte apro-

piate, a căror diferențiere nu poate fi făcută pe fragmente osoase mici și nesemnificative.

și scheletul postcranian mai robust. Acest tip mediteranoid robust prezintă de obicei reminiscențe, mai mult sau mai puțin pronunțate, moștenite de la tipul protocropoid sau paleoeuropoid (cromanioid), precum și caractere nordice. În fine, un alt tip completează polimorfismul seriei sintetice pe care am studiat-o. Ne referim aici la tipul alpinoid gracil, care prezintă și el urme foarte atenuate de caractere cromanioid.

Tabelul nr. 2

Repartiția pe specii și grupe a resturilor oase de mamifere descoperite în unele așezări și morminte datate din vremea culturii Criș

Specia și grupul	Gura Baciului Mormintul și așezarea			Trestiana Morminte și așezarea			Baș Așezarea		
	Piese și fragmente		Exemplare	Piese și fragmente		Exemplare	Piese și fragmente		Exemplare
	N	%		N	%		N	%	
Bos taurus L.	97	55,11	7	526	48,98	14	31	20,12	4
Ovicaprinae*	62	35,22	5	545	50,76	20	73	47,42	7
Sus scrofa domestica	10	5,68	3	—	—	—	26	16,88	2
Canis familiaris L.	1	0,56	1	—	—	—	—	—	—
Total animale domestice	170	96,51	16	1 071	99,74	34	130	84,42	13
Bos primigenius Boj	1	0,56	1	—	—	—	2	1,28	1
Sus scrofa ferrus L.	2	1,14	1	1	0,09	1	13	8,41	3
Cervus elaphus L.	1	0,56	1	1	0,09	1	5	3,24	1
Capreolus capreolus L.	1	0,56	1	—	—	—	2	1,28	1
Equus sp.	1	0,56	1	1	0,09	1	1	0,64	1
Total animale sălbatice	6	3,40	5	3	0,27	3	23	14,88	7

Tabelul nr. 3

Repartiția pe sex și vîrstă la deces a subiecților ale căror schelete au fost datate din vremea culturii Criș

Vîrstă	Sexul	Bărbați		Femei		Indeterminabili		Total	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Infans I	(x-7 ani)	—	—	—	—	3	18,75	3	18,75
Infans II	(7-14 ani)	—	—	—	—	—	—	—	—
Adolenșenți	(14-20 ani)	1	6,25	—	—	—	—	1	6,25
Adulți	(20-30 ani)	2	12,50	3	18,75	—	—	5	31,25
Maturi	(30-60 ani)	3	19,25	2	12,50	—	—	5	31,25
Bătrîni	(60-x ani)	1	6,25	1	6,25	—	—	2	12,50
Total		7	43,25	6	37,50	3	18,75	16	100,00

Comparînd structura antropologică a populației din cultura Criș din țara noastră cu aceea a populațiilor din marele complex balcanic, așa cum a fost definit de Garașanin, contemporană cu cultura Criș, constatăm existența unor analogii, mai mult sau mai puțin pronunțate. Astfel, în Bulgaria (unde ca și la noi nu a fost încă atestată existența unui neolitic aceramic sau preceramic), contemporane cu cultura Criș sînt depunerile Karanovo I, aparținînd neoliticului celui mai vechi. Materialele antropologice descoperite în depunerile K, au fost atribuite la patru subiecți, studiați de P. Boev (1979, p. 27), dintre care osemintele unui bărbat dolicoeran și în general dolicomorf, prezentînd caractere mediteranoide sau protomediterranoide. Celelalte oseminte aparțin unor femei dintre care 2 au indicele cranian mezocran, situat însă la limită cu brahiera, ceea ce ar putea indica începutul brahicefalizării, care apare atunci în Bulgaria ca și în România. În Jugoslavia culturii Criș și Karanovo îi corespunde cultura Starčevo, reprezentată în special prin marea stațiune Vinča, unde au fost descoperite 10 schelete. Această mică serie prezintă o variabilitate pronunțată, mergînd de la dolicoeran până la brahiera, de la forme robuste la cele gracile. Din punct de vedere tipologic după Schwidetzki sîntem în prezența unor mediteranoizi incomplet gracilizați. Aceasta trebuie să fi fost valabil și pentru descoperirea fragmentară din Anza aparținînd neoliticului timpuriu din Macedonia

(Gavrilović și Schwidetzki, 1979, p. 122—124). În felul acesta, populațiile culturii Criș-Starčevo și de la Karanovo aparțin aceluiași fond vechi predominant mediteranoid.

În legătură cu importantul fond mediteranoid a celor mai vechi culturi agricole carpato-balcanice, trebuie să ne întrebăm care este proveniența sa. Având în vedere legăturile culturale ale complexului balcanic, cu Asia Mică, se ridică întrebarea dacă originea acestor mediteranoizi trebuie căutată în regiunile estice egeo-anatoliene, de unde ar fi putut emigra în zona carpato-balcanică, care a beneficiat în acea etapă preistorică de optimul climatic postglaciar (5500—3000 î.e.n. = perioada atlantică) favorabil agriculturii. Cea de a doua ipoteză care ne apare mult mai bine documentată, ar fi aceea a formării pe loc a tipurilor mediteranoide, evoluat dintr-un fond paleolitic sau epipaleolitic mai grațil, asemănător cu paleomediteranoizii de la Vasilievka I (identificat de Konduktorova, 1957, p. 189) sau cu tipul de la Dolni-Vestonice din Moravia, care ar prezenta, după J. Jelinek (1964, p. 143—191), unele afinități cu protomediteranoizii gracilizați, ce ar fi putut coexista și pe teritoriul nostru cu forme protoeuropoide (omul de la Cioclovina). În lumina cercetărilor moderne privind fenomenele de microevoluție, asemenea modificări sînt posibile sub influența mai îndelungată a unei clime dulci, care nu reclamă o alimentație deosebit de consistentă. Aceasta nu înseamnă însă că unii reprezentanți ai tipului mediteranoid aparținînd unor populații mai sudice nu ar fi putut veni în regiunile noastre, știut fiind că de răspîndite erau schimburile de produse între populațiile din zone uneori chiar destul de îndepărtate între ele. Putem conchide astfel că originea mediteranoizilor din populațiile noastre neolitice este în mare parte autohtonă, fără a exclude însă complet aportul unor populații meridionale, poate chiar egeo-anatoliene.

În ceea ce privește proveniența unor caractere protoeuropoide atenuate, așa cum sînt cele întîlnite la scheletul nr. 24 de la Ostrovul Corbului, prezența lor este ușor explicabilă, dat fiind că protoeuropoizii (Cromanoizii) formau în Europa fondul principal al populațiilor din Paleoliticul superior și Epipaleolitic, fond, care nu a putut să nu se fi transmis, cel puțin în parte, populațiilor neolitice. De asemenea, în lumina concepțiilor actuale asupra fenomenelor de microevoluție, forma brahcrană de tip alpinoid de la Gura Baciului poate să fie considerată drept provenind din o formă protoeuropoidă puternic gracilizată și ușor brahicefalizată. De altfel, prezența ei la începutul Neoliticului nu ne poate surprinde, dat fiind că apariția în Europa a unor forme brahicerane este de dată veche. Să cunoaște de exemplu, existența unor adevărate centre de brahicefalizare încă din Mezoliticul din Bavaria (așa cum aceasta rezultă din studiul craniilor de la Ofnet).

NEOLITICUL MIJLOCIU (4200—3500)

În decursul acestei etape, în diferite regiuni ale țării noastre s-au dezvoltat noi culturi, bine definite din punct de vedere arheologic. Dintre populațiile care au aparținut acestor culturi sînt cunoscute sub aspect antropologic numai acelea aparținînd culturii Hamangia, grație osemintelor umane din marea necropolă de la Cernavoda (Columbia D — Necrasov și colab., 1982, p. 11—24 și 1965, p. 19—28) și cultura Boian, reprezentată prin următoarele serii: bogata serie a necropolei de la Cernica (Necrasov și colab., 1966, p. 295—298 și 1983, p. 3—15), seria de la Odaia Vlădichii și cea de la Popești—Vasilați, studiate de noi, precum și mica serie de la Vărăști, cercetată de D. Nicolaescu-Plopșor (Nicolaescu-Plopșor și colab., 1967, p. 3—16).

Cultura Hamangia. Caracterizarea antropologică a populației de la Cernavoda (Columbia D.) Necropola de la Cernavoda — punctul Columbia D — aparține unei populații a culturii Hamangia, care, după arheologul D. Berciu, responsabilul săpăturilor, s-a dezvoltat în a doua jumătate a mileniului IV î.e.n. și prima jumătate a mileniului III, în regiunea pontică a României (Berciu, 1955, p. 1).

Aspecte demografice. Din această mare necropolă ne-au parvenit resturile a 556 subiecți, care deși nu au putut servi în totalitate unui studiu antropologic, totuși au oferit date importante din punct de vedere demografic. Repartiția subiecților, în funcție de sex și vîrstă, este prezentată în tabelul nr. 4, care eviden-

Tabelul nr. 4

Repartiția pe sexe și vîrste a scheletelor din necropola de la Cernavoda-Columbia D

Vîrsta	Sexul	Bărbați		Femei		Indeterminabili		Total	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Infans I	(0—7 ani)	—	—	—	—	13	2,34	13	2,34
Infans II	(7—14 ani)	—	—	—	—	16	2,88	16	2,88
Juvenis	(14—20 ani)	2	0,34	4	0,72	10	1,80	16	2,88
Adultus	(20—30 ani)	14	2,52	48	8,63	3	0,54	65	11,69
Maturus	(30—60 ani)	181	32,53	151	27,16	22	3,96	354	63,67
Senilis	(60—x ani)	6	1,02	6	1,02	2	0,34	14	2,52
indeterminabili		5	0,90	15	2,70	58	10,43	78	14,93
Total		208	37,41	224	40,29	124	22,30	556	100,0

țiază spre surprinderea noastră, un procent foarte scăzut de copii (5,10%), o frecvență foarte mică prezentind și scheletele de adolescenți (2,87%), majoritatea subiecților concentrându-se în categoria matură (circa 63%). Numărul mic de oseminte aparținând copiilor, în necropola neolitică de la Cernavoda, comparativ cu ceea ce găsim în necropolele din epoca bronzului, ne sugerează că nu acesta trebuia să fi fost coeficientul real de mortalitate, această situație datorându-se altor cauze, cu toată probabilitatea altui rit de înmormântare practicat pentru copii. Nu este exclus ca în neolitic copiii să fi fost înmormântați nu în necropole, ci în apropierea locuințelor sau chiar sub podeaua acestora, așa cum a constatat-o și arheologul E. Comșa (1974, p. De altfel, marele etnograf J. G. Frazer a întilnit și el această practică la unele populații contemporane, studiate de el la sfârșitul secolului trecut, atribuind această practică unei concepții mistice. Pe de altă parte subiecții de peste 60 de ani sint foarte rar întilniți (2,52%), acest fapt arătând o longevitate scăzută a acestei populații. Speranța de viață la naștere pentru ansamblul populației este relativ ridicată, ea fiind de 34,7 ani, tocmai datorită mortalității scăzute a copiilor mari și mici. La populația de 20 de ani, speranța de viață este de 17,29 de ani pentru întreaga serie, de 18,52 de ani pentru bărbați și 16,11 ani pentru femei. Calculul în mod clasic vîrsta medie la deces, aceasta este de 37,2 ani pentru ansamblul populației, dar pentru populația care a depășit însă vîrsta de 20 de ani, ea este de 38,5 ani pentru bărbați și 36,1 ani la femei. Durata de viață mai scăzută a femeilor este un fenomen general întilnit la populațiile preistorice, datorat unei mortalități mai ridicate în perioada adultă la femei, perioadă ce coincide cu maximul de fertilitate și cu un mare risc la naștere din cauza lipsei de igienă și de asistență în timpul parturăției.

Structura antropologică. Caracteristicile biometrice referitoare la dimensiunile și proporțiile scheletului cefalic sint prezentate în tabelele sinoptice nr. 5 și nr. 6, în care se găsesc înscrise pentru fiecare sex, alături de parametrii statistici (variabilitatea exprimată prin minim-maxim, media și deviația standard), și numărul de subiecți care au servit la calcularea acestora.

Calota craniană este în medie lungă și mijlocie de largă la ambele sexe, ceea ce oferă un indice cranial mediu, care se situează în categoria doliocrană la ambele sexe, la femei el corespunzînd însă cu limita superioară a acestei categorii. Variabilitatea individuală este relativ restrînsă, dat fiind că în seria masculină lipsesc formele brahricrane, marea majoritate a subiecților concentrându-se în categoria doliocrană, urmată de cea mezocrană, la femei semnalîndu-se patru cazuri de brahricranie, dintre care unul hiperbrahricran și unul ultrabrahricran. Înălțimea porio-bregmatică a calotei craniene este în medie înaltă, peste 60% din subiecți (din ambele serii) situîndu-se în categoriile înaltă și foarte înaltă. Datorită dimensiunilor ca-

Tablul nr. 5

Parametrii statistici ai principalelor caractere biometrice calculate pentru neurocraniu și craniul facial al scheletelor din seria neolitică de la Cernavoda (Cultura Hamangia)

Nr. Martin	Dimensiuni și indici	Bărbați						Femei					
		N	Min.	Max.	M	m	o	N	Min.	Max.	M	m	o
1	G-op	37	172	205	191,85	0,74	6,78	37	164	205	186,12	0,84	7,68
8	Eu-eu	41	128	154	141,16	0,61	6,13	38	125	158	139,38	0,70	7,02
9	Ft-ft	31	88	113	99,81	0,63	5,31	32	85	106	97,05	0,51	4,64
10	Co-co	27	106	144	122,08	0,84	7,07	28	102	127	117,73	0,67	5,62
12	Ast-ast	27	98	118	109,34	0,64	5,41	20	93	118	105,15	1,08	7,21
17	Ba-b	4	136	144	140,70	—	3,76	3	122	141	131,78	—	7,76
20	Po-b	33	108	130	119,36	0,62	5,65	30	102	125	113,22	0,63	5,27
45	Zy-zy	7	125	140	133,59	1,40	5,61	7	122	130	125,88	0,70	2,88
48	N-pr	8	67	74	70,45	0,62	2,73	7	62	75	66,74	1,05	4,23
51	Mf-ek	9	37	42	39,56	0,33	1,52	8	38	43	40,82	0,37	1,65
52	Înălțimea orbitei	9	30	35	33,23	0,30	1,40	8	30	38	33,57	0,51	2,26
54	al-al	8	22	27	25,70	0,31	1,39	7	23	26	25,17	0,29	1,16
55	N-ns	8	50	56	52,45	0,46	2,00	7	43	53	47,73	0,87	3,49
8 : 1	I. cranian	37	65	81	73,12	0,39	3,57	37	67	93	74,94	0,55	5,00
9 : 8	I. fronto-parietal	30	63	89	82,15	0,59	4,92	30	60	77	69,95	0,46	3,86
9 : 10	I. frontal-transversal	24	76	89	72,33	0,44	3,42	23	77	90	82,32	0,46	3,30
12 : 8	I. occip.-parietal	25	69	90	77,05	0,60	4,66	17	69	84	76,40	0,62	3,93
17 : 1	I. bazio-bregm.-longit.	4	71	76	74,45	—	1,18	4	63	77	70,20	—	5,88
17 : 8	I. bazio-bregm.-transv.	4	100	105	102,45	—	1,87	4	84	105	94,45	—	8,09
20 : 1	I. porio-bregm.-long.	32	56	67	62,20	0,26	2,27	31	53	79	61,29	0,51	4,56
20 : 8	I. porio-bregm.-transv.	33	71	92	84,38	0,55	5,03	31	64	88	81,28	0,66	5,56
48 : 45	I. facial superior	7	50	56	53,39	0,59	2,35	7	49	61	53,45	1,02	4,10
52 : 51	I. orbital	9	77	92	84,34	0,95	4,34	8	76	90	82,00	1,10	5,03
54 : 55	I. nazal	8	43	54	48,95	0,71	3,10	7	43	57	53,02	1,09	4,35
45 : 8	I. jugo-parietal	7	87	99	95,95	0,97	3,89	7	87	95	91,17	0,68	2,73

Repartiția pe categorii a principalelor indici cefale-faciali la populația de la Cernavodă

Categorii		Seria întreagă		Bărbați		Femei	
		N	%	N	%	N	%
<i>Indicele cranian</i>							
Ultradolicocran	x-64,9	—	—	—	—	—	—
Hiperdolicocran	65-69,9	8	10,81	4	8,11	4	10,81
Dolicocran	70-74,9	41	55,40	23	62,16	18	48,61
Mezocran	75-79,9	20	27,02	9	27,01	11	29,73
Brahicran	80-84,9	3	4,05	1	2,71	2	5,40
Hiperbrahicran	85-89,9	1	1,35	—	—	1	2,70
Ultrabrahicran	90-X	1	1,35	—	—	1	2,70
<i>Indicele porio-bregmatic longitudinal</i>							
Camecran	x-57,9	5	7,93	2	6,25	3	9,67
Ortocran	58-62,9	35	55,55	14	43,75	21	67,71
Hipsicran	63-x	23	36,90	16	50,00	7	22,57
<i>Indicele porio-bregmatic transversal</i>							
Tapeinocran	x-79,9	16	25,00	5	15,15	11	35,48
Metricran	80-85,9	27	42,18	15	45,45	12	38,70
Aerocran	86-x	21	32,18	13	39,39	8	25,80
<i>Indicele facial superior</i>							
HiperEurien	x-44,9	—	—	—	—	—	—
Eurien	45-49,9	1	7,14	—	—	1	14,28
Mezen	50-54,9	9	64,28	5	71,42	4	57,14
Lepten	55-59,9	3	21,42	2	28,51	1	14,28
Hiperlepten	60-x	1	7,14	—	—	1	14,28
<i>Indicele orbital</i>							
Camecone	x-75,9	—	—	—	—	—	—
Mezocone	76-84,9	10	55,55	4	44,44	6	66,66
Hipsicone	85-x	8	44,44	5	55,55	3	33,33
<i>Indicele nazal</i>							
Leptorin	x-46,9	4	26,66	3	37,50	1	14,28
Mezorin	47-50,9	3	20,00	2	25,06	1	14,28
Camerin	51-57,9	8	53,33	3	37,50	5	71,42
Hipercamerin	58-x	—	—	—	—	—	—

lotei destul de apreciabile, atât în lungime cât și în lățime, indicii care exprimă raportul dintre înălțime și aceste dimensiuni, respectiv indicii porio-bregmatici longitudinali și indicii porio-bregmatici transversali, sînt de tip mijlociu, adică ortocran și metricran. Subliniem totuși că indicele porio-bregmatic longitudinal în grupul masculin oferă o frecvență de 57% în categoria hipsicrană, în timp ce la grupul feminin de numai 22%; indicele porio-bregmatic transversal înregistrează mai puține cazuri a formei înalte aerocrane, chiar și la bărbați, — 39% față de 25% la femei. Lățimea maximă a frunții este foarte variabilă în valoare absolută, dar raportînd-o la lățimea calotei (eu-eu) se obțin indici care se concentrează cu maximum de frecvență în categoria eurimetopă (76% la bărbați și 53% la femei), la acestea din urmă întîlnindu-se însă o frecvență destul de ridicată și în categoria metriometopă. Indicele frontal transversal deține valori medii ce se încadrează în categoria frunților de tip intermediar. Forma neurocraniului în norma verticală este foarte variabilă, alături de cea ovoidă, care este cea mai frecventă, întîlnindu-se toate celelalte forme: pentagonoidă, sfenoidă, elipsoidă, romboidă și sferoidă. Norma occipitală a calotei craniene este predominant în formă de „casă”, întîlnindu-se însă într-o frecvență semnificativă și formele de „bombă” (23%), cele în formă de cort fiind mai rare. Occipitalul este adesea foarte bombat, forma slab bombată fiind mai puțin frecventă, cea aplatizată întîlnindu-se doar excepțional. Se impune să remarcăm aici o formă cu totul specială a segmentului superior a scoicii occipitalului (lambda-inion), care se ridică mult în înălțime, fiind foarte bombată, sub inion întîlnindu-se o depresiune transversală, occipitalul prezentînd astfel unele analogii cu formele de la Osman-kayasi — formă pe care am denumit-o în mod convențional „variante C”. Relieful glabelar este de obicei mijlociu și moderat dezvoltat la femei, existînd însă și cazuri de relief relativ dezvoltat, cel occipital fiind de obicei șters. Masivul facial este mijlociu de înalt și mijlociu de larg la ambele sexe. Ca rezultat, indicii facial superior oferă medii ce se înscriu în categoria mezenă atât la bărbați, cât și la femei, dar variabilitatea sa este mult mai restrînsă la primii decît la ultimele. Astfel, subiecții de sex

masculin se concentrează majoritar în categoria *mezenă* (71%) iar restul în aceea euriennă; la femei se înfilnesc toate categoriile principale ale acestui indice, de la formele euriene până la cele hiperleptene, frecvența maximă la acestea din urmă corespunzând categoriei mezene. Orbita, de lărgime mijlocie la ambele serii, are o înălțime ce se situează la limita inferioară a categoriei mijlocii, prezentând un indice mediu de tip mezoconic la ambele sexe, variabilitatea individuală limitându-se doar la categoriile mezoconică și hiposiconică, cele cameconci fiind absente. Indicele nazal prezintă diferențe după sexe importante, media sa fiind la bărbați de tip mezorin iar la femei de tip camerin. Variabilitatea individuală a acestui indice este diferită la cele două sexe, la bărbați predominând formele leptorine și camerine, cea mezorină fiind mai slab exprimată, iar la femei ocupă net primul loc formele camerine (71%). Mandibula este de robustețate mijlocie, cu un menton bine conturat, de obicei piramidal și mai rar în formă de buton. Dispoziția malarelor este variabilă, predominând ușor forma frontalizată, după care urmează ca frecvență varianta intermediară. Statura, calculată după toate cele trei metode devenite clasice, este în medie supramijlocie, spre înaltă la bărbați și înaltă la femei. După metoda lui Maïouvier însă, la ambele sexe, valorile medii se situează la limita dintre categoria mijlocie și cea supramijlocie. Scheletul postcranian este relativ robust față de acela al altor populații neolitice din țara noastră. Femurul prezintă un indice mediu de tip platimer la bărbați și hiperplatimer la femei, semnalându-se prezența și a câtorva cazuri de femure euriene. Indicele de pilastrie este în medie supraunitar la ambele sexe, dar cu valori însă mai ridicate la bărbați decât la femei. Tibia este în medie mezocenemă la ambele sexe, întâlnindu-se atât forma platicnemă, cât și cea euriennemă. Dintre particularitățile rar întâlnite astăzi la acest os semnalăm următoarele: retroversia platourilor tibiale, deviația laterală a platourilor tibiale externe, „fațetele orientale“ (suprafețe suplimentare de articulație cu astragalul) de pe marginea antero-inferioară a tibiei.

Studiul populațional al seriei de la Cernavoda, ca și acela individual al scheletelor (sau al resturilor de schelete) ne arată că sîntem în prezența unei populații destul de polimorfe, care din punct de vedere logic atestă existența mai multor tipuri aparținând grupului europoid. Tipurile mediteranoid (cu variantele sale paleomediteranoidă, atlanto-mediteranoidă și mediteranoidă evoluată) și protoeuropoid atenuat, mai mult sau mai puțin gracilizat, constituie fondul principal, la care trebuie să mai adăugăm și alte forme mai puțin frecvente, a căror prezență însă este deosebit de interesantă. Astfel, întâlnim la această populație forme ale craniului care amintesc pe cele ale omului din Predmost și care ar putea să provină din etape anterioare neoliticului (de exemplu mezolitic sau chiar paleolitic superior), câteva exemplare care amintesc formele seriilor craniologice din lumea egeo-anatoliană („tipul C“), precum și brahiceranian. Toate acestea par să indice că sîntem în prezența unei populații care provine dintr-un amestec între descendenții fondului uman autohton din Dobrogea (anterior neoliticului) cu populații nou venite, de proveniență est-circummediteraniană.

Cultura Boian. Această cultură este reprezentată pe plan paleoantropologic prin necropolele de la Cernica, „Odaia Vlădichii“ și Popești-Vasilași.

Caracterizarea antropologică a populației de la Cernica. Din marea necropolă neolitică de la Cernica, descoperită de regretatul arheolog Gh. Cantacuzino (1967, p. 379 și următoarele), unde săpăturile au durat aproape 14 ani, s-au scos la iveală 362 de morminte de înhumăție, dintre care numai 302 conțineau schelete sau resturi de schelete, celelalte fiind distruse. Din nefericire, numai 204 schelete s-au pretat unui studiu antropologic, din care opt, fiind foarte deteriorate, nu au putut fi folosite nici măcar la determinarea sexului și vârstei. Semnalăm că un număr de 36 de morminte au fost duble și nouă triple.

Aspecte demografice. Repartiția scheletelor, în funcție de sex și vîrstă, ne-a permis întocmirea tabelului de mai jos. Analiza datelor prezentate în acest tabel ne dovedește că raportul între cele două sexe este ușor excedentar în favoarea bărbaților (53% față de 47%). Dacă analizăm mortalitatea specifică, pe grupe mari de vîrstă, ne frapază în primul rînd slaba mortalitate a copiilor între 0—14 ani, care se ridică la o proporție de 6,62%, situație de altfel similară cu cea pe care o întâlnim la populația neolitică aparținînd culturii Hamangia. La adolescenți, frecvența deceselor este, de asemenea, redusă (circa 5%), fenomenul fiind însă general pentru toate epocile istorice. În schimb, procentul deceselor pentru vîrsta 20—30 de ani este relativ ridicat, în special la femei, la acestea fiind mai mult decât dublu față de bărbați, situație de altfel explicabilă dacă ne gîndim la riscul mortalității femeilor în timpul parturăției. Frecvența maximă de mortalitate este înregistrată la cei maturi, cazurile de decese după vîrsta de 60 de ani fiind însă rare (5%). Vîrsta medie la deces apare totuși relativ mai lungă decât cea pe care o vom întîlni-o în epoca bronzului, aceasta datorîndu-se însă procentului scăzut de decese la vîrsta copilăriei. Pentru întreaga serie vîrsta medie la deces este de 34 de ani, iar speranța de viață de 36 de ani. Dacă ținem cont de sex, atunci vîrsta medie la deces a subiecților ce au depășit vîrsta de 20 de ani este de 40 de ani la bărbați și de 36 de ani la femei, speranța de viață (calculată după metoda Acsadi și Nemeskeri (1970, p. 24—50), fiind de asemeni mai ridicată la bărbați (21,6 ani) decât la femei (17,6 ani).

Structura antropologică. Parametrii statistici pentru principalele dimensiuni și indici ai craniului sînt înscrise în tabelul nr. 8, iar repartiția pe categorii a diversilor indici în tabelul nr. 9. Examinarea acestor tabele pune în evidență că neurocraniile au diametrul antero-posterior, în medie, foarte lung la bărbați și lung la femei, iar cel transversal, deși se încadrează, în medie, în categoria mijlocie, la ambele sexe, la primii se situează la limita inferioară a categoriei, iar la cele de al doilea în centrul acesteia. Ca rezultat, indicele cranian corespunde la bărbați cu categoria doliocrană, aproape de limita superioară a

Tabelul nr. 7

Repartiția pe sexe și vârste a scheletelor de la Cernlea

Vârsta	Sexul	Bărbați		Femei		Indetermin.		Total	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Infans I	(0-7 ani)	—	—	—	—	7	2,32	7	2,32
Infans II	(7-14 ani)	—	—	2	0,66	11	3,64	13	4,30
Juvenis	(14-20 ani)	8	2,65	6	1,99	3	0,99	17	5,63
Adultus	(20-30 ani)	19	6,29	44	14,57	4	1,32	67	22,18
Maturus	(30-60 ani)	104	34,44	66	21,85	5	1,65	175	57,94
Senilis	(60-x ani)	11	3,64	4	1,32	—	—	15	4,90
Indeterminabil	—	—	—	—	—	8	2,65	8	2,65
Total	—	142	47,02	122	40,39	38	12,57	302	99,99

acesteia, în timp ce la femeii în categoria mezocrană. Tabloul de variație individuală ilustrează aceleași particularități dimorfice, maximul de frecvență situându-se la bărbați în categoria doliocrană, iar la femeii în categoria mezocrană. Tendința spre o formă mai rotunjită a calotei la femeii este confirmată și de frecvența formelor brahricrane și hiperbrahricrane, care întrunesc valoarea de 21% la femeii și numai 13% la bărbați. Înălțimea porio-bregmatică a eșantionului masculin se situează la limita inferioară a categoriei înalte, a scării dimorfice, indicele porio-bregmatic longitudinal corespunzând limitei superioare a clasei ortocrane, iar cel porio-bregmatic transversal fiind de tip metriocran. La femeie aceeași înălțime a calotei oferă o medie ce corespunde categoriei înalte, media indicelui vertico-longitudinal fiind de tip ortocran, iar cel vertico-transversal de tip metriocran. Repartiția pe categorii a subiecților, în funcție de indicele porio-bregmatic longitudinal, arată o concentrare majoritară a acestora în categoria ortocrană la ambele sexe, urmată de categoria hipsicrană, variația indicelui porio-bregmatic transversal merge în sensul unei ușoare predominanțe a formelor metriocrană, cu toate că și celelalte categorii sînt bine reprezentate. Diametrul minim al frunții este, în medie, de tip larg la bărbați și mijlociu la femeii, ceea ce face ca indicele frontoparietal să corespundă categoriei eurimetope la primii și celei metriometope la cele din urmă. Variabilitatea individuală a acestui indice ne arată că majoritatea subiecților se încadrează, la ambele sexe, în categoria eurimetopă, cu procente însă mai mari la bărbați 60,9% față de femeii 48,3%, locul secund revenind formelor metriometope. Diametrul frontal maxim este în medie mijlociu la bărbați și larg la femeii, indicele frontal transversal fiind însă la ambele sexe de tip intermediar, categoria în care sînt concentrați marea majoritate a subiecților. Lărgimea occipitalului, raportată la cea parietală, realizează un indice occipitoparietal de tip mijlociu, la ambele sexe, ușor însă mai ridicat la bărbați față de femeii. Forma neurocraniului, în norma verticală este predominant ovoidă, urmată de cea pentagonoidă, care este mai rar atestată celelalte (elipsoidă, romboidă, sfenoidă, și sferoidă) întîlnindu-se în mod excepțional. Norma occipitală a neurocraniului, cea mai frecventă este în formă de „casă“, însă și formele de „bombă“ sau de „casă — bombă“ sînt destul de bine reprezentate, cea de „cort“ fiind întîlnită doar în două cazuri. Relieful neurocraniului este, în general, moderat dezvoltat, dar nu se pot neglija cazurile de relief frontal relativ bine dezvoltat la bărbați. În schimb, reliefurile mastoidiene sînt întotdeauna mai bine pronunțate. Masivul facial este de înălțime mijlocie la ambele sexe, la bărbați media se situează însă la limita inferioară a acestei categorii, în timp ce la seria feminină — la limita sa superioară. Lărgimea bizigomatică, ținînd cont de dimorfismul sexual, este însă îngustă la bărbați și mijlocie la femeii, indicele facial superior este însă de tip lepton la ambele sexe (la limita inferioară a acestei categorii). Repartiția pe categorii a acestui indice arată la bărbați procente aproape egale în categoriile mezenă și leptenă (celelalte categorii fiind slab reprezentate), iar la femeii o concentrare majoritară a cazurilor în categoria mezenă, categoriile leptenă și hiperleptenă întrunind și ele circa 50% din cazuri. Forma eurienă este însă foarte rar întîlnită la ambele sexe. Indicele orbital se încadrează în medie în categoria mezoconică, atât la bărbați, cît și la femeii. Repartiția pe categorii a subiecților, în funcție de acest indice, apare însă diferit la cele două sexe, la bărbați prevalînd categoriile mezo și cameconce (cu procente aproape egale), în timp ce la femeii se constată o concentrare netă în categoria mezoconică. Nasul este de înălțime și lărgime mijlocie la ambele serii, indicele nazal corespunzînd categoriei mezoconice, categorie în care se găsesc grupați majoritatea subiecților masculini, femeile concentrîndu-se în schimb, predominant în categoria camerină, dar și celelalte categorii întrunesc procentaje destul de importante. Raportînd lărgimea masivului facial la lărgimea neurocraniului, obținem indici care reflectă o conformație de tip criptozigal. Mandibula este de robusticitate mijlocie, indicele mandibular fiind și el de tip mijlociu, atât la bărbați cît și la femeii, Apofiza mentonieră este bine dezvoltată, în formă de piramidă sau de buton. Dintre alte numeroase caractere morfologice ale feței, reținem că malarele prezintă destul de frecvent o dispoziție parasagitală, dar trebuie să menționăm că și formele frontalizate sînt de asemenea prezente. Statura, evaluată pe baza mediilor individuale obținute în urma calculării prin cele trei metode clasice (Manouvrier, 1893, p. 347—402; Trotter-Gleser, 1958, p. 70—124 și Bach-Breitinger).

Parametrii statistice ale calculațiilor pentru dimensiuni și indici la seria de la Cernica (Cultura Boian)

Nr. Măsur.	Dimensiuni și indici	Bărbați						Femei							
		N	Min	Max	M	m	o	V	N	Min	Max	M	m	o	V
1	G-op	76	174	206	189,91	0,05	0,75	0,37	66	162	200	181,08	0,06	0,73	0,41
8	Eu-cu	77	125	155	141,01	0,04	0,59	0,42	65	124	149	137,87	0,05	0,60	0,40
9	Ft-ft	70	87	107	98,53	0,03	0,47	0,48	60	84	102	95,23	0,03	0,39	0,41
10	Co-co	72	105	138	120,68	0,04	0,38	0,48	60	104	125	116,43	0,04	0,48	0,42
17	Ba-b	26	123	153	140,45	0,08	0,66	0,47	27	119	154	132,15	0,08	0,69	0,52
20	Pe-b	72	108	132	117,75	0,08	0,48	0,41	65	104	130	113,70	0,04	0,48	0,42
47	N-gn	10	97	125	113,25	0,10	0,93	0,82	30	107	123	114,05	0,10	0,47	0,41
45	Zy-zy	46	110	142	129,12	0,06	0,63	0,49	32	110	136	122,98	0,06	0,52	0,43
48	N-pr	51	58	79	68,80	0,03	0,42	0,60	33	58	76	67,54	0,04	0,38	0,57
51	Mi-ek	51	36	47	41,13	0,01	0,21	0,53	36	36	42	39,72	0,01	0,14	0,37
52	Inalt. orbitel	51	26	37	32,54	0,02	0,23	0,73	36	28	36	32,15	0,01	0,17	0,54
54	Al-al	51	22	30	25,74	0,01	0,20	0,78	32	21	27	25,20	0,01	0,15	0,61
55	N-ns	52	40	60	51,29	0,03	0,41	0,82	35	42	56	49,28	0,03	0,28	0,57
8 : 1	I. cranian	76	64	85	74,26	0,31	4,11	5,52	65	65	87	76,01	0,68	4,62	6,07
17 : 1	I. baz.-bregm.-long.	24	63	80	73,11	0,59	4,35	5,94	27	62	83	72,60	0,50	3,89	5,35
17 : 8	I. baz.-bregm.-transv.	24	84	111	98,11	0,91	6,62	6,74	27	84	110	95,92	0,74	5,71	5,95
20 : 1	I. por.-bregm.-long.	71	55	68	62,09	0,22	2,83	4,55	65	57	70	62,45	0,22	2,65	4,24
20 : 8	I. por.-bregm.-transv.	71	73	92	83,59	0,36	4,59	5,49	64	72	97	82,41	0,45	5,35	6,49
9 : 10	I. fronto-transv.	68	72	91	81,78	0,29	3,66	4,47	56	74	90	81,82	0,30	3,34	4,08
9 : 8	I. fronto-parietal	69	60	80	71,01	0,29	3,59	5,15	58	60	78	68,86	0,34	3,85	5,59
12 : 8	I. occipito-parietal	68	69	88	78,18	0,36	4,49	5,74	61	68	89	77,26	0,40	4,71	6,09
47 : 45	I. facial total	10	78	100	88,55	1,53	7,18	8,11	10	83	99	91,85	0,28	1,35	1,46
48 : 45	I. facial superior	44	48	63	55,15	0,32	3,24	5,87	31	49	61	55,22	0,42	3,48	6,30
52 : 51	I. orbital	52	60	97	79,36	0,70	7,55	9,51	35	71	92	80,53	0,59	5,18	6,44
54 : 55	I. nazal	51	40	62	50,08	0,53	5,71	11,40	31	44	59	50,97	1,46	3,83	7,51
45 : 8	I. jugo-parietal	46	79	100	91,62	0,47	4,74	5,17	32	81	98	89,27	0,44	3,77	4,22

Tabelul nr. 9

Repartiția pe categorii a principalelor indici cefale-faciali la populația de la Cernica

Categorii		Seria întreagă		Bărbați		Femei	
		N	%	N	%	N	%
<i>Indicele crantian</i>							
Ultradolicocran	x-64,9	1	0,70	1	1,31	—	—
Hiperdolicocran	65-69,9	16	11,31	11	14,47	5	7,69
Dolicocran	70-74,9	53	37,58	31	40,78	22	33,84
Mezocran	75-79,9	52	36,87	28	36,81	21	36,92
Brahicran	80-84,9	16	11,31	4	5,26	12	18,46
Hiperbrahicran	85-89,9	3	2,12	1	1,31	2	3,07
Ultrabrahicran	90-x	—	—	—	—	—	—
<i>Indicele porto-bregmatic longitudinal</i>							
Camecran	x-57,9	9	6,61	5	7,04	4	6,15
Ortocran	58-62,9	74	51,41	38	53,52	36	55,38
Hipsicran	63-x	53	38,97	28	39,43	25	38,46
<i>Indicele porto-bregmatic transversal</i>							
Tapeinocran	x-79,9	38	28,14	16	22,53	22	34,37
Metricran	80-85,9	60	41,44	34	47,88	26	40,62
Acrocran	86-x	37	27,41	21	29,58	16	25,00
<i>Indicele facial superior</i>							
Hipereuriem	x-44,9	—	—	—	—	—	—
Eurien	45-49,9	3	4,00	2	4,55	1	3,23
Mezen	50-54,9	35	46,67	20	45,45	15	48,39
Leptem	55-59,9	28	37,77	19	43,18	9	29,03
Hiperleptem	60-x	9	12,00	3	6,82	6	19,35
<i>Indicele orbital</i>							
Cameconce	x-75,9	25	28,71	19	36,54	6	17,14
Mezoconce	76-84,9	44	50,57	20	38,46	24	68,57
Hipsiconce	85-x	18	20,69	13	25,00	5	14,29
<i>Indicele nazal</i>							
Leptorin	x-46,9	22	26,83	16	34,37	6	17,14
Mezorin	47-50,9	36	36,57	21	41,18	9	25,71
Camerin	51-57,9	23	28,64	8	15,69	15	48,39
Hipercamerin	58-x	7	8,54	6	11,76	1	2,86

poate fi caracterizată ca fiind de categorie mijlocie atât la bărbați (165 cm), cât și la femei (154 cm). Considerind rezultatele obținute numai prin metoda Manouvrier, rezultă că media masculină devine 162 cm la bărbați, deci tot de tip mijlociu și de 151 cm, la femei, fiind astfel de tip submijlociu. În consecință, repartiția pe categorii a subiecților, în funcție de statură, va varia după metoda de evaluare utilizată. În primul caz frecvența staturilor supramijlocii și mari este relativ mai ridicată, comparativ cu situația pe care o întâlnim atunci când folosim metoda Manouvrier. În acest caz, la bărbați predomină net categoria submijlocie (40%), iar la femei frecvența subiecților în categoria submijlocie și mică este practic egală (27%). Scheletul postcranian este de gracilitate mijlocie. Femurul este aproape totdeauna platimer sau hiperplatimer, forma eurimeră constituind o slabă minoritate (10%). Majoritatea femurelor prezintă un pilastru mijlociu dezvoltat, cele cu pilastru slab dezvoltat sau foarte dezvoltat, fiind mai puține. Relieful subtrohanterian este aproape totdeauna prezent, dar mai rar exprimat prin toate cele trei componente ale sale (trohanterul III, creste și fose subtrohanteriene) decât prin una sau două dintre acestea. Tibia este fie platicnemă, fie mezocnemă, forma euricnemă fiind mai rar întâlnită. Fașatele „orientale” de articulație, cu astragalul de pe marginea antero-inferioară, sînt prezente la cea mai mare parte din populație.

Caracteristicile populației neolitice de la Cernica, analizate mai sus, ne permit să considerăm că structura acesteia nu era perfect uniformă. În consecință asocierea individuală a principalelor caractere, ne permite să deosebim existența a trei tipuri inegale ca frecvență. Primul, care este majoritar, este reprezentat prin variantele sale: paleomediterraneană (paleomediterraneană), mediteraneană de nuanță pontică, precum și mediteraneană aproape clasică. Relativ mai puțin frecvent, dar bine reprezentat totuși, este tipul protoeuropoid, mai mult sau mai puțin atenuat și gracilizat, în comparație cu forma sa clasică. La aceste două tipuri dominante, se adaugă cîțiva brahicrani, care ar putea fi integrați din punct de vedere fenotipic în tipul alpinoid, precum și cîțiva subiecți care oferă aspectul unor protonordici. Luînd în discuție originea acestor tipuri antropologice, atunci, în ceea ce privește protoeuropoidii, îi putem considera ca fiind

descendenți, mai mult sau mai puțin gracilizați, ai cromagnoizilor din paleoliticul superior, reprezentați pe teritoriul nostru prin omul de la Cioclovina și din mezolitic. Originea mediteranoizilor lasă loc la discuții. Aceștia ar putea fi noi veniți de origine meridională (est-mediteraniană), dar tot atât de bine s-ar fi putut forma ca urmare a unor evoluții pe loc, pornind de la un fond local, evoluție favorizată de optimul climateric post-glacial. În adevăr, modificările tipurilor antropologice sînt astăzi admise de numeroși specialiști, ele fiind considerate ca fenomene de microevoluție ale speciei umane. În sfîrșit, apariția alpinoizilor ar putea fi interpretată ca începutul fenomenului de brahicefalizare, apărut deja la populațiile neolitice studiate aici. Avînd în vedere că populația de la Cernica este oarecum contemporană cu cea de la Cernavodă în scopul de a surprinde în final tabloul tipologic al populațiilor vechi de pe teritoriul țării noastre din diverse zone ale țării vom prezenta deocamdată comparativ caracteristicile biometrice a acestor două populații (care sînt și unele din cele mai bogate necropole neolitice descoperite în țara noastră). În acest scop prezentăm graficele nr. 1 și 2 care ilustrează diferențele între valorile medii ale unor caractere biometrice exprimate în unitățile sigmatice între seria de bărbați de la Cernavoda și cea de la Cernica luată drept serie de referință, precum și graficul nr. 3, care prezintă valorile medii ale celor două serii comparate pe scările unor caractere biometrice. Dacă ne referim mai întîi la cele două grafice, constatăm o ușoară macrodimensionare a calotei craniene ale seriei de la Cernavoda, diametrele antero-posterioare laterale, lărgimile frunții, înălțimea fiind ușor mai mare la Cernavoda decît la Cernica, cu excepția lărgimii occipitalului (ăst-ast) care practic nu se diferențiază. Notăm însă că occipitalul exprimat sub formă de coardă este pronunțat mai lung la Cernavoda și în special în planul său nucal (i—o). Sub aspectul conformației neurocraniului seria de la Cernavoda comparativ cu cea de la Cernica, deși ambele de tip dolicocefal, prezintă un indice ceva mai scăzut, o înălțime în raport cu lungimea calotei practic egală cu cea de la Cernica, dar în raport cu lărgimea ușor mai ridicată, deși ambele de tip metriocran. Indicele fronto-transversal nu diferențiază cele două populații, discrete diferențieri apărînd pentru indicele fronto-parietal și occipito-parietal. Cele mai ample diferențe între cele două populații sînt înregistrate însă în conformația occipitalului, la seria de la Cernavoda acesta prezentînd o curbura mai accentuată și în special în planul său nucal, și în ceea ce privește cele două segmente ale occipitalului, segmentul subiniac fiind relativ mai lung față de segmentul suprainsiac, la Cernavoda comparativ cu Cernica, ceea ce se reflectă în indicele intersegmentar al occipitalului cu valoare mai ridicată la prima serie față de cea de a doua. Urmărind pe graficul nr. 3 diferențele între cele două serii din punct de vedere al categoriei în care se plasează valorilor medii ale unor dimensiuni absolute dar în special al indicilor cranieni, constatăm trasee asemănătoare la cele două populații, deosebiri exprîndu-se în special la nivelul occipitalului. Masivul special, însă prezintă unele particularități, care diferențiază oarecum cele două populații. Astfel, populația de la Cernavoda prezintă o față relativ mai joasă, indicele facial superior încadrîndu-se în categoria mezenă, în timp ce la Cernica la granița dintre categoria mezenă cu cea leptenă, aceasta ca efect a unei lărgimi bizigomatice relativ mai mare la prima față de cea de a doua. Indicele orbital se plasează la ambele populații în categoria mezoconică, dar la seria masculină de la Cernavoda, deținem o valoare semnificativă mai ridicată tinzînd spre limita superioară a acestei categorii. Indicele nazal situat iarăși la ambele populații în aceeași categorie (mezorină), exprimă însă un nas relativ mai leptorin la Cernica decît la Cernavoda. Marcăm, de asemenea o fenozigie mai accentuată la populația de la Cernavoda față de cea de la Cernica. Putem conchide deci că diferențele între cele două populații se limitează la amplitudini care rareori depășesc o jumătate sigma și în general se plasează în aceleași categorii ale scărilor clasice stabilite pentru caracterele biometrice (graficele nr. 4, 5, 6, 7, 8 și 9).

În concluzie numeroasele similitudini constatate între seriile neolitice de la Cernavoda și de la Cernica, care nu merg însă pînă la identitate, atestă că ambele populații au un fond structural comun. Deosebiri populaționale de ordin biometric precum și mai ales cele de ordin individual tipologic indică însă că la Cernavoda sîntem în prezența unor influențe destul de importante, de altă proveniență, care ar putea fi de origine mai sudică egeeană și anatoliană, aceasta cu atît mai mult cu cît datele antropologice și cele arheologice vorbesc în acest sens. Pe de altă parte prezența la Cernavoda a unor calote craniene care prezintă trăsături arhaice, care se regăsesc în paleoliticul superior de la Pîedmost, ne obligă să ne întrebăm care este originea lor și anume dacă sîntem în prezența unor forme moștenite de la strămoșii din paleoliticul superior sau din mezolitic, sau dacă avem în față resturile unor subiecți proveniți din perioade mai vechi decît Neoliticul.

Caracterizarea antropologică a populației de la „Odaia Vlădichii“ (Valea Orbului). Săpăturile conduse de arheologul Mihai Sîmpetru la Odaia Vlădichii punctul „Valea Orbului“ au scos la iveală 54 de schelete datate din vremea culturii Boian.

Aspecte demografice. Repartiția acestora în funcție de sex și vîrstă ilustrează o mortalitate a copiilor (0—14 ani) de circa 18%, ceea ce reprezintă ceva mai mult decît la celelalte populații neolitice studiate de noi, fără însă să atingă nivelul întîlnit în epoca bronzului. Decesele la etapa adolescenței sînt rare (circa 4%), fenomen de altfel obișnuit, rezistența la factorii de risc a copiilor crescînd progresiv cu vîrsta. Frecvența deceselor crește în etapa adultă, în special la femei (9%), dar atinge maximul în etapa matură (61%), după vîrsta de 60 ani fiind atestat un singur subiect. Durata medie de vîrstă este astfel relativ scurtă: 31 ani și 5 luni, calculată pentru întreaga serie, iar pentru eșantionul care a depășit vîrsta de 20 de ani de 37 ani și 9 luni. Speranța de viață la naștere coincide cu vîrsta medie la deces, fiind de 31 de ani și 9

luni. Calculată pe sexe, speranța de viață la 20 de ani este de 20 de ani la bărbați și de 17 ani și 2 luni la femei, apropiindu-se iarăși de vîrsta medie la deces calculată diferențiat pe sexe, care este de 39 de ani și 5 luni la bărbați și 35 de ani și 7 luni la femei (20+20 ani la bărbați și 20+17 ani la femei).

Tabelul nr. 10

Repartiția pe sexe și vîrste a scheletelor neolitice de la Odaia Vlădichii (Valea Orbului)

Vîrsta	Sexul	Bărbați		Femei		Indetermin.		Total	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Infans I	(0-7 ani)	—	—	—	—	5	9,26	5	9,26
Infans II	(7-14 ani)	—	—	1	1,85	4	7,41	5	9,26
Juvenis	(14-20 ani)	—	—	2	3,70	—	—	2	3,70
Adultus	(20-30 ani)	3	5,56	5	9,26	—	—	8	14,81
Maturus	(30-60 ani)	20	37,05	13	24,07	—	—	33	61,11
Senilis	(60-x ani)	1	1,85	—	—	—	—	1	1,85
Total		24	44,44	21	38,89	9	16,67	54	99,99

Structura antropologică. Analiza principalelor caracteristici biometrice ale neurocraniului, pe baza valorilor medii, evidențiază o calotă de lungime și lărgime mijlocie, cu un indice cranian de tip doliocran, atât la bărbați cît și la femei. Variabilitatea individuală este destul de largă, mergînd de la forme hiperdolicochrane la acelea brahichrane moderate, maximul de frecvență situîndu-se însă în categoria doliocrană. Înălțimea calotei porio-bregmatică este în medie asemănătoare la cele două sexe, oferind un indice porio-bregmatic longitudinal de tip ortocran, iar cel transversal, de tip metriocran (dar la bărbați cu tendință spre acrocrație). Variabilitatea individuală a primului indice este mai amplă la bărbați, la care sînt prezente toate cele trei categorii ale acestuia, în timp ce la femei, forma camecrană este absentă; cel de-al doilea indice prezintă o variabilitate largă la ambele sexe, la bărbați însă majoritatea subiecților se situează în categoria metriocrană, iar la femei frecvențele sînt paritar egale în categoriile metriocrană și acrocrație. Lărgimea minimă a frunții, apreciată pe baza scăderii dimorfice, apare, în medie, mijlociu de largă la bărbați și largă la femei, ceea ce determină medii ale indicelui frontoparietal, diferențiate la cele două sexe: metriometopă (la limita superioară a categoriei la bărbați și eurimetopă la femei). Indicele frontal transversal reflectă o dispoziție intermediară a creștelor temporale la ambele sexe. Occipitalul, atât în valoare absolută, cît și relativă, raportat la lărgimea parietală, este de lărgime mijlocie. În-

Tabelul nr. 11

Parametrii statistici ai principalelor dimensiuni și indici calculați pentru se ia de la Odaia Vlădichii (Cultura Boian)

Nr. Martin	Dimensiuni și indici	Bărbați				Femei			
		N	Variabilitate	M	o	N	Variabilitate	M	o
1	G-op	19	178-203	191,40	6,71	16	175-197	186,00	7,09
8	Eu-eu	19	133-155	142,45	6,19	16	127-144	136,82	4,09
9	Ft-ft	19	90-105	97,60	4,79	15	92-109	97,96	4,47
10	Co-co	19	108-138	119,86	6,72	15	107-134	118,30	6,54
12	Ast-ast	18	110-123	109,00	5,11	15	99-119	106,64	5,00
20	Po-b	19	107-130	116,67	6,81	15	109-131	116,83	6,47
45	Zy-zy	15	122-146	133,23	6,65	6	115-133	124,67	6,86
47	N-gn	15	107-136	119,30	6,41	6	103-122	109,60	7,10
48	N-pr	15	58-80	70,43	5,62	6	60-75	66,34	4,94
51	MF-ek	15	37-46	43,23	2,20	7	36-44	39,79	3,86
52	Înălț. orbitei	15	29-35	32,76	1,52	7	28-36	33,35	2,82
54	Al-al	14	22-32	26,85	2,46	6	22-28	25,17	2,13
55	N-ns	14	46-59	51,78	3,28	6	43-55	48,84	3,72
8:1	Ind. cranian	19	67-82	74,50	4,68	16	68-90	73,62	3,69
9:8	I. fronto-parietal	19	62-73	68,44	3,36	15	67-76	71,23	2,52
9:10	I. fronto-transversal	19	73-86	80,66	3,75	15	79-87	82,83	2,27
12:8	I. occipito-parietal	18	70-80	76,44	2,55	15	71-83	77,83	3,61
20:1	I. vertico-longitudinal	19	56-65	61,23	2,86	15	58-70	62,83	3,09
20:8	I. vertico-transversal	19	69-94	82,71	5,34	15	79-92	85,23	3,91
47:45	I. facial total	15	80-100	89,70	5,56	6	77-106	88,50	9,84
48:45	I. facial superior	15	44-59	52,70	4,27	6	46-65	53,16	6,31
52:51	I. orbital	15	67-87	75,76	5,67	7	77-92	83,64	5,82
54:55	I. nazal	14	44-61	51,71	5,07	6	43-62	51,50	6,58

Tabelul nr. 12

Repartiția pe categorii a principalelor indici cefalo-faciali la populația de la Valea Orbului (Odată Vlădichii)

Categorii		Seria-întregă		Bărbați		Femei	
		N	%	N	%	N	%
<i>Indicele cranian</i>							
Ultradolicocran	x-64,9	—	—	—	—	—	—
Hiperdolicocran	65-69,9	7	20,05	4	21,05	3	18,75
Dolicocran	70-74,9	16	45,71	8	42,12	8	50,00
Mezocran	75-79,9	7	20,00	4	21,05	3	18,75
Brahieran	80-84,9	5	14,29	3	15,78	2	12,50
Hiperbrahieran	85-89,9	—	—	—	—	—	—
Ultrabrahieran	90-x	—	—	—	—	—	—
<i>Indicele porio-bregmatic longitudinal</i>							
Camecran	x-57,9	3	8,82	3	15,79	—	—
Ortocran	58-62,9	19	55,88	10	52,63	9	60,00
Hipsicran	63-x	12	35,29	6	31,58	6	40,00
<i>Indicele porio-bregmatic transversal</i>							
Tapeinocran	x-79,9	6	17,64	5	26,31	1	6,66
Metriocran	80-85,9	16	47,05	9	47,37	7	46,67
Acrocran	86-x	12	35,29	5	26,31	7	46,67
<i>Indicele facial superior</i>							
HiperEurien	x-44,9	1	4,76	1	6,66	—	—
Eurien	45-49,9	6	28,57	4	26,67	2	33,33
Mezen	50-54,9	8	38,09	5	33,33	3	50,00
Lepten	55-59,9	5	23,80	5	33,33	—	—
Hiperlepten	60-x	1	4,76	—	—	1	16,67
<i>Indicele orbitar</i>							
Camecon	x-75,9	8	36,36	8	53,33	—	—
Mezocon	76-84,9	11	50,00	6	40,00	5	71,43
Hipsicon	85-x	3	13,64	1	6,67	2	28,57
<i>Indicele nazal</i>							
Leptorin	x-46,9	5	25,00	3	21,43	2	33,33
Mezorin	47-50,9	5	25,00	4	28,57	1	16,67
Camerin	51-57,9	7	35,00	5	35,71	2	33,33
Hipercamerin	58-x	3	15,00	2	14,29	1	16,67

dicele parieto-occipital aparține tipului intermediar, atât prin media sa masculină, cât și prin cea feminină. Forma neurocraniului în norma verticală apare, cel mai adesea, ovoidă, urmînd ca frecvență cele pentagonoidă și romboidă. Norma sfenoidă este foarte rar întilnită, iar celelalte fiind absente. Norma occipitală este în formă de „casă“ și de „bombă“, iar în formă de „cort“ semnalîndu-se într-un singur caz. Relieful osos cranian este mai degrabă moderat la bărbați și slab la femei. Astfel, relieful glabelar este, în general la bărbați de gradul II sau III și foarte rar de gradul IV; la femei predomină gradul I, urmat de gradul II. O dezvoltare similară prezintă și relieful occipital (predominînd gradele II și III la bărbați și I la femei). Masivul facial este în medie de înălțime, mare la bărbați și mijlocie la femei, lărgimea sa fiind în ambele cazuri de tip mijlociu, indicele facial superior corespunzînd categoriei mezene. Orbita prezintă dimensiuni diferențiate la cele două sexe, fiind relativ mai joasă și relativ mai largă la bărbați decît la femei; ceea ce face ca mediile indicelui orbitar să se diferențieze la primii în categoria camecrană la limita sa însă inferioară, iar la cele de-al doilea, în centrul categoriei mezoconică. Nasul este atât la bărbați, cât și la femei, de tip camerin. Mandibula este de masivitate mijlocie la bărbați și mai degrabă gracilă la femei, mentonul fiind bine conturat și de obicei la primii de formă piramidală. Malarele prezintă o dispoziție variabilă, fie aproape frontalizate, fie intermediară sau aproape parasagitală. Dezvoltarea acestora, de asemeni variază de la o gracilitate pronunțată pînă la o masivitate apreciabilă.

Statura, determinată după metoda Manouvrier, este practic la ambele sexe de același tip, mediile sale situîndu-se la limita dintre categoria submijlocie și cea suprämijlocie (165 cm și respectiv 153,7 cm). Calculînd însă media valorilor, obținute prin cele trei metode cunoscute, rezultatele diferă, la bărbați media devenind suprämijlocie (169,2 cm), iar la femei mijlocie, la limita însă superioară a acestei categorii (156,1 cm). Scheletul postcranian prezintă câteva particularități obișnuite la populațiile noastre neolitice; femurul este platimer cu pilastru și relief subtrohanterian, iar tibia platicemică cu „fațete orien-

tale". Din punct de vedere tipologic, considerăm că la populația de la Valea Orbului, se disting două tipuri principale: protoeuropoid și mediteranoid, cu variantele sale. Tipul protoeuropoid este caracterizat printr-o statură înaltă sau supramijlocie, scheletul destul de masiv, neurocraniul dolicoeran sau mezoeran (lung și nu prea îngust), de înălțime mijlocie sau mare, cu occipital rotunjit și relief cranian variabil. Masivul facial este larg și scurt, cu malare frontalizate, orbite cameconci și nas camerin sau mezin și fose canine dezvoltate.

În cursul lungii sale existențe, care începe din Pleistocenul superior, tipul protoeuropoid a suferit câteva modificări, care au constat mai ales printr-o oarecare gracilizare și o ușoară brachicefalizare. Tipul mediteranoid este caracterizat printr-o statură mijlocie sau mică, scheletul gracil, un neurocran dolicoeran sau mai rar mezoeran, înălțime mijlocie, occipitalul bombat și relieful cranian moderat. Masivul facial este destul de înalt, mai îngust decât larg, cu orbite mezoconci sau hipsiconci, nasul destul de lung și mandibula îngustă, joasă și gracilă. Tipul mediteranoid prezintă mai multe variante, cea mai veche fiind aceea paleomediteranoidă cu câteva caractere care o apropie de tipul protoeuropoid. Variantele mai evoluate sînt acelea ale mediteranoizilor clasici, cum este aceea danubiană sau pontică.

Caracterizarea antropologică a populației de la Popești-Vasilafi. Mica serie de la Popești (jud. Călărași) provine din săpăturile executate în anii 1971-1972 de arheologul M. Simpetru, ea numărînd 17 schelete sau resturi de schelete. Gradul nesatisfăcător de conservare al scheletelor a făcut ca din acest număr doar opt schelete să se preteze unui studiu antropometric, restul servind doar pentru date paleodemografice.

Structura demografică. În tabelul următor prezentăm repartitia după sex și vîrstă la deces a celor 17 subiecți de la Popești.

Tabelul nr. 13

Repartitia pe sexe și vîrste a scheletelor neolitice de la Popești

Vîrsta	Sexul	Bărbați		Femei		Indeterm.		Total	
		N	%	N	%	N	%	N	%
Infans I	(0-7 ani)	—	—	—	—	1	5,88	1	5,88
Infans II	(7-14 ani)	—	—	1	5,88	1	5,88	2	11,76
Juvenis	(14-18 ani)	2	11,76	—	—	—	—	2	11,76
Adultus	(18-30 ani)	2	11,76	3	17,65	—	—	5	29,41
Maturus	(30-60 ani)	2	11,76	5	29,41	—	—	7	41,18
Senilis	(60-x ani)	—	—	—	—	—	—	—	—
Total		6	35,29	9	52,94	2	11,76	17	99,99

Din analiza acestui tabel rezultă că numărul subiecților, care nu au atins vîrsta adultă, reprezintă 29,4% din totalul acestei mici populații, din care 17,64% revine copiilor sub 14 ani. Deși aceste date trebuie privite cu o oarecare rezervă, datorită numărului mic de subiecți al seriei respective, totuși mortalitatea destul de mică din rîndul copiilor ne amintește de situația întîlnită și la populații neolitice. Mortalitatea în rîndul adulților este destul de ridicată (29,4%), ea și la subiecții mături (41,2%), remarcîndu-se faptul că la această populație nu au fost găsite schelete care ar putea fi atribuite unor subiecți de vîrstă senilă. Speranța de viață la naștere nu s-a putut calcula, întrucît lipsesc subiecții decedați sub 5 ani. Vîrsta medie la deces pentru întreaga serie este de 25 ani și 8 luni, pentru bărbații care au depășit vîrsta adultă fiind de 35 ani și 7 luni, iar pentru femeii de 29 ani și 4 luni. Cauza acestei diferențe poate fi explicată prin mortalitatea mai ridicată a femeilor la vîrste mai tinere, datorită lipsei de îngrijire adecvată și de igienă la naștere. Valorile medii ale principalelor caractere biometrice (absolute și relative) ale craniului, precum și amploarea variabilității, sînt prezentate în tabelul nr. 14. Neurocraniul este în medie foarte lung și îngust la bărbați și lung și mijlociu de larg la femeii, indicele cranian mediu fiind de tip hiperdolicoeran la primii și dolicoeran moderat la cel de al doilea.

Structura antropologică. Repartitia pe categorii oferă tablouri de variație diferite la cele două sexe. În adevăr, subiecții de sex masculin se concentrează (cu frecvențe egale) în cele trei variante ale categoriei dolicoerane, în timp ce la femeii majoritatea subiecților sînt mezoerani, unul singur fiind dolicoeran, iar unul hiperdolicoeran. Mediile înălțimii porio-bregmatică se încadrează în categoria mijlocie la bărbați și foarte înaltă la femeii, indicii porio-bregmatici longitudinali fiind la primii de tip camecran și de tip hipsicran la cele de-al doilea; indicii porio-bregmatici transversali sînt și ei diferiți la cele două sexe, astfel media seriei masculine aparține categoriei acrocrane, iar cel a seriei feminine categoriei metriocrane, în aceste categorii plasîndu-se și majoritatea subiecților. Lărgimea minimă a frunții este mijlocie la ambele sexe, iar cea maximă de tip îngust, indicele frontal transversal mediu arătînd o formă ovală a frunții, cu marginile dispuse într-un plan intermediar, la întreaga populație. Indicele fronto-parietal se comportă însă diferit la cele două serii, media masculină fiind eurimetopă, iar cea feminină metriometopă, aceleași diferențe după sex remarcîndu-se și la repartitia sa pe categorii, frunțile masculine concentrîndu-se ma-

Tabelul nr. 14

Mediile aritmetice și variabilitatea principalelor dimensiuni și indicii calcuțați pentru neurocraniul și masivul facial al seriei neolitice de la Popești-Vaslași

Nr. Martini	Dimensiuni (mm)	Bărbați			Femei		
		N	Variabilitatea (mm)	M (mm)	N	Variabilitatea (mm)	M (mm)
1	g-op	3	191-212	198,0	5	173-202	189,0
8	eu-eu	3	127-138	132,3	5	133-144	139,6
9	ft-ft	3	196- 98	97,0	4	91-108	96,5
10	co-co	3	113-121	105,6	4	107-122	112,5
12	ast-ast	3	96-116	106,3	2	100-111	105,5
20	po-br	3	109-120	114,0	3	115-125	119,0
45	zy-zy	1	121	121,0	2	112-127	119,5
47	n-gn	1	120	120,0	2	114-119	116,5
48	n-pr	1	72	72,0	2	69-70	69,5
51	mf-ek	1	40	40	2	39-43	41,0
52	înălțimea orbitei	1	32	32,0	2	32-34	33,0
54	al-al	1	25	25,0	2	23-28	24,5
55	n-ns	1	54	54,0	2	51-53	52,0
8 : 1	Indicele cranian	3	59,9-72,2	67,08	5	68,3-76,8	73,99
9 : 8	Indicele fronto-parietal	3	71,0-75,5	73,36	4	65,9-75,0	68,90
9 : 10	Indicele frontal transversal	3	80,9-85,8	83,93	4	82,7-88,5	85,71
12 : 8	Indicele occipito-parietal	3	75,5-84,0	80,23	2	70,4-83,4	76,94
20 : 1	Indicele vertico-longitudinal	3	53,3-62,8	57,73	3	61,8-66,4	64,35
20 : 8	Indicele vertico-transversal	3	78,9-90,9	86,28	4	81,2-88,0	85,23
45 : 8	Indicele cranio-facial transv.	1	90,9	90,9	2	84,2-89,4	86,8
9 : 45	Indicele fronto-jugal	1	80,2	80,2	2	74,0-81,2	77,6
47 : 45	Indicele facial total	1	99,0	99,0	2	93,7-102,0	98,19
48 : 45	Indicele facial superior	1	59,5	59,5	2	56,2-61,6	58,9
52 : 51	Indicele orbital	1	80,0	80,0	2	79,0-82,0	80,5
54 : 55	Indicele nazal	1	46,2	46,2	2	43,4-49,0	46,0

ritar în categoria eurimetopă, iar cele feminine în aceea metriometopă. Occipitalul, în general bombat, oferă medii ale diametrului transversal de tip mijlociu de largi la bărbați și largi la femei, mediile indicelui parieto-occipital încadrându-se în categoria largă la bărbați și îngustă la femei. Forma neurocraniului în norma verticală, cel mai frecvent înclinată, este cea ovoidă; acelea sfenoidă și romboidă fiind rare, iar celelalte forme sînt absente. Norma occipitală cea mai frecventă este cea în formă de „casă”, urmată de cea de „bombă” și de „cort”. Relieful neurocraniului, în general este slab sau puțin mai dezvoltat la craniile masculine, fără însă a fi vreodată puternic. Masivul facial, prezent doar la 3 subiecți (1 masculin și 2 feminine) este îngust și înalt, dînd un indice facial lepten și chiar hiperlepten. Orbitalele au dimensiunile (înălțimea și lărgimea) mijlocii, raportul dintre ele dînd un indice orbital mezoconc. Nasul este mijlociu de larg și lung, cu un indice nazal integrat în categoria leptorină. Mandibula nu este prea largă, dar robustă la bărbați și gracilă la femei, cu un menton în formă de piramidă ușor pozitiv. Oasele maxilare sînt mijlociu de dezvoltate, cu tendința de dispunere fie în plan aproape parasagital, fie intermediar. Statura medie, calculată prin cele trei metode, este mijlocie la bărbați și submijlocie la femei, dar calculată numai prin metoda Manouvrier, aceasta aparține la ambele sexe, categoriei submijlocii. Repartiția staturilor pe categorii, la bărbați, este majoritară în categoria supramijlocie, iar la femei în cea submijlocie. Scheletul postcranian este în general gracil. Femurul este platimer sau hiperplatimer, prevăzut cu un pilastru moderat, dar cu un relief subtrohanterian deosebit de dezvoltat. Forma unui al treilea trohanter este rară și numai sub forma unei schițe. Tibia este, în majoritatea cazurilor, mezoconică, prevăzută cu fațete suplimentare de articulație și cu astragalul pe partea antero-inferioară a diafizei. Studiul tipologic nu s-a putut preciza decît la trei schelete, care prezentau pe lingă calota craniană și părți sau chiar masivul facial reconstituit. Toate aceste trei schelete corespund tipului mediteranoid, la care am putea adăuga reminiscențe protomediterrane sau protoeuropeice.

NEOLITICUL TÎRZIU (3500-2500 î.e.n.)

Materialele paleoantropologice de care dispunem din Neoliticul tîrziu aparțin complexului cultural Ariușd-Cucuteni-Tripolie, culturii Gumelnița și culturii Petrești.

Complexul cultural Ariușd-Cucuteni-Tripolie. Datele antropologice referitoare la populațiile care au aparținut acestei culturi de pe teritoriul țării noastre sînt, din nefericire, mai puțin numeroase. În adevăr, informațiile noastre asupra structurii lor antropologice se limitează în prezent la scheletele care provin, în general, din morminte izolate, descoperite în cuprinsul așezărilor, ceea ce le conferă un caracter ritual (așa cum sînt acelea de la Traian). Materiale mai numeroase au fost descoperite în aria Tripolie, chiar și în cadrul unor necropole.

Ariuşd—Cucuteni. Osemintele cu o datare riguroasă, aparținând culturii Cucuteni, sînt cele descoperite de H. Dumitrescu în stațiunea Traian (com. Zănești — jud. Neamț), faza A—B (Dumitrescu, 1957, p. 53—69) și cele de la Girov (jud. Neamț), descoperite de Șt. Căcoș, aparținând aceleiași faze, dar etapa A. Din aria Ariuşd nu posedăm decît scheletele de la Doboșeni (jud. Covasna), descoperite de Z. Székely (1965, p. 270—275). În ceea ce privește cele 5 schelete sau resturi de schelete descoperite la Cucuteni, studiate și publicate de E. Pittard (1903, p. 223—241), menționăm că apartenența lor la cultura Cucuteni nu a fost confirmată.

Materialele antropologice de la Traian au fost descoperite în anul 1952 de către arheologul H. Dumitrescu la locul denumit „Dealul Fintinilor“, constînd din oseminte umane scoase la iveală din două gropi rotunde, care mergeau pînă la pămîntul viu, săpate sub podeaua a două locuințe din faza Cucuteni A—B. În groapa nr. 1 s-au identificat resturile unui schelet de adolescent în jur de 14 ani (subiectul I), parțial acoperite de vase sparte. Neurocraniul puternic fragmentat, nu a permis decît restaurarea unei calote și a unui fragment din masivul facial, care înconjură orbita. În groapa nr. 2 s-au găsit resturile unui schelet de copil în vîrstă de 6—7 ani (subiectul II), ale cărui piese osoase erau de asemenea foarte fragmentare, făcînd posibilă restaurarea numai a calotei.

În 1965, în aceeași stațiune au fost descoperite încă două morminte, în vecinătatea unei locuințe din faza Cucuteni A—B (Necrasov, Nicolaescu-Plopșor, 1957, p. 3—18). În mormîntul nr. 1 s-au găsit resturile osoase ale unui schelet de vîrstă matură, al cărui sex este dificil de precizat (subiectul III), datorită stării deficitare de conservare. În adevăr, printre osemintele răspîndite în dezordine în groapă, nu s-au găsit resturi craniene și nici principalele piese ale membrului superior, din scheletul postcranian identificîndu-se doar femurul și tibia stîngă, care conservă particularitățile lor normale. Mormîntul nr. 2 conținea resturile osoase a doi subiecți: un copil de 8—9 ani (subiectul IV) și un subiect matur avansat, de sex feminin, de circa 60 de ani (subiectul V). De la primul schelet lipsește orice fragment cranian, din partea postcraniană singurul rest mai important fiind unul mare de humerus, celelalte piese fiind foarte fragmentate. De la cel de al doilea schelet s-a putut reconstitui doar calota craniană, negăsindu-se nici un fragment din restul scheletului. Numărul de schelete provenite din descoperirile de la Traian se ridică deci la cinci, dintre-care doar trei furnizează date de ordin antropometric.

Materialele antropologice de la Girov sînt reprezentate prin resturile osoase a patru subiecți, dintre care trei de copii de diferite vîrste, mergînd de la 6 luni, pînă la 11—12 ani, precum și a unei femei mature de 40—50 de ani (subiectul I). Din acest material osos, numai craniile acestuia din urmă și a unui copil de 11—12 ani (subiectul II) au putut fi restaurate, pretîndu-se și unui studiu antropologic, craniile copilului de 5 ani și a celui de 6 luni neputînd fi reintregite, datorită absenței anumitor părți esențiale. În cazul materialului descoperit la Girov, în circumstanțe nu prea bine cunoscute pentru a ne putea pronunța dacă este vorba de morminte situate, ca în cazul celor de la Traian, în cuprinsul locuințelor merită să menționăm prezența unei trepanații în zona inferioară a occipitalului, la calota femeii.

Materialul antropologic de la Doboșeni a fost descoperit într-o salină, cu prilejul exploatarei acesteia, constatîndu-se existența a opt gropi cu material ceramic pictat de tip Ariuşd (Necrasov, 1964, p. 15—17). În groapa nr. 6, pe fundul căreia s-au descoperit două schelete în poziție chirchită și un craniu de capră împreună cu un vas mic, cu analogie în ceramica din faza Cucuteni B și grupul B a lui Laszlo. Din materialul osos, care a putut fi salvat de arheologul Székely, ne-a parvenit o calotă fragmentară, două resturi

Tabelul nr. 13

Principalele caractere antropometrice ale craniilor aparținînd complexului Cucuteni, inclusiv aspectul Ariuşd.

Nr. Martin	Dimensiuni și indici	1	2	3	4	5	6	Variabilitatea*)	Media
		Traiana I ? 14 ani	Traiana II ? 6—7 ani	Traiana V ♀ 60 ani	Girov I ♀ 40—50 ani	Girov II ? 11—12 ani	Doboșeni ♀ adult		
1	G-op	164	170	178	165	164	178	164—178	169,8
8	Eu-eu	137	125	141	137	130	127	130—141	134,4
9	Ft-ft	96	82	98	96	100	—	96—100	97,5
10	Co-co	120	108	117	108	115	—	108—120	115,0
20	Po-b	112	114	109	109	107	—	107—114	109,25
51	Mf-ek	39	—	—	—	—	—	—	—
52	Înălțimea orbitei	33	—	—	—	—	—	—	—
8/1	Indicele cranian	83,54	73,53	79,21	83,03	79,75	71,35	71,35—83,54	79,37
9/8	I. fronto-parietal	73,53	65,60	69,56	70,07	76,92	—	69,56—76,92	71,65
9/10	I. fronto-transv.	80,00	75,26	83,76	88,96	86,96	—	80,0—87,96	84,87
20/1	I. po-bregm. long.	68,29	67,05	61,24	66,06	65,64	—	61,24—68,29	65,20
20/8	I. po-bregm.-tr.	81,75	91,20	77,30	79,56	82,31	—	77,30—82,31	80,91
52/51	I. orbital	84,51	—	—	—	—	—	—	—

*) Variabilitatea dimensiunilor craniene a subiecților, cu excepția copilului de 6—7 ani.

de mandibulă și un os metatarsian. Aceste fragmente ne-au permis să admitem că sîntem în prezența unui subiect adult, de sex feminin.

Din totalitatea acestor materiale antropologice, aparținînd complexului Ariușd-Cucuteni, s-a reușit să se restaureze șase calote, care au permis crearea unei mici serii sintetice, a căror date sînt înscrise în tabelul nr. 15.

Analiza antropologică se limitează astfel la caracteristicile craniene, întrucît singurul fragment din masivul facial, prezent la adolescentul de la Traian (subiectul I), ne oferă informații doar asupra formei orbitei. Aceeași situație o întîlnim și în ceea ce privește statură, care nu a putut fi calculată decît pentru subiectul de sex feminin, din mormîntul nr. 1 de la Traian (subiectul I), măsurînd 145 cm și care, dată fiind gracilitatea exagerată a scheletului, constituie un caz patologic, strict individual, ce nu poate fi generalizat.

Analizînd limitele de variabilitate la această mică serie sintetică pentru fiecare caracter metric, deși se constată că acestea nu-s prea ample, totuși sub aspectul conformației calotei oferă o variabilitate destul de importantă a indicelui cranian. În adevăr, toate cele trei categorii principale ale indicelui cefalic sînt întîlnite în egală frecvență: două calote sînt doliocrane (Traian II și Doboseni, cu indici de 73,33 și 73,33); două mezocrane (Traian V și Girov II, cu indici de 79,21 și 79,75) și alte două brahocrane (Traian I și Girov I, cu indici de 83,54 și 83,03). Calotele din ultima categorie se deosebesc de celelalte precedente prin forma foarte slab bombată sau chiar ușor aplatizată a occipitalului și prin forma ovoid-sfenoidă în norma verticală a calotei. Din contra, toate celelalte calote prezintă un occipital bombat, cu un contur în norma verticală, fie ovoid-pentagonoid, fie ovoid-eliipsoid. Desigur, este dificil să precizăm tipologia subiecților cărora le-au aparținut aceste oseminte, servindu-ne numai de caracterele calotei, fără să cunoaștem caracteristicile masivului facial, ale mandibulei și ale staturii. Chiar dacă nu putem să ne pronunțăm asupra tuturor componentelor tipologice care intrau în structura antropologică a fiecărui subiect, putem totuși preciza cît puțin prezența a unor din acestea, fără să le considerăm ca fiind singurele. Astfel, ne permitem să considerăm că adolescentul de la Traian (subiectul I) prezintă cu certitudine o componentă dinaroidă sau armenoidă, după cum femeia cu craniul trepanat de la Girov (subiectul I), copilul și maturul de la Traian (subiecții II și V); adultul de la Doboseni și copilul de la Girov II ofereau în mod sigur elemente mediteranoide. Cu toată rezervă care se impune asupra celorlalte caracteristici ale fiecărui subiect, considerăm că putem conchide că trăsăturile mediteranoide constituie predominanța la această mică serie de care dispunem: prezența caracterelor dinaroidă (armenoide) indicînd o componentă desigur mai puțin importantă.

Comparînd aceste rezultate (destul de limitate, dat fiind caracterul materialului de care dispunem) cu ceea ce cunoaștem despre structura antropologică a populațiilor din culturile Boian, Hamangia și Gumelnița, constatăm că fondul mediteranoid este de asemenea predominant, elementul dinaroid la acestea din urmă fiind neglijabil. Desigur, concluzii mai bine fondate, reclamă mai multă descoperiri de materiale paleoantropologice aparținînd culturii Cucuteni, inclusiv aspectului Ariușd.

Tripolie. Materialul antropologic care se referă la această cultură este ceva mai bogat decît cel de care dispunem pentru cultura Cucuteni—Ariușd, fiind reprezentat prin oseminte provenind din cinci morminte izolate, precum și prin două serii mici de schelete. Trei din localitățile de unde provin aceste morminte izolate sînt situate în bazinul Nistrului, respectiv scheletul unui bărbat de la Solocani și al unui adolescent de la Luka Ustinskaia, ambele studiate de I. Gohman (1958, p. 127), precum și scheletul unui alt bărbat descoperit la Lipcani, studiat de A. Donici (1930, p. 1—4). Alte oseminte tripoliene, aparținînd unor subiecți de sex masculin, descoperite în bazinul Niprului la Vérémié și Nesvisko, au fost studiate de G. F. Debeț (1960, p. 91—92). Cele două serii de schelete provin: una de la Bilcze—Zlote, din bazinul superior al Nistrului, serie studiată mai întîi în 1924 de B. Rosinski (1924, p. 29—33), completată de Stojanowski, iar apoi mai tîrziu în 1973 restudiate de Wiercinski (1978, p. 75) și o alta de la Vyhvatintzy din R. Moldova, aceasta din urmă studiată de T. S. Passek (1954, p. 56). Analiza antropologică a scheletelor din cele cinci morminte izolate evidențiază o variabilitate pronunțată a indicilor cranieni, aceasta mergînd de la unul de tip doliocran — 67,6 (adolescentul de la Luka-Ustinskaia) pînă la un altul pronunțat brahocran — 85,6 (bărbatul de la Nesvisko). Între aceste extreme se situează craniul de tip doliocran de la Lipcani — 72,13 și două crani mezoocrane de la Solocani — 76,9 și Vérémié. Indicii faciali, acolo unde au putut fi calculați, oferă un caracter mult mai unifar decît al celui cefalic, deoarece toți trei subiecții cu masivul facial restaurat sînt de tip mezen. La rîndul lor indicii orbitari și nazali sînt mai variabili. Cu toate dificultățile de a preciza tipologia, în absența staturii și a unor date morfologice importante, se poate aprecia că patru din acești cinci subiecți trebuiau să fi prezentat anumite elemente mediteranoide și unul singur o componentă dinaroidă (subiectul de la Nesvisko). În ceea ce privește seria de la Bilcze-Zlote, ea este formată din 17 subiecți ce au decedat datorită prăbușirii plafonului unei caverne. Așa cum rezultă din datele publicate de Stojanowski, această serie se prezintă, în medie, doliocrană, ortocrană și acrocrană, cu indici ai masivului facial mezen, camecon și mezorin, corespunzînd astfel cu caracteristicile generale a majorității seriilor neo-eneolitice din Europa. Seria de la Vyhvatintzy, constituită din 61 de schelete, puternic distruse, astfel încît numai un număr de 11 din acestea au putut fi restaurate, prezintă indicele cranian, în medie, doliocran (73,3), indicele vertico-longitudinal hipsicran (75,0) și indicele vertico-transversal acrocran (101,7), masivul facial și părțile cele mai importante ale sale fiind caracterizate prin

indicele facial superior mezen (52,7), indicele orbitar camecon și indicele nazal mezin. Mediile staturii sînt de tip mijlociu la bărbați și ușor supramijlocii la femei. Din punct de vedere tipologic, se constată un procentaj ridicat de mediteranoizi, la care se adaugă și o componentă protoeuropoidă, apropiindu-se astfel de seriile noastre aparținînd culturilor Boian și Gumelnița, ceea ce poate sugera participarea culturii Boian la geneza aspectului Tripolie, așa cum rezultă și din unele cercetări sovietice (Velikanova, 1975). În ceea ce privește prezența elementului protoeuropoid, nu este obligatoriu să-l considerăm ca un aport venit din exterior, întrucît acest element tipologic intra întotdeauna în această epocă în structura antropologică a fiecărei populații europoid, reprezentînd fondul vechi, moștenit din primele etape ale populației omului modern.

În concluzie, datele pe care le-am prezentat mai sus, privitor la structura antropologică a populațiilor din complexul cultural Tripolie—Cucuteni—Ariuşd, ne permit să conchidem că toate acestea prezentau un tablou tipologic asemănător, caracterizîndu-se printr-o componentă mediteranoidă majoritară, la care se adaugă elemente protoeuropoide (cromagnon), care se situează pe al doilea loc, semnalîndu-se și altele brabierane, de caracter dinaroid sau alpinoid.

Cultura Gumelnița. Această cultură este reprezentată în materialele studiate de noi prin mica serie de la Dridu (Necrasov și Cristescu, 1961, p. 53—62) constituită din 10 schelete, destul de mediocru conservate, dintre care doar opt au putut fi restaurate. Din acestea, patru au aparținut unor bărbați, iar patru unor femei. În ceea ce privește vîrsta, un singur schelet a aparținut unui bărbat ce atinsese vîrsta de 50 de ani, iar restul, unor adulți decedați în jurul vîrstei de 30 de ani. Indicele cranian prezintă la bărbați o variabilitate restrînsă, toți subiecții concentrîndu-se fie în categoria hiperdolicocrană (2 indivizi), fie în cea dolicocrană moderată (2 indivizi), media fiind accentuat dolicocrană. Grupa feminină, atestată prin patru crani, este în totalitate mezocrană. Înălțimea calotei, în raport cu lărgimea sa, este la bărbați de tip ortocran (2 subiecți) sau hipsicran (2 subiecți), media indicelui porio-bregmatic longitudinal corespunzînd categoriei hipsicrane. Raportînd la lărgime, înălțimea relativă a calotei, aceasta oferă indici care la 3 subiecți se încadrează în categoria acrocraană și doar la unul singur în cea metriocrană, media revînd categoriei acrocraane. La femei, indicele porio-bregmatic longitudinal este ortocran (2 subiecți) sau hipsicran (1 subiect), cu o medie accentuat ortocrană. Indicele porio-bregmatic transversal este metriocran la toți subiecții de sex feminin, iar cel fronto-parietal este de tip euri-metop la ambele sexe. Forma calotei craniene în norma verticală este în majoritatea cazurilor ovoidă și mai rar elipsoidă. Relieful cranian, în general, nu este pronunțat, dar se constată că două crani masculine prezintă un relief supraciliar relativ dezvoltat, întovărășit și de un torus mandibular și palatin accentuat. Occipitalul este bombat, niciodată însă proeminent.

Mașivul facial, prezent numai la 3 schelete (2 de bărbați, 1 de femeie), aparține tipului mezen în totalitate, cu orbite mezoconci și nas camerin. Mandibula este întotdeauna gracilă. Statura, calculată după metoda Manouvrier, este mijlocie sau mică la femei și mijlocie sau înaltă la bărbați. Structura tipologică

Tabelul nr. 16

Variabilitatea și mediile calculate pentru seria de la Dridu (Cultura Gumelnița)

Nr. Martin	Dimensiuni și indici	Bărbați			Femei		
		Variabilitatea	M	N	Variabilitatea	M	N
1	G-op	177—190	190,0	4	167—181	171,45	4
8	Eu-cu	128—137	133,25	4	127—142	134,50	4
9	Ft-ft	92—101	97,50	4	93—95	94,00	3
10	Co-co	111—119	115,00	4	105—115	110,00	3
12	Ast-ast	100—104	102,33	3	101—107	104,00	2
20	Po-b	110—128	120,50	4	101—110	106,00	3
45	Zy-zy	127	127,00	1	111—127	119,00	2
48	N-pr	66	66,00	1	59—64	61,50	2
51	Mf-ek	42	42,00	1	37—40	38,50	2
52	Înălț. orbitei	34	34,00	1	30—31	30,50	2
54	Al-al	37	27,00	1	24—25	24,50	2
55	N-ns	48	48,00	1	41—44	42,50	2
8 : 1	I. cranian	64,32—74,58	70,29	4	76,05—78,45	77,32	4
9 : 8	I. fronto-parietal	69,70—75,78	73,18	4	69,63—73,23	71,98	3
9 : 10	I. fronto-transversal	82,88—89,38	84,80	4	81,74—88,57	85,55	3
12 : 8	I. occipit.-parietal	75,18—76,47	75,80	3	79,26—79,53	79,39	2
20 : 1	I. porio-bregm.-longit.	61,32—65,96	63,14	4	60,48—63,69	62,34	3
20 : 8	I. porio-bregm.-transv.	83,33—100,0	90,52	4	70,53—82,31	78,11	3
48 : 45	I. facial superior	51,93	51,93	1	50,39—53,15	51,77	2
52 : 51	I. orbitar	80,95	80,95	1	77,50—81,08	79,29	2
54 : 55	I. nazal	56,25	56,25	1	54,55—56,82	55,68	2
45 : 8	I. jugo-oriental	99,22	99,22	1	85,04—95,49	91,26	2

se caracterizează printr-o predominanță a formelor mediteranoide și protoeuropoide atenuate, precum și printr-o oarecare tendință de rotunjire a calotei, exprimată însă numai în grupul feminin. Se poate conchide astfel că mica serie de la Dridu se aseamănă cu cea din cultura Boian, fapt care nu ne poate surprinde, dat fiind că, după părerea multor arheologi, cultura Gumelnița s-a dezvoltat pe un fond Boian.

Cultura Peleşti. Informațiile pe care le definim despre populația acestei culturi se limitează la un singur schelet, descoperit de arheologul Iulius Paul, în 1960, la Ocna Sibiului. Acesta a aparținut unei femei în jur de 50 de ani (Cristescu, 1963, p. 131—135). Craniul este reprezentat numai printr-o calotă și, malarul stîng cu apofiza zigomatică corespunzătoare. Lungimea calotei este mijlocie (186 mm), iar lărgimea mică (130 mm), oferind un indice cefalic de tip doliocran (72,58). Înălțimea porio-bregmatică, raportată la lungimea calotei are indicele de tip ortocran (62, 90), iar raportată la lărgime unul acrocran (66, 87). Fruntea este destul de largă, corespunzător cu lărgimea calotei, așa cum rezultă din indicele fronto-parietal transversal (71, 85). Occipitalul apare relativ îngust dacă-l raportăm la lărgimea calotei (71, 56), iar formă sa este bombată în regiunea suprainsiacă. Privit în norma verticală, neurocraniul apare ovoid-pentagonoid, iar în norma occipitală în formă de „cort”. Diametrul bizigomatic, determinat prin simetrie, este îngust (123 mm). Statura este joasă, dacă o determinăm după metoda Manouvrier, și submijlocie, dacă o evaluăm pe baza mediei obținută prin cele trei metode clasice. Din punct de vedere tipologic, deși sintem în prezența unui masiv facial foarte incomplet, luînd în considerație gracilitatea generală a scheletului, statura joasă, caracteristicile calotei doliocrane, de formă ovoid-pentagonoidă, precum și îngustimea diametrului bizigomatic, sintem în măsură să ne pronunțăm asupra apartenenței acestui schelet tipului mediteranoid.

DATE ANTROPOLOGICE ASUPRA PERIOADEI DE TRANZIȚIE DE LA NEOLITIC LA EPOCA BRONZULUI DIN MOLDOVA

Perioada de tranziție de la Neolitic la Bronz este deosebit de interesantă din punct de vedere antropologic, dat fiind că acum, alături de triburile autohtone, care continuă pe cele neolitice, apar reprezentanții unor triburi venite din alte regiuni, mai mult sau mai puțin apropiate, care vor contribui într-o anumită măsură la sinteza populației din epoca bronzului și deci la structura populației trace. Dintre populațiile nou venite, mai bine cunoscute din punct de vedere antropologic, sînt triburile complexului mormintelor tumulare cu ocre și cele care aparțin culturii amforelor globulare (sferice). Asupra populației locale din această perioadă, posedăm foarte puține date antropologice. Astfel, pentru complexul cultural Horodiștea—Erbiceni—Foltești, ele provin din studiul a numai două schelete, relativ bine conservate, ale acestui orizont cultural.

Orizontul Horodiștea—Erbiceni. Singurele două schelete bine conservate studiate pînă acum, provin de la Brad (jud. Neamț) și Aldești (jud. Bacău), studiate de O. Necrasov și M. Onofrei (1972, p. 3—8). Primul schelet (Brad 3), descoperit de arheologul V. Ursache, a aparținut unui bărbat în vîrstă de 60 de ani. Craniul său, de formă ovoid-clipsoidă, este doliocran (71, 92), ortocran (61, 22) și metriocran (81, 10), cu fruntea eurimetopă (68, 12) și cu occipitalul de lărgime mijlocie (72, 24), bombat și cu un plan nugal prelung. Relieful osos este relativ moderat. Masivul facial este ortognat și mezen (aproape lepten : 54,81), cu nasul mezin (49,01), carenă proeminentă și orbite mezoconci (78, 57). Malarele sînt mijlocii de largi, orientate intermediar. Raportul cranio-facial transversal se încadrează în categoria fenozigală. Mandibula este relativ înaltă, cu o apofiză mentonieră proeminentă de formă piramidală. Statura, calculată după metoda Manouvrier, ar fi fost de 166—167 cm, iar, după metoda Breitinger, de 168—169 cm, cifre care dau o medie de 168 cm, corespunzînd cu o talie supramijlocie, aproape înaltă. Toate caracterele menționate corespund destul de bine tipului protonordic. Cel de-al doilea schelet (Aldești 11), descoperit de Iulian Antonescu, a aparținut unui bărbat tînăr (20—30 ani). Craniul său, de formă ovoidă, este hiperdolicocran (65, 35), ortocran (58, 25) și acrocran (90, 90), cu fruntea eurimetopă (73, 48) și cu occipitalul relativ larg (78, 78) și foarte proeminent. Relieful cranian este relativ moderat. Masivul facial este ușor mezognat, de tip lepten (aproape mezen ; 55, 12), cu nasul mezin (50, 0), cu carenă proeminentă și orbite cameconci (74, 45). Malarele sînt relativ largi și ușor frontalizate. Mandibula este destul de înaltă cu un menton proeminent și de formă piramidală. Statura, calculată după metoda lui Manouvrier, ar fi fost de 164 cm, după cea a lui Trotter și Glessner de 168 cm, iar după cea a lui Breitinger de 166 cm, dînd o medie de 167 cm, ceea ce corespunde cu o statură masculină supramijlocie. Considerînd caracteristicile principale ale acestui schelet, putem conchide că acest subiect poate fi ratașat la tipul protoeuropoid, ușor gracilizat, poate sub o oarecare influență mediteranoidă. În concluzie, trebuie să subliniem că două schelete, oricît de complete ar fi ele, nu ne pot ajuta să stabilim structura antropologică a unei populații. Singura concluzie pe care ne-o permit se referă doar la faptul că în această structură intrau forme protonordice și protoeuropoide, fără ca aceasta să însemne că ele erau singurele prezente aici necunoscînd importanța lor. Din nefericire, nu cunoaștem suficient de bine nici structura antropologică a populației culturii Cucuteni—Ariusd, care i-a precedat pe teritoriul Moldovei (dat fiind numărul insuficient de materiale antropologice corespunzătoare), populație ai cărei continuatori sînt, după majoritatea arheologilor, oamenii din complexul Horodiștea—Erbiceni. Iată de ce nu ne putem pronunța asupra legăturilor lor genetice, pentru aceasta fiind nevoie de mai multe documente osteologice.

Cultura amforelor sferice. Descoperirea pe teritoriul României (pină în prezent exclusiv în Moldova) a unor morminte în cutii de piatră (cisturi), aparținând unei populații purtătoare a culturii amforelor sferice, este destul de semnificativă. Localitățile unde au fost descoperite cisturile, ale căror resturi osoase ne-au parvenit, sînt următoarele: Dolheștii Mari (jud. Suceava) — un cist cu două schelete bine păstrate, pe lângă alte cîteva cisturi distruse (Necrasov și Cristescu, 1959, p. 47—60); Preoțești (jud. Suceava) — un cist cu un singur schelet; Șerbești (jud. Neamț) — un cist cu un singur schelet; Birgăuani (jud. Neamț) — un cist cu resturile a trei schelete masculine și trei feminine; Piatra Neamț (jud. Neamț) — un cist cu resturile a 3—4 adulți și a 2—3 copii; Băcești (jud. Vaslui) — un cist cu un singur schelet, relativ bine păstrat; Scheia (jud. Iași) — două cisturi, dintre care unul cu resturile a doi subiecți și un altul cu resturile unui singur (Necrasov și colab., 1972, p. 9—23). Examinînd poziția geografică a localităților enumerate, constatăm că majoritatea se află în zona dintre Siret și Carpații Răsăriteni și numai ultimele două sînt situate între Siret și Prut. Descoperirea unor cisturi în această din urmă zonă a fost o surpriză, prezența la noi a reprezentanților culturii amforelor globulare fiind considerată drept exclusiv legată de partea occidentală a Moldovei. Din materialele care ne-au parvenit putem conchide de asemenea că majoritatea cisturilor erau izolate și numai în două cazuri au fost grupate (două la Scheia sau mai multe la Dolheștii Mari¹), fiecare cist putînd servi ca mormînt individual, sau ca mormînt colectiv, unde puteau fi înhumați doi sau mai mulți subiecți, indiferent de sex și vîrstă. Din nefericire, aproape toate cisturile au fost descoperite fie în cursul lucrării edilitare, fie al celor agricole și numai excepțional în urma unor săpături metodice (Dolheștii Mari) sau a unor sondaje (Scheia). Iată de ce în majoritatea cazurilor osemintele pe care le conțineau au fost răvășite și sparte, iar în ceea ce privește mormintele colective, oasele diferiților subiecți au fost amestecate, ceea ce a îngreuiat mult studierea lor. În cele ce urmează ne propunem să ne ocupăm pe baza materialului nostru în special de acele caractere antropologice care se pretează la un studiu populațional: indicele cranian, statura și unele elemente de ordin tipologic. În acest scop am înscris în tabelul nr. 2 principalele caractere care au putut fi stabilite în bune condiții.

Indicele cranian. Considerînd craniile, provenite din cisturile situate în zona occidentală a Moldovei și separat pe cele din zona sa estică, obținem repartitia pe categorii a acestui caracter și mediile respective (tabelul nr. 17). Chiar dacă repartitia indicilor cranieni pe categorii și mediile calculate la un număr mic de cazuri nu pot să fie perfect convingătoare, totuși diferențele constatate între subiecții făcînd parte din aceeași cultură, dar situați în două zone diferite, merită să fie semnalate, pentru că la primii sîntem în prezența apariției fenomenului de brahicefalizare, rar întîlnit la populațiile vechi. Merită, de asemenea, să arătăm că brahicrania, destul de frecventă a subiecților din zona vestică, este realizată printr-o scurtare apreciabilă a neurocraniului și într-o măsură mai mică prin lărgirea acestuia, în comparație cu subiecții din zona estică, al căror diametru cranian antero-posterior rămîne foarte lung, ca la majoritatea populațiilor mai vechi.

Tabelul nr. 17

Repartitia indicelui cranian la scheletele din zonele occidentală (Z. 1) și orientală (Z. 2) ale Moldovei

Indici	Z. 1	Z. 2
Indici hiperdolicochrani	—	—
Indici dolicochrani	—	2
Indici mezocrani	2	—
Indici brahocrani	4+1	—
Indici hiperbrahocrani	—	—
Media	82,10 (brahocrană)	73,0 (dolicochrănă)

*)! La indicii care au putut fi calculați direct, trebuie să mai adăugăm și pe cel al craniului nr. 2 de la Piatra Neamț, care nu a putut fi calculat din cauza lipsei părții glabulare (spartă), dar care trebuie să fi fost brahocran, date fiind lărgimea neurocraniului, precum și unele elemente structurale ale parietalelor.

Statura. Pentru scheletele din cisturile individuale și din cele colective, care au făcut obiectul unor săpături sistematice sau al unui sondaj științific (Dolheștii Mari și Scheia), staturile, calculate după mai multe metode au fost înscrise în tabelul nr. 18. Pentru scheletele din cisturile colective de la Piatra Neamț și Birgăuani (descoperite întîmplător), unde osemintele provenite de la mai mulți subiecți au fost răvășite, amestecate și parțial distruse, staturile calculate pentru adulți pe baza oaselor lungi (a căror apar-

¹ La Dolheștii Mari, după informațiile arheologului M. Dinu, care a condus săpăturile din această localitate, pe lângă cistul din care provin materialele

bine păstrate, mai erau alte cisturi parțial distruse, din care nu s-a putut recupera materialul osteologic.

Tabelul nr. 18

Principalele date antropometrice individuale ale scheletelor aparținând culturii amforelor sferice din Moldova

Nr. Maritn	Dolhești 1	Dolhești 2	Preotești	Piatra Neamț 1	Piatra Neamț 2	Birgăuani 1	Birgăuani 2	Băcești	Scheia 2
1	176	181	187	179	—	173	173	199	190
8	142	145	144	150	147	141	140	145	130
8 : 1	80,68	78,80	77,00	83,70	—	81,50	80,92	72,86	73,15
48	66	71	71	—	—	—	—	73	81
45	131	138	121	—	—	—	—	129	135
48 : 43	50,38	51,40	57,25	—	—	—	—	56,58	60,00
55	48	50	57	—	—	—	—	52	63
51 : 55	49,07	48,00	45,61	—	—	—	—	57,69	40,00
51	42	41	40	—	—	—	—	44	39 ?
52	30	30	33	—	—	—	—	31	37 ?
52 : 51	71,48	68,18	82,50	—	—	—	—	70,45	94,87
Statura după : Manouvrier	165	108	165	—	—	—	—	165	161
Trotter și Gleser	—	—	170	—	—	—	—	170	166
Breitinger-Bach	—	—	169	—	—	—	—	169	165
Mediu	—	—	—	—	—	—	—	167	161

tenență sexuală a putut fi determinată), nu au fost înscrise în acest tabel deoarece atribuirea lor la calotele craniene din același cist nu a putut fi asigurată precis. De asemenea, nu au fost indicate în tabelul nr. 18 datele referitoare la acest caracter pentru resturile osoase din cistul individual de la Șerbești, pentru care nu s-a putut obține nici o altă indicație antropologică în afară de sexul subiectului. Toate datele valabile referitoare la statură au fost utilizate atât pentru repartitia pe categorii a acestui caracter, cât și pentru calcularea mediilor pe sexe și pe zonele de proveniență : zona occidentală (Z. 1) și zona orientală (Z. 2), (tabelul nr. 19). La această repartitie, după categoriile staturii, nu apar diferențe importante între staturile individuale din cele două zone considerate, contrar cu ceea ce am constatat pentru indicii cranieni. Considerând împreună subiecții din cele două zone, obținem (pentru 10 subiecți) o medie masculină de 167,15 cm, cea feminină (pentru șapte subiecți) fiind de 158,30 cm. La ambele sexe, mediile se încadrează în categoria supramijlocie (pe scara dimorfică), iar repartitia staturilor individuale indică o concentrare maximă a cazurilor în această categorie, atât la bărbați, cât și la femei. Putem astfel considera, deocamdată această, particularitate drept o caracteristică a populației studiate.

Tabelul nr. 19

Repartitia pe categorii a staturii

Categoriile staturii	Staturile masculine		Staturile feminine	
	Z. 1	Z. 2	Z. 1	Z. 2
Joasă	—	—	—	—
Submijlocie	1	—	—	—
Mijlocie	1	1	2	—
Supramijlocie	4	1	3	1
Înaltă	2	—	1	—
Total	8	2	6	1
Media	167,57	165,50	158,30	—

Caracteristicile tipologice. Pentru studiul tipologiei este nevoie de schelete cât se poate de complete, lipsa unui craniu întreg (neurocraniu și scheletul facial), precum și a oaselor lungi (necesare pentru calcularea staturii), constituind un serios impediment. Iată de ce nu ne-a fost posibil să determinăm tipul antropologic al tuturor scheletelor, în această situație fiind în special cele din cisturile de la Piatra Neamț și Birgăuani, care, împreună conțineau opt schelete de adulți. Scheletele relativ bine păstrate din cisturile zonei occidentale (Dolhești Mari și Preotești) indică prezența unor elemente protoeuropoide, într-o anumită măsură gracilizate și brahicefalizate sau pe cale de brahicefalizare (în cazul formelor accentuate mezocrane). Din cele două schelete din zona orientală (Băcești și Scheia), accentuat doliocrane, primul aparține unui protoeuropoid slab gracilizat, în timp ce al doilea este un reprezentant al tipului mediteranoid, oferind poate un oarecare amestec nordoid. Materialele antropologice prezentate aici sînt singurele care au fost studiate pînă în prezent în țara noastră privind purtătorii culturii amforelor sferice, care au pătruns în Moldova la sfîrșitul eneoliticului și în perioada de tranziție spre epoca bronzului.

Nu cunoaștem încă importanța numerică a noi veniților pentru a ne putea da seama dacă sîntem în prezența doar a simplei infiltrări a unor „prospectori” de terenuri favorabile agriculturii și creșterii vitelor sau a unor călători de zăcăminte metalifere ori din contra, este vorba de o pătrundere mai importantă din Europa centrală și de nord-est, unde arealul acestei culturi se întindea din Podolia și Volinia pînă inclusiv în Silezia. Trebuie să ne întrebăm, de asemenea, care sînt caracteristicile antropologice ale purtătorilor acestei culturi din acest spațiu vast. Datele de care dispunem provin din U.R.S.S. (Volinia), din diferite părți ale Poloniei și Cehoslovaciei și din Germania. Astfel, în cistul colectiv de la Voișehovka (Volinia), care servise pentru înhumarea a 10 subiecți, numai unul singur era brahieran (82,0), în timp ce ceilalți erau dolicoerani sau mezoerani. Trebuie să subliniem totodată că scheletul brahieran era situat la picioarele celorlalte schelete, marcîndu-se probabil astfel poziția de subordonare a acestui subiect (după J. Levitski, care le-a studiat) (după Debetz, 1948, p. 27). Pe de altă parte, în cisturile colective de la Suemli și de la Neta (studiate de același autor), nu a fost găsit nici un brahieran. Această situație se repetă și în Polonia, dacă considerăm mica serie sintetică publicată recent de A. Wiercinski (1978, 85—96) a cărei medie a indicelui cranian este încă dolicoerană (74, 1), precum și craniul scheletului din cistul de la Poniatovka (studiat de T. Dzierzykraj—Rogalski) (după Wiercinski, 1978, p. 82—83), al cărui indice cranian deși nu a putut fi calculat, totuși după fotografie arată că nu putea fi în nici un caz brahieran. De asemenea, mica serie sintetică moravă, publicată de J. Jelinek, este predominant dolicoerană, din 5 crani doar unul singur fiind mezoeran. În fine, o serie destul de mare, provenită din cisturile de la Altendorf (Germania), oferă o medie a indicelui cranian incioier mezoerană (75, 2), diferită de media indicelui cranian al micii noastre serii, provenită din cisturile aflate în zona occidentală a Moldovei (82, 10). Această situație ne obligă să ne întrebăm de ce reprezentanții culturii amforelor sferice din zona occidentală a Moldovei sînt brahicefalizați, în timp ce grosul populației lor din Europa centrală și de nord-est nu prezintă acest fenomen. Este greu să găsim un răspuns absolut sigur, dar este foarte posibil ca grupul venit pe teritoriul nostru să fi avut contacte cu triburile culturii vaselor campaniforme (Glockenbecher), al căror indice cranian era destul de brahicefalizat, un eventual amestec cu aceștia declanșînd și la ei acest fenomen. Ar fi fost de asemenea posibil ca unele triburi ale culturii amforelor sferice, din care făcea parte și grupul pătruns la noi, să fi avut unele contacte cu populații mai îndepărtate, vecine cu un vechi centru preistoric de brahicefalizare, așa cum sînt unele zone din Bavaria, unde încă în mezolitic trăia la Ofnet o populație al cărei indice cranian varia de la dolicoeran la hiperbrahieran (Saller, 1962, p. 1—51).

Complexul mormintelor tumulare cu ocră. Cercetările cu privire la mormintele tumulare cu ocră au atestat venirea primelor valuri pe teritoriul României în perioada de tranziție, ele fiind urmate de alte valuri, care s-au succedat de-a lungul epocii bronzului, pătrunse aici din stepele nord-pontice. Caracteristicile majorității mormintelor au permis ratașarea lor la cultura „Drevne Iamnaia” din acea regiune, cele mai tardive, situate în plină epocă a bronzului (mai rar întîlnite la noi), provenind de la populația culturii „mormintelor cu catacombe”. Iată de ce ne vom ocupa aici numai de caracteristicile antropologice ale celor dintîi. Scheletele din mormintele de tip Drevne Iamnaia, care au putut fi studiate din punct de vedere antropologic, au fost descoperite în tumulii de la Holboca (Necrasov și Cristescu, 1957, p. 75—88) și Valea Lupului (jud. Iași) (Antoniu și Roșca, 1966, p. 49—60), săpăturile fiind conduse la Holboca de Vl. Zirra și la Valea Lupului de M. Dinu, precum și în acela de la Smeeni (jud. Buzău) (Necrasov și colab., 1964, p. 13—28), cercetat de V. Teodorescu, nereșinînd pentru acest studiu decît scheletele atribuite culturii Drevne Iamnaia (fără a le amesteca cu cele din „mormintele cu catacombe”). La datele oferite de aceste investigații am adăugat și pe cele obținute de N. Haas și M. Maximilian (1958, p. 133—144), respectiv scheletele de la Glăvăneștii Vechi (jud. Iași) și Stoicani—Cetățuia (jud. Galați), constituind o serie sintetică. Cu toate că resturile osoase, care au provenit din toți tumulii enumerați, se ridică la peste 80, numai aproximativ o treime s-a pretat la un studiu antropologic mai mult sau mai puțin complet. Datele rezultate sînt înscrise în tabelul nr. 20.

Datele medii din acest tabel, precum și studiul variabilității individuale a caracterelor, ne permit să caracterizăm această populație drept macrodimensionată, atît sub raportul staturii (care oferă o medie masculină înaltă), cît și în ceea ce privește dimensiunea longitudinală a neurocraniului (care aparține categoriei foarte lungi), precum și înălțimea și lărgimea masivului facial și lărgimea mandibulei, dar nu și din punctul de vedere al lărgimii și înălțimii cutiei craniene. Din punct de vedere al conformației, ea se caracterizează printr-o medie a indicelui cranian accentuat dolicoerană și printr-o altă a indicelui facial superior de tip mezen, prin indicii orbital și nazal de tip mezoconic și leptorin (acesta din urmă situat la granița cu categoria mezorină). Din punctul de vedere al caracterelor morfoscopice, seria scheletelor din complexul mormintelor tumulare cu ocră se distinge prin craniu cu relief glabelar și supraciliar puternic dezvoltat, masive faciale destul de frontalizate, mandibule înalte cu apofiza mentonieră relativ puternică și scheletul postcranian robust. Analizată din punct de vedere tipologic, populația din mormintele tumulare cu ocră prezintă tipuri fundamentale: protoeuropoid, foarte rar gracilizat, și protonordoid, amîndouă foarte robuste. Pe lângă aceste două tipuri principale, este interesant să semnălăm prezența în eșantionul feminin a unui mediteranoid, precum și a unui dinaroid, a căror origine trebuie căutată în populația locală, ceea ce atestă existența unui amestec.

Concluzii. Comparate între ele, ambele populații apărute pe teritoriul nostru în perioada de care ne ocupăm diferă nu numai din punctul de vedere al tipului de înmormîntare, dar și din acela al particula-

Tabelul nr. 20

Principalele caractere antropometrice ale scheletelor din mormintele tumulare cu ocră (serie sintetică)

Nr. Martini	Bărbați				Femei				Bărbați+Femei+Indeterminabili			
	N	M	m	δ	N	M	m	δ	N	M	m	δ
1	19	192,9	1,41	9,43	8	189,2	2,28	9,93	—	—	—	—
8	19	141,7	1,05	7,04	8	134,0	1,18	5,17	—	—	—	—
9	19	101,0	0,76	5,08	6	92,8	1,21	4,49	—	—	—	—
17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	18	112,7	0,77	5,14	5	116,1	0,30	4,101	—	—	—	—
45	18	134,7	1,18	7,90	4	122,0	1,20	3,64	—	—	—	—
48	17	71,4	0,60	3,81	4	67,50	1,10	3,34	—	—	—	—
51	16	43,3	0,85	5,02	4	40,9	1,75	5,84	—	—	—	—
52	16	33,1	0,65	3,86	5	32,7	0,39	1,32	—	—	—	—
54	17	25,2	0,25	1,58	4	27,4	0,48	1,47	—	—	—	—
55	17	53,1	0,58	3,61	4	51,5	0,66	2,00	—	—	—	—
66	9	102,2	—	—	1	93,0	—	—	—	—	—	—
8 : 1	19	73,4	0,92	6,18	8	72,0	1,03	4,52	27	73,0	0,74	5,77
17 : 1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17 : 8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20 : 1	18	61,1	0,54	3,62	5	60,1	0,91	3,00	23	60,8	0,49	3,51
20 : 8	18	83,4	0,82	5,48	5	86,2	1,04	3,49	23	84,0	0,71	5,33
9 : 8	17	71,7	0,64	4,05	6	71,5	1,67	6,19	23	71,6	0,66	4,70
45 : 8	11	94,5	0,70	5,37	3	90,5	0,55	1,41	17	93,7	0,83	5,13
48 : 45	16	51,3	0,80	4,72	3	57,1	1,81	4,78	19	52,2	0,80	5,18
52 : 51	16	74,8	1,22	7,19	5	80,3	2,39	7,99	21	76,4	1,11	7,55
54 : 55	16	46,8	0,99	5,84	4	49,5	0,61	1,87	20	47,4	0,81	5,39
66 : 45	8	78,3	—	—	1	73,8	—	—	9	77,8	1,09	4,96
Statura	20	173,6	1,04	6,53	6	154,9	2,16	8,03	—	—	—	—

rităților lor antropologice. Ele diferă, de asemenea, destul de substanțial față de populația neolitică, cel puțin așa cum o cunoaștem în prezent după cele două serii mari, Cernica (cultura Boian) și Vărăști (cultura Gumelnița), precum și după seriile mai mici și schelete izolate, care indică o importantă componentă mediteranoidă a populației autohtone, fără ca aceasta să fie însă și unică, deoarece alături de ea întâlnim aici și una protoeuropoidă, mai mult sau mai puțin gracilizată. Din nefericire, nu știm care a fost importanța numerică a celor două populații pătrunse pe teritoriul nostru, dar, din ceea ce cunoaștem asupra antropologiei populațiilor locale din epoca bronzului, putem conchide că influența lor pe plan biologic nu a fost cu totul neglijabilă, reprezentanții culturii amforelor sferice putând să fi fost aceia care au influențat o ușoară brahicefalizare a unor populații, în timp ce triburile din complexul mormintelor cu ocră au contribuit la componenta nordoidă, fără însă a fi modificat importanța fondului mediteranoid, transmis de populația autohtonă neolitică.

CONCLUZII GENERALE

Analiza materialelor paleoantropologice făcută mai sus, privită în context cu cele de ordin arheologic, permite să conchidem că dispunem de dovezi suficiente pentru existența comunităților umane pe teritoriul României încă din paleolitic. Menționăm însă că datele, cu privire la cultura paleoliticului inferior sînt însă puține și nu întotdeauna certe ca încadrare cronologică datorită dificultăților stratigrafice (piesele considerate aparținînd „culturii de prund“ de pe Valea Dirjovului sau cele de pe valea Grăunceanu de la Bugiulești). Pentru paleoliticul mijlociu, urmele de cultură materială sînt mai numeroase și bine documentate (Mitoc, Ripiceni, Valea Lupului, Ohaba-Ponor, Baia de Fier, Cheia, Ocna Sibiului etc.) și dispunem totodată de primele resturi osoase umane cu datăre certă în musterianul tîrziu, cea mai importantă fiind falanga 1 a degetului II de la piciorul drept, descoperită la Ohaba-Ponor aparținînd după St. Gaal, care a descris-o, omului de Neanderthal. În ceea ce privește craniul de la Baia de Fier de tip *Homo sapiens* găsit într-un nivel musterian, există dificultăți de ordin stratigrafic care îngreuiază încadrarea sa în timp pentru a putea afirma analogii cu descoperirile făcute la Staroselie, Sanidar și Procop. Cu privire la paleoliticul superior datele arheologice se îmbogățesc indicînd o dezvoltare mai mare a comunităților umane de pe teritoriul românesc, dar cele paleoantropologice rămîn încă nesatisfăcătoare. Ele se reduc practic la două descoperiri: craniul de la Cioclovina găsit într-un strat aurignacian cu elemente musteriene de formă dolico crană aparținînd unei femei de 30—40 de ani, atribuit de autorii care l-au studiat la *Homo sapiens fossilis* varianta Předmost și mugurele dentar din peștera „La Adam“, de asemenea de tip *Homo sapiens* prezentînd însă unele caractere arhaice. Epipaleoliticul este reprezentat în materialul nostru de studiu prin scheletul de la Ostrovul Corbului aparținînd orizontului Schela Cladovei provenind de la un bărbat de cca. 50 de ani care oferă toate caracterele specifice lui *Homo sapiens* prezentînd un amestec de caractere paleomediteranoide cu cele întîlnite la varianta Předmost.

În decursul neoliticului s-au dezvoltat noi complexe culturale de la care ne-au provenit materiale paleoantropologice care nu se mai limitează la descoperiri izolate ci beneficiem de bogate serii osteologice cum sînt în special cele de la Cernavoda, cultura Hamangia, sau de la Cernica, cultura Boian. Referindu-ne mai întîi la prima etapă a neoliticului, așa cum am văzut, reprezentanții în număr redus ai culturii Criș, de care dispunem pentru studiul nostru, reflectînd poate o mică densitate demografică, nu prezintă o structură tipologică omogenă, caracterizată prin predominanța elementelor mediteranoide, mai ales a celor gracile dar și prin prezența formelor paleomediteranoide, care atestă încă reminiscențe ale tipului protoeuropoid (cromanioid). În afară de aceste variante mediteranoide, întîlnim la populația din cultura Criș și o formă brahierană, de nuanță alpinoidă. În ceea ce privește originea mediteranoizilor prezenți în populația aparținînd acestei culturi, se poate admite că ei au putut proveni din cei migrați din lumea egeo-anatoliană, precum și din evoluția pe loc (gracilizare) a populației locale din aria culturii Criș, proces favorizat de optimul climateric post-glaciar, care a permis și dezvoltarea culturii primitive a plantelor comestibile, ca și domesticirea și creșterea animalelor. Neoliticul mijlociu cunoaște o sporire demografică importantă, care a favorizat dezvoltarea așezărilor umane, intensificarea ocupațiilor de bază și dezvoltarea unor complexe culturale și în mod corespunzător, existența unor necropole mai mult sau mai puțin extinse în spațiu și timp. Grație cercetărilor arheologice în aceste necropole am beneficiat de materiale osteologice foarte importante, provenite din săpăturile în necropola de la Cernica (cultura Boian) și din cea de la Cernavoda — Columbia D (cultura Hamangia). Populațiile din cultura Boian (Cernica, Odaia Vlădichii, Popești—Vasilași) prezintă un polimorfism relativ mai pronunțat decît cele din cultura Criș. Această situație s-ar putea explica printr-un amestec mai mare de populații, ca rezultat a extinderii ariei matrimoniale între triburile din arealul culturii Boian, cît și prin asimilarea unor noi triburi venite la sfîrșitul neoliticului timpuriu din zonele sudice. Eșantioanele, diferite numeric de care dispunem din aceste două culturi, limitează însă interpretări mai largi de ordin comparativ. Printre caracterele antropologice, care prezintă la populația culturii Boian o variabilitate foarte largă, se număra în primul loc indicele cranian, a cărui amplitudine merge de la forma ultradolicocrană la cea hiperbrahierană. De asemenea, se observă aici un dimorfism sexual mai accentuat la unele caractere. Astfel, de exemplu întîlnim mai multe forme hiperbrahricane la femei decît la bărbați, ceea ce ar putea însemna că brahicefalizarea apăruse deja la populația culturii Criș (craniul de la Gura Baciului) și a progresat mai rapid la lotul feminin decît la cel masculin. De altfel este cunoscut că toate fenomenele microevolutive debutează mai întîi la femei. Structura antropologică a acestei populații este foarte apropiată de cea a populației culturii Criș, din punct de vedere al elementelor structurale principale: protoeuropoid (sau armenoid), mediteranoid și brahieran moderat. Primul, care este cel mai vechi, deoarece provine de la populația din paleoliticul superior, se prezintă adeseori sub o formă atenuată, gracilizată și uneori chiar brahicefalizată. Al doilea, cel mediteranoid, oferă două variante principale, paleomediteranoidă (sau protomediteranoidă) și mediteranoidă, aproape clasică, precum și una secundară, pontică (sau danubiană a lui C. S. Coon, 1939, p. 137—139). În fine, tipul brahieran de nuanță alpinoidă, care apăruse deja sub formă moderată la populația culturii Criș (Gura Baciului), prezintă la populația culturii Boian și cîteva forme hiperbrahricane, mai frecvent întîlnite la lotul feminin decît la cel masculin. Se impune însă să subliniem că procentajul destul de ridicat de mediteranoizi, precum și de protoeuropoizi gracilizați, face ca seriile culturii Boian să se distingă prin o gracilitate caracteristică. Cultura Boian ar corespunde în lumea balcanică culturii Ruse din Bulgaria, datată din mileniul IV î.e.n. Seria care provine din localitatea eponimă, studiată de P. Boev (1970, p. 94—97) prezintă o structură tipologică foarte apropiată de aceea a seriilor noastre aparținînd culturii Boian, cu frecvențe ridicate de mediteranoizi și protoeuropoizi, la care se adaugă brahicerani, reprezentați în seria din Ruse prin alpini și dinaroiți. Populația de la Cernavoda, aparținînd culturii Hamangia, se caracterizează prin cel mai accentuat polimorfism dintre toate seriile neolitice. Astfel, la lotul feminin constatăm prezența tuturor categoriilor indicelui cranian, inclusiv a celor brahricane extreme (care lipsesc însă la lotul masculin). O variabilitate amplă întîlnim și la alți indici ai craniului neural și ai celui facial, precum și a caracterelor morfologice descriptive. Astfel, de exemplu, neurocraniul în „norma verticală” prezintă alături de forma ovoidă, care este cea mai frecvent întîlnită aici (ca și la alte serii neolitice) aproape pe toate celelalte (pentagonoidă, romboidă, sfenoidă, sferoidă). De asemenea și forma occipitalului, de obicei bombată la populațiile noastre neolitice, prezintă aici o calotă craniană ultrabrahierană și planioccipitală, cu analogii în seria cipriotă de la Khirokitia (Boev, 1979, p. 162) putînd fi atribuită tipului dinaroid sau celui armenoid. O altă variantă a arhitecturii occipitalului, foarte înalt și prominent (nu numai bombat) cu planul nugal prelung își găsește analogii în seriile de la Tepe Hisar și Osmankayasi (Necrasov, 1974, p. 516—518). Prezența acestor forme speciale, precum și analogiile constatate, ar putea indica existența unor legături a populației din cultura Hamangia cu lumea est-mediteraneană. În fine, reliefurile neurocraniului este și el foarte variat, mergînd de la un relief slab la forme puternice ale arcadelor supraorbitare, amintind prin aceasta unele cranii masculine din seria de la Pîrdmost, datată din Paleoliticul superior. O analiză individuală a tuturor scheletelor ne permite să constatăm acum, cînd dispunem de întregul material provenit din necropola de la Cernavoda, că polimorfismul morfologic, pe care l-am exemplificat mai sus, corespunde cu cel tipologic. Astfel, printre formele dolico-mezocrane distingem indivizi cu scheletul robust, care oferă toate caracteristicile tipului protoeuropoid (Cromagnon clasic), protoeuropoizi pe cale de atenuare, gracilizare și de brahicefalizare, indivizi care prezintă caracteristicile tipice grupului Pîrdmost, precum și indivizi gracili al

căror ansamblu se grupează în tipul mediteranoid, reprezentat aici atît prin varianta sa atlanto-mediteranoidă și paleomediteranoidă, cît și prin cea mediteranoidă evoluată, apropiată de mediteranoizii clasici. Dintre formele brahicrane, cele moderate ar putea reprezenta etape ale brahicefalizării unor tipuri dolico-mezocrane, iar calota craniană ultrabrahicrană cu occipitalul plat (care nu prezintă nici o urmă de deformare artificială) ar putea fi atribuită unui reprezentant al tipului dinaroid sau celui armenoid. Am văzut deja mai sus că prezența acestei calote, cu analogii în seria cipriotă de la Khirokitia, precum și prezența unor cranii cu o arhitectură foarte specială a occipitalului, cu analogii în seriile de la Osmanakayasi și Tepe Hissar, ar putea servi drept un indice al legăturilor dintre populația neolitică de la Cernavodă și lumea est-mediteraniană. Deși legăturile cu lumea est-mediteraniană sînt de necontestat, totuși nu poate fi neglijat fondul local important la purtătorii culturii Hamangia din actuala zonă dobrogeană, dat fiind prezența protoeuropoizilor în materialul de la Cernavoda, care pot fi considerați ca reprezentanți ai tipului Pîedmost, identificați în materialele epipaleolitice descoperite pe teritoriul țării noastre, precum și ai fondului mediteranoid, atestat încă în cultura Criș. În neoliticul tîrziu, cu toate că materialele antropologice sînt mai puțin reprezentative față de perioadele precedente, putem totuși consemna că populațiile complexului cultural Ariușd—Cucuteni—Tripolic, ca și ale culturilor Gumelnița (seria de la Dridiu) și Petrești (Ocna-Sibului), se caracterizează prin același tablou tipologic întilnit și în neoliticul mijlociu. Referindu-ne mai întii la structura antropologică a populațiilor culturii Ariușd—Cucuteni, răspîndită la noi pe teritoriul Moldovei, N. V. Munteniei și Transilvaniei de sud-est, nu putem să ne pronunțăm cu certitudine asupra componentelor tipologice, dat fiind numărul redus de schelete, cît și absența la majoritatea acestora a masivului facial. Datele de care dispunem ne permit totuși să conchidem că componenta mediteranoidă rămîne în continuare majoritară, la aceasta adăugîndu-se două forme brahicrane, care atestă unele caractere dinaroid sau armenoide. Prezența acestora din urmă constituie cazuri izolate care, deși nu permit aprecieri de ordin mai larg asupra răspîndirii lor în cadrul populațiilor și nici asupra originii lor, pot indica existența unor populații în curs de brahicefalizare. Referindu-ne la materialele osteologice ale aceluiași complex cultural, de pe teritoriul Uniunii Sovietice, respectiv aspectul Tripolie, constatăm că structura antropologică a populației acestui aspect se caracterizează, de asemenea, prin prezența mediteranoizilor, alături de care întilnim și elemente protoeuropoide (cromanoide), precum și forme brahicrane, atribuite tipurilor dinaroid sau armenoid. Componenta protoeuropoidă semnalată aici, ca și la populațiile din culturile neolitice Boian și Gumelnița, ne-ar putea sugera participarea culturii Boian la geneza aspectului Tripolie, așa cum aceasta rezultă și din unele cercetări sovietice (Debet, 1973, p. 153—169). Elementele mediteranoide sînt prezente și la populațiile culturii Gumelnița, asociate cu elemente protoeuropoide atenuate, acestea din urmă indicînd o asemănare a acestor populații cu cele din cultura Boian. Singurul caz cunoscut din cultura Petrești este și el mediteranoid. Toate aceste date ne permit să conchidem că o bună parte din triburile neo-eneolitice, care au trăit pe teritoriul nostru, se integrează, din punct de vedere antropologic, în marea lume mediteranoidă, care formează fondul principal al populației din regiunile carpațo-dunărene și balcanice. Problema care se pune, în raport cu puternica componentă mediteranoidă, este aceea a originii sale. Luînd în discuție mai întii posibilitatea formării pe loc a tipului mediteranoid, pornind de la un tip care există în paleoliticul superior și mezolitic, sîntem obligați să recunoaștem că nu dispunem de material osteologic suficient pentru susținerea unei asemenea ipoteze. În adevăr, din paleoliticul superior nu dispunem decît de craniul de la Cioclovina (considerat de autorii care l-au studiat ca o variantă Pîedmost (Rainer și Simionescu, 1942, p. 490—500) și de cel de la Ostrovul Corbului din epipaleolitic, care prezintă tendințe paleomediteranoide (Necrasov și Botezatu, 1981, p. 14). Unele argumente indirecte pot fi totuși aduse în favoarea unei posibile existențe în Paleoliticul superior și pe teritoriul țării noastre a unui tip mai gracil, care ar fi putut constitui sursa locală a mediteranoizilor din neoliticul nostru. În această privință se poate invoca prezența în Paleoliticul superior a unei forme mediteranoide în Europa centrală, la Dolni Vestonice II (Moravia), descrisă de J. Jelinek (1964, comun) sau a celor din Mezolitic, descoperite în Ucraina la Vasilevka I, studiate de T. S. Konduktorova (1957, p. 189). Pe de altă parte, nu trebuie să uităm, că începutul neoliticului este caracterizat printr-un optim climateric post-glacial (așa cum rezultă din analizele de polen și prezența în apele Mării Negre în această epocă a unui pește stenoterm — Aurata-Aurata), care a putut favoriza evoluția pe loc într-un timp îndelungat a unei forme paleomediteranoidă, semnalată încă din Paleoliticul superior, spre un tip mediteranoid de o formă deja destul de gracilă. Aceasta nu înseamnă însă, că la constituirea fondului mediteranoid, să nu fi participat, în mare măsură, triburile venite din lumea egeco-anatoliană. Dimpotrivă, aceste raporturi strîns și permanente sînt demonstrate de numeroase obiecte de podoabă din valve de *Pectunculus* și *Spondillus*, absente în Marea Neagră în decursul neoliticului, ca de altfel și astăzi, dar prezente în Mările Mediterană și Egee (Necrasov și Haimovici, 1962, p. 1—15). Putem deci sublinia că nu ne situăm pe o poziție absolut negativă asupra ipotezei unei imigrări de mediteranoizi, ci mai degrabă că ne străduim de a găsi și alte explicații plauzibile asupra apariției lor.

În perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului au pătruns pe teritoriul patriei noastre noi triburi venite din alte regiuni, cum sînt cele din complexul mormintelor cu ocră și cele care aparțin culturii amforelor globulare (sferice). Din nefericire, pentru populația locală dispunem numai de două schelete, aparținînd complexului cultural Horodiștea—Erbiceni—Foltești. Deși nu putem aprecia importanța numerică a primelor două populații pătrunse pe teritoriul nostru, putem conchide că influența lor pe plan biologic nu a fost cu totul neglijabilă. Astfel, pentru reprezentanții culturii amforelor sferice: Piatra Neamț,

Dolheștii Mari (Necrasov și Cristescu, 1959, p. 47—58), Basarab-Preotești, Băcești, Bărgăuani, Șerbești, deși scheletele bine conservate sînt reduse ca număr, totuși semnalăm o particularitate importantă, respectiv predominanța unor elemente protoeuropoide, într-o anumită măsură gracilizate și brahicefalizate sau pe cale de brahicefalizare. Unul din cele două schelete de la Dolhești (din care numai unul este mai bine conservat) aparține tot unui tip protoeuropoid atenuat și ușor brahicefalizat. Prun urmare, purtătorii culturii amforelor sferice sînt diferiți de alte populații neoneolitice din țara noastră. Populația complexului mormintelor tumulare cu ocră, așa cum am văzut, este în prezent bine cunoscută prin scheletele provenite din tumulii de la Holboca și Valea Lupului, Smeeni, Glăvăneștii Vechi, Brăilița, Stoicani și Corlăteni. Această populație se caracterizează printr-o talie înaltă, robustețe, craniul în majoritate dolico-mezocran, prezentînd frecvent un relief pronunțat. O parte importantă dintre acestea aparține tipului protoeuropoid, foarte rar gracilizat, unele oferind citeva afinități cu tipul Priedmost (în special prin relieful cranian pronunțat), în timp ce altele se apropie de formele nordice. La aceste forme dominante, trebuie să adăugăm citeva brahicerane (dintre care un hiperbrahiceran planioccipital) și mediteranoide. Acestea din urmă ar putea proveni din amestecul cu neoliticii locali. Subliniem, de asemenea, că fondul antropologic al populațiilor mormintelor cu ocră se înrudește cu acel al populației din faza Drevne-Jamnia din stepelē nord-pontice. Citeva schelete aparținînd fazei mormintelor „cu catacombe”, descoperite la Smeeni, prezintă un procentaj de brahicerani moderați, ca și populația din aceeași fază din sudul Uniunii Sovietice. Putem conchide că triburile, sosite pe teritoriul patriei noastre în perioada de tranziție au intrat în sinteza biologică a populațiilor din epocile următoare, triburile din cultura amforelor sferice influențînd procesul de brahicefalizare, iar reprezentanții mormintelor cu ocră contribuind la accentuarea unor caractere protoeuropoide și a componentei nordice, care nu vor modifica însă importanța fondului mediteranoid, așa cum vom constata din analiza structurii antropologice a populațiilor aparținînd culturilor Monteoru și Noua.

BIBLIOGRAFIA

1. Acsádi G., Nemeskéri J.: *History of human life span and mortality*, Budapest, 1970, p. 24—50.
2. Alexeev V. P., Debetz G. F.: *Kraniometriā*, Moskva, Nauka, 1964.
3. Antoniu S., Roșca-Gramatopol, M.-E.: *Studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Valea Lupului*, în *AȘU—Iași*, XII/1, 1966, p. 49—60.
4. D. Berciu: *Une civilisation néolithique récemment découverte en Roumanie: la civilisation de Hamangia*, 1955, p. 1.
5. Berciu D.: *Contribuții la problemele neolitice în România, în lumina noilor cercetări*, București, 1961.
6. Berciu D.: *Cultura Hamangia*, București, 1966.
7. Blanc A. G.: *Der erste fossile Fund eines Neanderthales von Salents*, in *Anthrop. Anz.*, 24, 4.
8. Boev P., Schwidetzky: *Rassengeschichte von Bulgarien*, in *Rassengeschichte der Menschheit: 6. Lieferung, Europa IV*, München—Wien, 1979.
9. Boev P.: *Antropologiske Angaben über die Ethnogenese der Thraker*, in *Homo*, 1970, XXI/2, p. 94—97.
10. Botez I. G.: *Date paleolitice asupra stratigrafiei loessului*, în *AARMSS*, 7, 1930—1931.
11. Botez I. G.: *Recherches de paléontologie humaine au N. de la Roumanie*, în *AȘU—Iași*, Iași, 1933, 17.
12. Canăcauzino G. H.: *Necropola preistorică de la Cernica și locul ei în neoliticul românesc și european*, în *lumina ultimelor descoperiri arheologice*, în *SCIV*, 18, 1967, 2, p. 379 și urm.
13. Chelcea I.: *Tipuri de crani românești din Ardeal*, în *AARMSS*, 1935, s. III, t. X, mem. 10, p. 1—28.
14. Coon C. S.: *The Races of Europe*, New-York, 1939, p. 137—139.
15. Comșa E.: *Istoria comunităților culturale Boian*, București, 1974.
16. Cristescu M.: *Studiul antropologic al scheletului de la Ocna-Sibului aparținînd culturii Petrești*, în *Forsch. f. Volks- und Landesk.*, 6, Sibiu, 1963, 131—135.
17. Czekanowski J.: *Człowiek w czasie i przestrzeni*, Warszawa, 1943.
18. Debetz G. F.: *Paleoantropologia S.S.S.R.*, Moskva, 1948.
19. Debetz G. F.: *Paleoantropologia SSSR*, Moskva, Leningrad, 1948; idem, *Antropologičeskaja charakteristika tchčrepa iz Neznisko, Issledovanja po archeologii ingo-zapada SSSR i Rumynskoj Norodnoj Respubliki*, Chișinău, 1960, p. 91.
20. Debetz G. F.: *Die Somjetunion*, in *Fundamenta*, VIII, Köln, 1, 1973, p. 153—169.
21. Donici A. I.: *Note sur quelques crânes scythes*, *Revue anthropologique*, 7—9, 1930, 1—4.
22. Donici A. I.: *Contribution à l'étude anthropologique du crâne scythe et essai relatif à l'origine géographique des scythes*, în *AARMSS*, 1935, s. III, t. 10, mem. 9, p. 1—51.
23. Dumitrescu H.: *Contribuții la problema originii culturii Precucuteni*, în *SCIV*, VIII, 1957, 1—4, p. 53—69.
24. Dumitrescu V. I.: *Originea și evoluția culturii Cucuteni—Tripolie*, I, în *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 51—74 și II, în *SCIV*, XIV, 1963, 2, p. 285—305.
25. Eickstedt v. E.: *Rassenkunde und Rassengeschichte der Menschheit*, Stuttgart, 1937—1943.
26. Gaal v. St.: *Der erste mitteldiluviale Menschenknochen aus Siebenbürgen. Die paläontologischen und archäologischen Ergebnisse der in Ohabaponor ausgeführten Höhlenforschungen*, in *Publ. Muz. Jud. Huned.*, III—IV, 1927—1928, XXV—XXVI, p. 61—108.
27. Gavrilovič Z., Schwidetzky I.: *Jugoslavičen*, in *Rassengeschichte der Menschheit*, 6, Lieferung, Europa IV, München—Wien, 1979.
28. Gohman I. I.: *Čerep rebenka iz ranne-tripol'skogo poselenja Luka-Ustinskaja*, in *Sov. Antrop.*, 4, 1958, p. 127.
29. Grimm H.: *Grundriss der Konstitutionsbiologie und Anthropometrie*, 3-Erweiterte Auflage, Berlin, 1966.
30. Haas N., Maximilian C.: *Antropologičeskje issledovanje okrasenih kostiakov iz kompleksa mogil s ohroi v Glăvăneștii Vechi, Corlăteni i Stoicani—Cetățuța*, in *Sov. Antrop.*, 1958, 4, p. 133—146.
31. *Istoria României*, I, 1960, București.
32. Jarman M. R.: *The origins of animal and plant husbandry*, 1972, 1—13.
33. Jelinek J.: *A contribution to the origin of the Mediterranean type*, in *VII-e Congr. Intern., Sc. Anthrop. et Ethnol.*, Moscou, 1964, p. 143—191.

34. Konduktorova T. S.: *Paleoantropologiceskje materialii iz mezoliticheskogo mogilnika Vasilievka*, in *Sov. Antrop.*, 2, 1957, p. 189.
35. Manouvrier L.: *La détermination de la taille d'après les grands os des membres*, in *Bull. et Mém. Soc. Anthropol.*, Paris, s. II, 1893, 4, 347-402.
36. Martin R., Saller K.: *Lehrbuch der Anthropologie*, Stuttgart, 1957, I, p. 429-597.
37. Milcu, Șt.: *Dezvoltarea cercetărilor de antropologie din țara noastră*, in *Probl. de Antrop.*, 1, 1954, 7-30.
38. Morrison T.: *Spezielle Methoden anthropologischer Messung*, Berlin-Viena, 1938.
39. Moroșan N. N.: *Contribuții la cunoașterea paleoliticului din Moldova de Nord*, in *AARMSS*, 1927.
40. Moroșan N. N.: *La Station paléolithique de grotte de Sîncă Ripiceni, în Dacia*, V-VI, 1935-1936, p. 1-22.
41. Necrasov O.: *Asupra unor cranii vechi trepanate găsite pe teritoriul R.P.R.*, in *Probl. de Antrop.*, 1, 1954, 119-126.
42. Necrasov O.: *Considération sur la structure anthropologique des populations de l'âge de la pierre en Roumanie et les problèmes qui s'y rattachent*, in *Antrop. Közlemények*, 5, 1961, 53-60.
43. Necrasov O.: *Sur les particularités morphologiques d'un bourgeon dentaire appartenant à l'homme fossile (Homo-fossilis) découvert dans la grotte „La Adam”*, in *AȘU-Iași*, II, 8, 1962, p. 187-192.
44. Necrasov O.: *Étude anthropologique des restes osseux néolithiques appartenant à la culture Cucuteni-Artuşd, découverts à Doboseni*, in *Ann. roum. d'Anthrop.*, I, 1964, 15-17.
45. Necrasov O.: *Studiul osemintelor umane și al resturilor de paleofaună în mormintul neolitic de la Cluj-Gura Baciului, datând din cultura Criș*, in *Apulum*, V, 1965, p. 19-35.
46. Necrasov O.: *Nouvelles données anthropologiques concernant la population de la culture néolithique Starcevo-Criș*, in *Ann. roum. d'Anthrop.*, 2, 1965, p. 9-17.
47. Necrasov O.: *Évolution de la structure anthropologique de la population de la Roumanie, depuis le Paléolithique jusqu'à nos jours*, *Ann. roum. d'Anthrop.*, 10, 1973, p. 3-19.
48. Necrasov O.: *Le processus de brachycéphalisation dans les populations de Roumanie à partir du Néolithique et jusqu'à nos jours*, in *Bevölkerungsbioologie*, Stuttgart, 1974, p. 512-524.
49. Necrasov O.: *Nouvelles données sur la pratique de la trépanation chez les populations préhistoriques et protohistoriques de Roumanie*, in *Mitteilung der Anthrop. gesell.*, in Wien, VII, 1977, p. 130-134.
50. Necrasov O.: *L'anthropologie de l'aire thrace*, in *Actes II-e Cong. intern. Thrac.*, București, 1976, III, 1980, p. 423-443.
51. Necrasov O.: *Physical anthropological characteristics of skeletons from kurgan graves in Romania*, in *J.I.E.S.*, v. '8, nos. 3-4, 1980, p. 337-343.
52. Necrasov O., Antoniu S.: *Contribuții la studiul antropologic al populațiilor care au trăit în trecut în zona orașului Birlad*, in *AMM*, I, 1979, p. 19-39.
53. Necrasov O., Antoniu S., Fedorovici C.: *Nouvelles données sur les squelettes de la culture des amphores sphériques trouvés en Moldavie*, in *Ann. roum. d'Anthrop.*, 9, 1972, p. 9-25.
54. Necrasov O., Botezatu D.: *Les caractéristiques anthropologiques d'un squelette découvert à Ostrovul Corbului, appartenant à l'aspect culturel Schela Cladovei*, in *Ann. Roum. d'Anthrop.*, 1981, 18, p. 11-14.
55. Necrasov O., Botezatu D., Fedorovici C.: *Sur les sépultures néolithiques de Cernica (culture Boian) et les caractéristiques démographiques de cette population*, in *Ann. roum. d'Anthrop.*, 16, 1979, 13-18.
56. Necrasov O., Cristescu M.: *Contribuție la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Holboca-Iași*, in *Probl. antrop.*, 3, 1957, p. 73-143.
57. Necrasov O., Cristescu M.: *Contribuție la studiul antropologic al scheletelor din complexul mormintelor cu ocră de la Brătilia*, in *SCIV*, VIII, 1-4, 1957, p. 75-88.
58. Necrasov O., Cristescu M.: *Étude anthropologique des squelettes énéolithiques de Dolhești Mari (tombe à ciste)*, in *AȘU-Iași*, 5, 1959, p. 47-60.
59. Necrasov O., Cristescu M.: *Les premiers brachycéphales néolithiques et énéolithiques sur le territoire de la R.P. Roumanie*, in *Ber. 6 Tag. Deutsch. Gess. Anthrop.*, 1959, p. 152-159.
60. Necrasov O., Cristescu M.: *Contribution à l'étude anthropologique des squelettes des tombes à ocre, trouvés sur le territoire de la R.P. Roumanie*, in *Actes VI-e Cong. int. Sc. Anthrop. ethnol. Paris*, I, 1960, p. 663-667.
61. Necrasov O., Cristescu M.: *Étude anthropologique des squelettes de Dridu (culture Gumelnița)*, in *AȘU-Iași*, VII, 1, 1961, p. 53-62.
62. Necrasov O., Cristescu M.: *Sur les méditerranéens du Néolithique roumain*, in *Acta Fac. Rer. Nat. Univ. Comenianae*, *Antrop.*, 3-4, 1961, p. 201-212.
63. Necrasov O., Cristescu M.: *Contribution à l'étude anthropologique des squelettes de la culture Boian*, in *AȘU-Iași*, IX, 1963, 1, p. 47-55.
64. Necrasov O., Cristescu M.: *Données anthropologiques sur les populations de l'âge de la pierre en Roumanie*, in *Homo*, 16, 1965, 129-161.
65. Necrasov O., Cristescu M.: *Contribution à l'étude anthropologique des squelettes de la culture Boian (nécropole de Cernica) en comparaison avec d'autres séries néolithiques de la R. P. Roumanie*, in *Atti del VI Congr. intern. Sc. Preist. e Protoist*, 1966, p. 295-298.
66. Necrasov O., Cristescu M.: *Aspecte antropologice ale neoliticului și eneoliticului românesc*, in *Stud. cerc. de Antrop.*, 4, 1967, p. 159-169.
67. Necrasov O., Cristescu M.: *Structure anthropologique des tribus néo-énéolithique et l'âge du bronze de la Roumanie*, in *Fundamenta*, 3, 1973, p. 137-152.
68. Necrasov O., Cristescu M., Antoniu S.: *Studiul antropologic al scheletelor descoperite în necropola de la Smeeni, aparținând eneoliticului și vrstei bronzului*, in *Studii și cerc. de Antrop.*, I, 1964, 1, 13-31.
69. Necrasov O., Cristescu M., Botezatu D., Miu G.: *Aspects démographiques et caractères anthropologiques de la population néolithique de Cernavoda (Columbia D)*, appartenant à la culture Hamangia, in *Ann. roum. d'Anthrop.*, 19, 1982, p. 11-21.
70. Necrasov O., Cristescu M., Botezatu D., Miu G.: *Sur les caractéristiques anthropologiques de la population Néolithique de Cernica, appartenant à la culture Boian*, in *Ann. roum. d'Anthrop.*, 20, 1983, p. 3-15.
71. Necrasov O., Cristescu M., Maximilian C., Nicolescu-Plopșor D.: *Studiul antropologic al scheletelor descoperite în cimitirul preistoric de la Cernavoda*, in *Probl. de antrop.*, IV, 1959, p. 21-45.
72. Necrasov O., Haimovici S.: *Studiul resturilor de faună neolitică (cultura Hamangia) descoperite în cursul săpăturilor de la Techirghiol*, in *Materiale*, VIII, 1962, p. 1-18.
73. Necrasov O., Klüger R., Roșca M.: *Étude anthropologique des squelettes énéolithique de „Dealul Sofia” (Cernavoda)*, in *Ann. roum. d'Anthrop.*, 2, 1965, p. 19-28.
74. Necrasov O., Nicolaescu-Plopșor D.: *Étude anthropologique des squelettes néolithiques appartenant à la culture de la céramique peinte Cucuteni-Tripolie découverts à Traian în*, *AȘU-Iași*, III, 1-2, 1957, 3-18.

75. Necrasov O.: *Sur les restes des faunes subfossiles datant de la culture Starcevo-Criș et le problème de la domestication*, in *AȘU—Iasi s. I*, t. X, fasc 1, 1961, p. 167—181.
76. Necrasov O., Știrbu M.: *L'importance de l'élevage dans l'économie primitive des tribus du néolithique ancien de Roumanie*, in *Ann. Roum. d'Anthrop.*, 15, 1978, p. 15—20.
77. Necrasov O., Știrbu M.: *Contribuții la studiul faunei din cultura Criș*, in *AMM*, 2, 1930, p. 19—34.
78. Necrasov O., Onofrei M.: *Contribution à l'anthropologie de la population néo-énéolithique du complexe Horodiștea-Folcești*, in *Ann. roum. d'Anthrop.*, 9, 1972, p. 3—8.
79. Nestor I.: *Probleme noi în legătură cu neoliticul din R.P.R.*, in *SCIV*, 1, 1950, 2, 208—219.
80. Nestor I.: *Istoria societății primitive*, București, 1970.
81. Nicolaescu Ploșșor C. S.: *Cercetări asupra paleoliticului timpuriu*, in *Materiale*, III, 1957, p. 285.
82. Nicolaescu Ploșșor C. S., Bolomei P., Firu I., Nicolaescu Ploșșor D.: *Cele mai vechi măturici ale vieții omului în Europa descoperite în țara noastră*, in *Stud. cerc. antrop.*, 1, 1964, p. 39—46.
83. Nicolaescu Ploșșor C. S., Nicolaescu Ploșșor D.: *Le prépaléolithique, la plus ancienne étape du processus de travail conscient de l'homme*, in *Mém. Acad. R.S.R., Centre d'Histoire Craiova, série Anthropologique*, III, 1968, p. 3—12.
84. Nicolaescu Ploșșor C. S. și Zaharia N.: *Cercetările de la Mitoc*, in *Materiale*, V, 1959, p. 11.
85. Nicolaescu Ploșșor D., Popovici I.: *Les populations néolithiques du Bas-Danube. Les tribus des civilisations de Botan et de Gumelnița*, in *Ann. roum. d'Anthrop.*, 4, 1967, p. 3—16.
86. Olivier Georges, 1960: *Pratique anthropologique*, Paris, p. 115—270.
87. Passek T. S.: *Itogi raboty v Moldavii, v oblasti pervobytnoi archeologii (Raskopki iz S. Vyhatintsy v. 1952)*, in *KSIMK*, vyp. 56, 1954.
88. Petrescu-Dimbovița M.: *Contributions au problème de la culture Criș en Moldavie*, in *Acta Arch. Budapesta*, IX, 1958, 1—4, p. 53—68.
89. Petrescu-Dimbovița M.: *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978.
90. Petrescu-Dimbovița M.: *L'importance des fouilles archéologiques de Cucuteni. La Civilisation de Cucuteni en contexte européen*, Iași, 1987.
91. Pittard E.: *30 crânes roumains provenant de la Moldavie*, in *Bull. Soc. Sc. Buc.*, 3—4, 1903, p. 223—241.
92. Pittard E., Donicel A.: *Quelques crânes anciens de Roumanie présentant la déformation macrocéphalique*, in *Arch. Suisse d'Anthrop. gén.*, VI, 1930—1931, 1, p. 44—54.
93. Rainer F., Simionescu I.: *Sur le premier crâne d'homme paléolithique trouvé en Roumanie*, in *AARMSS*, III—XVII/12, 1942, p. 489—501.
94. Repciuc E., Gherghiș A.: *Les squelettes de l'époque de bronze de Sărata Monteoru*, in *Recueil d'études méd.*, București, 1948.
95. Roginski A., Levin M.: *Osnovi antropologii*, Moscova, 1955.
96. Rosinschi B.: *Studia nad czaszkami neolitycznymi znalezionymi w Polsce*, in *Wiadomości Archeologiczne*, t. 9, 1924, p. 29—31.
97. Russell G.: *Étude de l'indice céphalique des crânes anciens trouvés en Ardéal*, in *Archives d'Anatomie et Embryologie*, t. XXVIII, 1939, p. 85—94.
98. Russell, Mareș V.: *Considerații antropologice asupra scheletului aparținând culturii Criș de la Sf. Gheorghe—Bedeșca*, in *Materiale*, 2, 1956 p. 28—39.
99. Rușu I. G., Șerban S., Vlăsa A., Galamb V., Motiuc C.: *Contribution de l'aspect anthropologique de l'homme de la culture Criș*, in *VI-e Congrès des Sc. Anthrop. et d'Ethnolog.*, Paris, 1960, p. 679—682.
100. Saller K.: *Die Ofnet-Funde in neuer zusammensetzung*, in *Z. Morph. Anthrop.*, 52, 1962, p. 1—51.
101. Saller K.: *Leitfaden der Anthropologie*, Berlin, 1961, p. 117—163.
102. Sauter M.: *Les races brachycéphales du Proche-Orient des origines à nos jours*, in *Arch. Suisse d'Anthrop. générale*, II, 1945, p. 68—131.
103. Schaeuble J.: *Anthropologische Untersuchung der heitihischen skelettfunde aus Osman Kayasi bei Boğazköy (Anatolien)*, in K. Bittel: *die heitihischen Grabfunde von Osman Kayasi*, 1958, Berlin.
104. Simionescu I.: *Omni paleolitic*, București, 1910.
105. Szekely Zoltan: *Contribution à l'étude du développement du Néolithique dans la Transylvanie sud-orientale*, in *Atti del VI Congresso*, II, Roma, 1965, p. 270—275.
106. Trotter M., Gleser G. C.: *A re-evaluation of estimation of stature based on measurements of stature taken during life of long bones after death.*, in *Am. Journ. Phys. Anthrop.* 1958, 16, p. 70—124.
107. Tudor Al., Ionescu I.: *Contribuție la morfologia neurocraniului populației din RPR*, in *Bul. de șt. med.*, I, 1949, 7, p. 615—622.
108. Velikanova M. S.: *Paleoantropologia Prutsko-Dnestrovskovo mezdurečia*, Moscova, 1975.
109. Vlăsa N., Paico A.: *Un moment de înținut aparținând culturii Criș timpurii din Transilvania*, in *Aputum*, V, 1965, p. 13—19.
110. Vlăsa N.: *Cultura Criș în Transilvania*, in *ActaMN*, III, 1966, p. 9—47.
111. Vlăsa N.: *Cea mai veche fază a complexului cultural Starcevo-Criș în România*, in *ActaMN*, IX, 1972, p. 7—28.
112. Xirōtiris N.: *Rassengeschichte von Griechenland*, in *Rassengeschichte der Menschheit, 6. Lieferung, Europa IV*, München—Wien, 1978, p. 162.
113. Wiercinski A.: *Racial history of Poland*, in *Rassengeschichte der Menschheit*, 1978, 5, p. 75—96.
114. Zaharia N., Petrescu-Dimbovița M., Zaharia E.: *Așezări din Moldova, de la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, 1970.

RECHERCHES PALÉANTHROPOLOGIQUES CONCERNANT LES POPULATIONS QUI VÉCURENT SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

Nous nous sommes proposé de réaliser une étude sur la structure anthropologique et son évolution des populations qui vécut sur le territoire roumain, en commençant par le Paléolithique.

Paléolithique. Les plus anciens documents sur la présence de l'homme paléolithique dans l'espace carpatodanubiano-ponétique sont nombreux pour ce qui concerne les vestiges d'ordre archéologique, mais les matériaux paléanthropologiques qui en proviennent sont extrêmement rares or bien même absents.

Les premiers matériaux paléanthropologiques connus sont représentés par les phalanges d'Ohaba-Ponor (dépt. de Hunedoara) découvertes dans un milieu moustérien et attribuées par le professeur St. v. Gáal, qui les a étudiés, à l'homme de Néanderthal.

Il faut noter, de même, qu'au cours des fouilles pratiquées à Baia de Fier, dans la grotte „Peștera muierilor“ sous la direction de C.S. Nicolaescu-Ploșor, des ossements humains furent découverts dans un milieu moustérien, dont un crâne qui offre tous les caractères spécifiques de l'homme actuel (*homo sapiens*). Des difficultés d'ordre stratigraphique ne permettent pas d'en préciser la position chronologique. Pour ce qui concerne le Paléolithique supérieur, les données archéologiques indiquent un développement plus important des collectivités humaines sur le territoire de la Roumanie, mais les données paléanthropologiques restent encore assez insuffisantes, étant réduites jusqu'à présent à deux découvertes : celle du crâne de Cioclovina et celle d'un bourgeon-dentaire humain, découvert dans la grotte „La Adam“ (Dobrogea) au cours des fouilles pratiquées par les paléontologues de l'Institut de Spéologie de Bucarest, sous la direction du professeur Margareta Dumitrescu. L'homme de Cioclovina, étudié par Fr. Rainer et I. Simionescu appartient à notre espèce actuelle, tout en présentant quelques caractères qui l'on trouve aussi chez les hommes de Pfdmost (Tchécoslovaquie). Pour ce qui est du bourgeon dentaire qui provient d'un enfant de 4-6 ans, il présente un aspect général propre à *Homo sapiens* tout en conservant un caractère archaïque (un tubercule central de forme pyramidale que l'on trouve parfois aussi sur certaines molaires des néandertaliens, mais pas sur celles de l'homme actuel).

L'Épipaléolithique (Mésolithique) est représenté dans notre matériel d'étude par un squelette découvert au cours des fouilles de sauvetage à Ostrovul Corbului (sous la direction de P. Roman et A. Păunescu). Ce squelette offre un mélange de caractères évolués et de caractères archaïques que l'on trouve aussi chez les hommes de Pfdmost. Comme typologie l'homme épipaléolithique d'Ostrovul Corbului peut être rattaché à la variante paléoméditerranéenne (ou protoméditerranéenne).

Le Néolithique. Les documents paléanthropologiques pour le Néolithique sont bien plus importants que ceux qui proviennent du Paléolithique et de l'Épipaléolithique. En effet, ils ne se limitent pas à des découvertes isolées (comme pour le Paléolithique) mais proviennent souvent de très grandes nécropoles qui nous ont fourni des séries formées de quelques centaines de squelettes (comme, par exemple, les nécropoles de Cernavodă (culture Hamangia) et de Cernica (culture Boian). Cela nous a permis d'en aborder quelques aspects d'ordre démographique ainsi que d'en approfondir la structure anthropologique.

La plus ancienne culture néolithique de notre pays, celle de Criș est représentée seulement par les ossements de 16 sujets provenant des localités suivantes : Gura Baciului, Bodehaza, Salca, Ostrovul Corbului, Pogorăști, et Trestiana, dont nous avons constitué une synthèse. Cette série est caractérisée par la prédominance des éléments méditerranéens, spécialement des formes graciles (qui attestent avec la population des régions égéo-anatoliennes) mais aussi des formes robustes qui rappellent un mélange proeuropéen. Il ne faut pas oublier de même la présence d'un forme brachycrâne (Gura Baciului). Les restes osseux des animaux découverts dans les stations appartenant à la culture Criș (autant que dans les tombes) attestent que l'élevage est devenu bien plus important que la chasse en vue d'obtenir la nourriture d'origine animale. Cela prouve que la „révolution néolithique“ favorisée par l'optimum climatique postglaciaire fut réalisée dès le commencement de la culture Criș. L'amélioration des conditions de vie explique l'augmentation de la durée de la vie parce que nous avons rencontré dans notre petite série synthétique des sujets mûrs avancés ainsi que même un longévif pour le temps. Au cours du néolithique moyen de multiples cultures se sont développées sur notre territoire mais malheureusement ils sont loin d'être représentées toutes par des matériaux anthropologiques et celles qui le sont ne le sont pas d'une manière égale. Cependant l'augmentation démographique qui caractérise cette période a permis constitution de grandes nécropoles comme celles découvertes à Cernavodă (culture Hamangia) et à Cernica (culture Boian).

La population de la culture Hamangia est bien connue grâce aux fouilles dirigées par D. Berciu dans la grande nécropole de Cernavodă (Columbia D.) qui a livré les ossements de plus de 500 sujets. Malheureusement, étant donné les travaux éditoriaux qui précédèrent les fouilles archéologiques, une grande partie des squelettes fut écartée. Une étude anthropologique préliminaire fut publiée par Olga Necrasov, Maria Cristescu, C. Maximilian et D. Nicolaescu-Ploșor. Elle fut suivie d'une étude complète réalisée plus tard par les auteurs du présent travail (1982, p. 12-24). Les données d'ordre démographique qui furent obtenues indiquent que seulement 5% des squelettes sont appartenus aux enfants, 3% aux adolescents et 12% aux adultes. Les décès à l'âge mûr représentent la grande majorité (cca. 63%) et seulement cca. 3% des sujets ont dépassé 60 ans. L'âge moyen aux décès y est de 35 ans pour la série entière et de cca. 33 ans pour tous ce qui ont dépassé la vingtaine. Les données anthropométriques obtenues pour la série de Cernavodă peuvent être resumées de la manière suivante. Les crânes y sont en premier lieu dolichocrânes y compris hiperdolichocrânes, mais les mésocrânes sont encore assez nombreux. Les brachycrânes très rares, présentent néanmoins toutes les variantes: brachycrâne modérée, hiperbrachycrâne et ultrabrachycrânes à l'occipital aplati. Les indices verticaux sont variables, mais les valeurs élevées dominent. L'occipital présente habituellement une caractéristique particulière de l'écaillé: très haute, très fortement bombée le lieu du maximum de saillie se situant très haut par rapport à l'inion, au dessus auxquelles se trouve une dépression transversale. Cette forme de l'occipital se retrouve sur certains crânes de la série d'ormankayasi. Le relief frontal et occipital est fréquemment modéré, mais les crânes à relief puissant n'y manquent pas, même s'ils sont peu nombreux. Le relief supramastoidien est presque toujours accusé. L'indice facial y est soit mésène, soit leptène, les autres catégories, euriène et hyperleptène, ne se trouvant que chez les femmes. L'indice orbitaire chez les hommes est du type mesoconque et hypsiconque, avec une fréquence presque égale, mais chez les femmes la forme hypsiconque domine. L'indice nasal chez les premiers est presque tout aussi fréquemment chamaerhinien que mesorhinien ou leptorhinien, tandis que chez les femmes la catégorie chamaerhinienne comprend la majorité des sujets. L'analyse typologique de chaque squelette nous indique la prédominance du type atlantoméditerranéen et aussi des méditerranéens graciles. À côté de ceux-ci on constate la présence des types plutôt massifs, hyperdolichocrânes de haute taille, au relief crânien fortement accusé à affinités prononcées avec le type de Pfdmost. Il faut signaler aussi la présence de quelques brachycrânes modérés de facture alpine et un brachycrâne accentué, à occipital aplati, qu'on pourrait rattacher au type arménoïde ou bien dinaroïde. Cette structure anthropologique, assez polymorphe, atteste d'une part l'existence de relations de cette population avec celles qui les précédèrent au mésolithique et même au paléolithique supérieur, temoins certains caractères que l'on trouve aussi chez les hommes de Pfdmost. D'autre part, les relations de la population appartenant à la culture Hamangia avec l'une égéo-anatolienne ne peut être contestée, étant donnée la fréquence des types méditerranéens de différentes nuances, ainsi que l'existence de certaines formes particulières, que l'on rencontre autant dans notre matériel que dans les différents séries de la zone anatolo-égéenne. Conclusions qui correspondent avec les données obtenues par l'archéologue D. Berciu.

En ce qui concerne les occupations et le mode de vie des tribus appartenant à la culture Hamangia, les recherches sur les restes d'offrandes mortuaires découvertes dans les tombes ainsi que les restes menagers trouvés dans les stations de Hamangia et de Tekirghiol (Necrasov et Haimovici, 1962, p. 175-185) prouvent qu'ils s'occupaient d'agriculture et d'élevage mais pratiquaient aussi la chasse et la pêche sur une assez large échelle.

La culture Boian est beaucoup plus répandue sur notre territoire puisqu'on retrouve ses restes en Valachie, autant qu'au sud de la Moldavie et dans le Sud-Est de la Transylvanie. Les matériaux paléanthropologiques dont nous disposons proviennent en premier lieu de la grande nécropole de Cernica ainsi que deux autres nécropoles moins étendues découvertes à Odaia Vlădichii et à Popești Vasilăi. De la première nécropole (fouilles de G. Cantacuzino) nous sont parvenues 362 squelettes assez bien conservés. Les squelettes résultés de fouilles des premières années furent étudiés par O. Necrasov et M. Cristescu (1963, p. 47-53) et la série entière par O. Necrasov, M. Cristescu, D. Botezatu et G. Miu, 1983, p. 3-15). Au point de vue démographique nous constatons, de nouveau, comme à Cernavodă, que la mortalité des enfants (0-14 ans) se limite à 6,60% fréquence presque égale à celle des adolescents (5,63%). La mortalité des adultes est plus élevée à Cernica qu'à Cernavodă (22%) mais celle des sujets mûrs est un peu plus basse (37%). Les sujets qui ont dépassé 60 ans atteignent une fréquence d'environ 5%. L'âge moyen

aux décès est par conséquent plus bas chez la première population qu'à la seconde. Dans son ensemble la population de Cernica était de taille peu élevée, au squelette gracile. L'indice crânien est très variables mais les formes dolicoocrânes, ont une fréquence un peu plus basse que celle des mesocrânes. Les brachicrânes ensemble avec les hyperbrachicrânes, atteignent un pourcentage bien plus élevé à Cernica qu'à Cernavoda (21% et 9%).

L'occipital est bombé et le relief crânien y est plus modéré. Le massif facial compte plus de formes hyperléptènes et léptènes qui dominent que dans la série précédente. Les orbites y sont le plus souvent mesoconches et suivies des hypsiconques, la forme chameconque absente à Cernavoda est rencontrée chez les hommes de Cernica. Le nez est en moyenne plus étroit qu'à Cernavoda. La structure anthropologique de la population de Cernica est assez proche de celle de la culture Criș, les éléments principaux y étant les mêmes : protoeuropoïdes plus ou moins gracillisés dont certains faiblement brachicephalisés, méditerranéoïdes qui constituent la majorité (avec ses variantes : paléoméditerranéoïde, les méditerranéoïdes et la forme classique) et la variante danubienne de Conn) et les brachicrânes dont quelques uns offrent un aspect alpinocide. La structure anthropologique de deux autres séries appartenant à la culture Boian, Odaia Vlădicii et Popești (fouilles de G. Simpetru) présente beaucoup de caractères avec la population de Cernica. La fin du néolithique (néolithique tardif) voit fleurir de magnifiques cultures sur un fond local antérieur, comme sont par exemple, le complexe culturel Ariușd-Cucuteni-Tripolie et la culture Gumelnița, si bien comme du point de vue archéologique et très peu étudiées au point de vue anthropologique étant donnée la pénurie du matériel osseux humain.

La culture Gumelnița est représentée dans les collections de Iassy par la petite série de 11 squelettes provenant de la nécropole de Dridu étudiée par O. Necrasov et M. Cristescu (1961, p. 53—62). La grande série de Vărăști appartenant à la même culture n'a pas été séparée du matériel appartenant à la culture Boian par les auteurs qui l'ont étudiée. (Nicolaeșcu-Ploșor et Popovici, 1967, p. 3—16).

La petite série de Dridu ne peut fournir aucune donnée concluante au point de vue démographique. Signalons cependant qu'aucun squelette d'enfant n'y fut identifié et un seul sujet y a dépassé la cinquantaine. La structure anthropologique de cette série présente certaines analogies avec la série de Cernica offrant un même fond méditerranéoïde à côté de formes protoeuropoïdes atténuées mais les brachicrânes y sont absents.

Du complexe culturel Ariușd—Cucuteni—Tripolie, aucune nécropole n'a pas encore été découverte sur notre territoire. Seulement quelques tombes plus ou moins isolées ont livré des squelettes : 5 à Traian (fouilles de H. Dumitrescu), 4 à Girov (fouille de Cucus) et un à Doboșeni (découvert par Z. Szekely). Ce matériel encore incomplet nous permet cependant de conclure que la composante méditerranéoïde demeure majoritaire mais deux sujets brachicrânes (même plan occipital) y sont présents ce qui suggère leur appartenance soit au type dinaroid soit à l'armenoïde. Les squelettes découverts dans l'aire Tripolie furent caractérisés par les auteurs qui les ont étudiés comme appartenant principalement au type méditerranéoïde, tout en signalant la présence d'éléments protoeuropoïde et armenoïde (ou dinaroid). Le tableau typologique de cette population, dont le fond principal est constitué par les éléments méditerranéoïde et protoeuropoïde rencontrés aussi chez les populations appartenant aux cultures Boian et Gumelnița; peut suggérer la participation de cette dernière population à la phase Tripolie.

La culture Petrești est connue au point de vue anthropologique par un seul squelette découvert à Ochia Sibiiului étudié par M. Cristescu (1963, p. 133—135) qui est de type méditerranéoïde. Il faut donc conclure qu'une bonne partie des tribus néolithiques qui habitèrent notre territoire s'intégraient, du point de vue anthropologique, dans la grande nappe méditerranéoïde qui formait le fonds principal de la population néolithique des régions carpatodanubiennes et balcaniques. Le problème qui se pose en rapport avec la composante méditerranéoïde d'une forte partie de notre population néolithique est celui de son origine. Est-ce une population qui est arrivée au Mésolithique et au commencement de l'Âge de la Pierre polie, ou bien s'est-elle formée sur place, à partir d'un type qui y existait, durant le Paléolithique supérieur et le Mésolithique? Malheureusement, nos documents ostéologiques concernant le Paléolithique roumain et le Mésolithique sont fort peu nombreux. Pour le moment, la seule chose que nous pouvons préciser, c'est la présence sur notre territoire durant le Paléolithique supérieur d'un type voisin de la variante Pędmost de l'homme fossile, attestée par le crâne de Cioclovina. Cependant, les arguments indirects en faveur de l'existence sur notre territoire d'un autre type plus gracile, qui aurait pu constituer la souche des méditerranéoïdes de notre Néolithique, ne nous manquent point. C'est d'abord l'existence en Europe Centrale (Tchécoslovaquie) d'un type datant du Paléolithique supérieur, rapproché par Jelínek des méditerranéoïdes (Dolní Věstonice II). D'autre part, il faut encore rappeler le fait que le Néolithique est marqué chez nous par un climat plus doux que celui d'aujourd'hui comme nous l'indiquent autant les analyses des pollens que la présence dans la mer Noire à cette époque, d'un poisson sténotherme, *Aurata aurata* L. Ce climat méditerranéen, qui a certainement favorisé la grande extension de l'élevage, constatée dès le commencement du Néolithique, aurait pu déterminer à la longue la gracilisation du squelette et l'évolution vers le type méditerranéoïde, d'une forme déjà assez gracile, datant du Paléolithique supérieur. Cela ne signifie point que celles-ci n'aient pas eu de rapports avec le monde circumméditerranéen. Bien au contraire, ces rapports durent être assez étroits et permanents, puisque les tombes de la nécropole de Cernica (culture Boian) nous livrèrent de nombreux objets de parure confectionnés en valves de *Pectunculus* et de *Spondylus*, mollusques absents dans la mer Noire au cours du Néolithique (comme d'ailleurs de nos jours), mais qui habitaient alors comme aujourd'hui dans la Méditerranée et l'Égée. L'existence de rapports entre nos tribus néolithiques et les populations de l'aire égéo-anatolienne est encore attestée par la forme particulière d'occipital rencontrée chez les dolichoocrânes découverts de Cernavoda qui présentent des affinités avec le squelette d'Osmankayas et de Tepe Hissar. Cela ne signifie pas que nous nous situons sur une position absolument négative en ce qui concerne l'hypothèse d'une immigration des méditerranéoïdes, mais plutôt que nous voulons chercher s'il ne peut y avoir d'autres explications plausibles pour leur apparition.

L'époque de transition du néolithique vers l'âge du bronze. Cette époque est marquée chez nous par l'apparition de nouvelles tribus arrivées ici d'autres régions. C'est d'abord la population du complexe de tombes à ocre qui est actuellement assez bien connue, grâce aux squelettes provenant des tumuli de Holboca, Smeeni, Valea Lupului, Glăvănești Veci, Stoicani et Corlăteni, Brăilița. Ils appartiennent à une population de taille élevée, au squelette robuste, à tête en majorité dolicho-mésocrâne présentant un relief fréquemment prononcé. Une partie importante d'entre eux-ci appartient au type protoeuropoïde, parfois très accentué; d'autres offrent quelques affinités avec le type de Pędmost, tandis que d'autres ressemblent à des nordiques. A ces formes qui dominent il faut encore ajouter quelques brachycrânes (dont un hyperbrachicrâne planioccipital), ainsi que quelques méditerranéoïdes probablement d'origine locale. Il faut bien noter que le fonds anthropologique la population des tombes à ocre est apparenté à celui des hommes de la phase Drevne Iamnaia des steppes nord-pontiques. Les quelques squelettes appartenant à la phase des tombes à catacombes du complexe des tombes à ocre, découverts à Smeeni, présentent un assez fort pourcentage de brachycrânes modérés, tout comme les hommes de la même phase du sud de l'Union Soviétique. La population de la culture des amphores sphériques avec tombes à cistes était assez différente des autres populations néolithiques de notre pays. Ce qui est particulièrement important c'est que de 7 neuroocrânes mesurables, un seul est dolichoocrâne, tous les autres étant, à l'encontre des autres séries néo-néolithiques de notre pays, soit brachycrânes modérés soit mésocrânes. Les squelettes de Dolhești appartiennent du point de vue typologique à un type protoeuropoïde atténué et légèrement brachycéphalisé en voie d'évolution vers le type alpin, pourrait-on dire.

Il faut donc conclure que l'apparition de nouvelles populations à l'époque de transition du néolithique à l'âge du bronze vient compliquer la structure anthropologique de la population de l'espace carpatodanubiano-pontique, mais le puissant fonds méditerranéoïde continue de persister constituant l'un des principaux éléments de la structure anthropologique de la population de l'âge du bronze.

LÉGENDE DES FIGURES

Pl. I. 1, le crâne no. 2 de Gura Baciului—culture Criș (a, norme faciale ; b, norme latérale); le crâne no. 8 de Cernavodă — culture Hamangia (a, norme frontale ; b, norme occipitale ; c, norme verticale) ; 3 : le crâne no. 57 de Cernavodă — culture Hamangia (a, norme occipitale ; b, norme verticale) ; 4 : le crâne no. 239 de Cernavodă — culture Hamangia (a, norme latérale ; b, norme verticale).

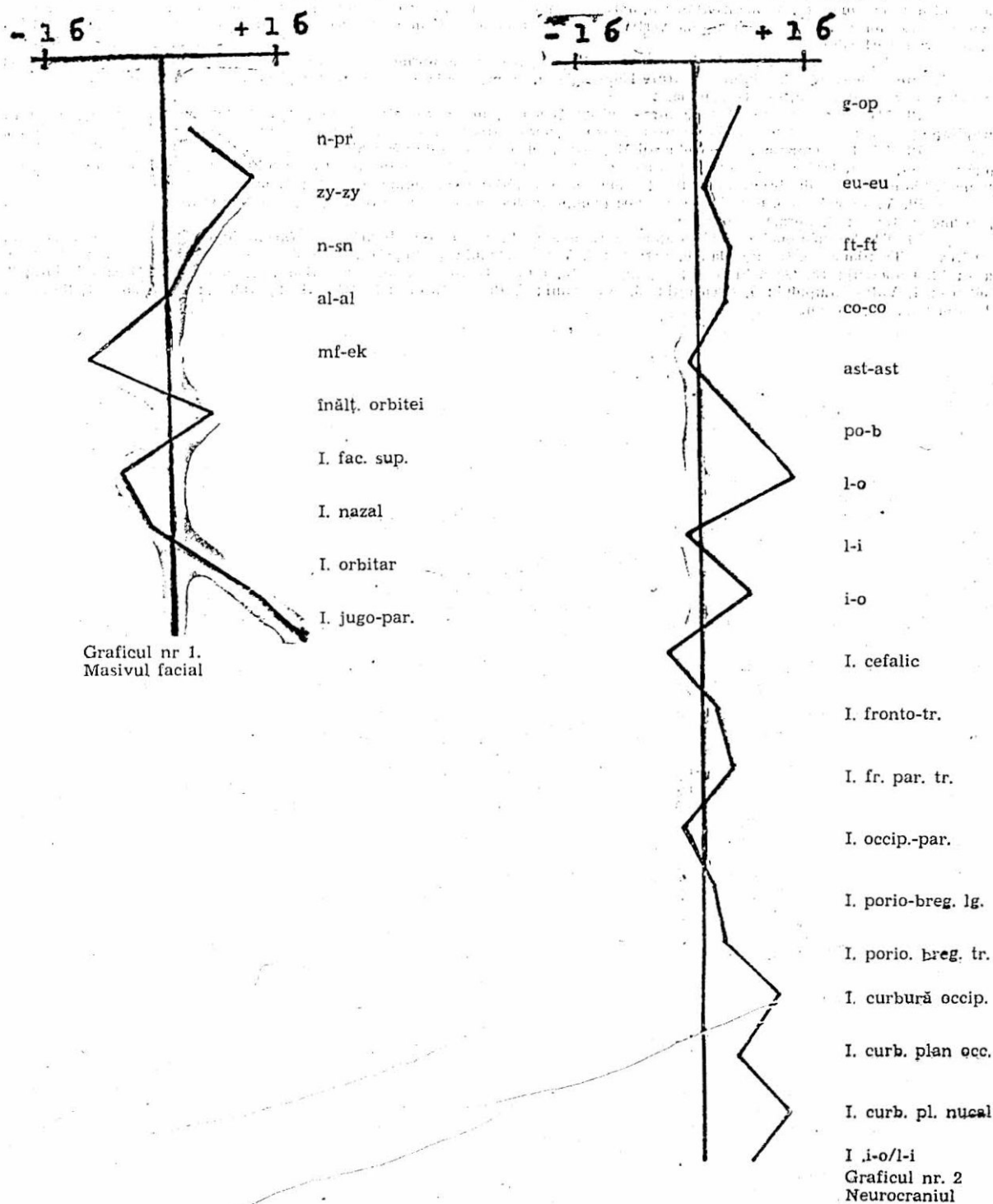
Pl. II. 1, le crâne no. 18 de Cernavodă—culture Hamangia (a, norme latérale ; b, norme occipitale ; c, norme verticale) ; 2, le crâne no. 5 de Coadă Zăvoiuului — culture Hamangia (a, norme frontale ; b, norme occipitale ; c, norme verticale) ; 3, le crâne no. 32 de Cernavodă — culture Hamangia.

Pl. III. 1, le crâne no. 14 de Cernica—culture Boian (a, norme frontale ; b, norme latérale ; c, norme verticale ; d, norme occipitale) ; 2, le crâne no.18 de Cernica—culture Boian (a, norme frontale ; b, norme latérale ; c, norme verticale d, norme occipitale).

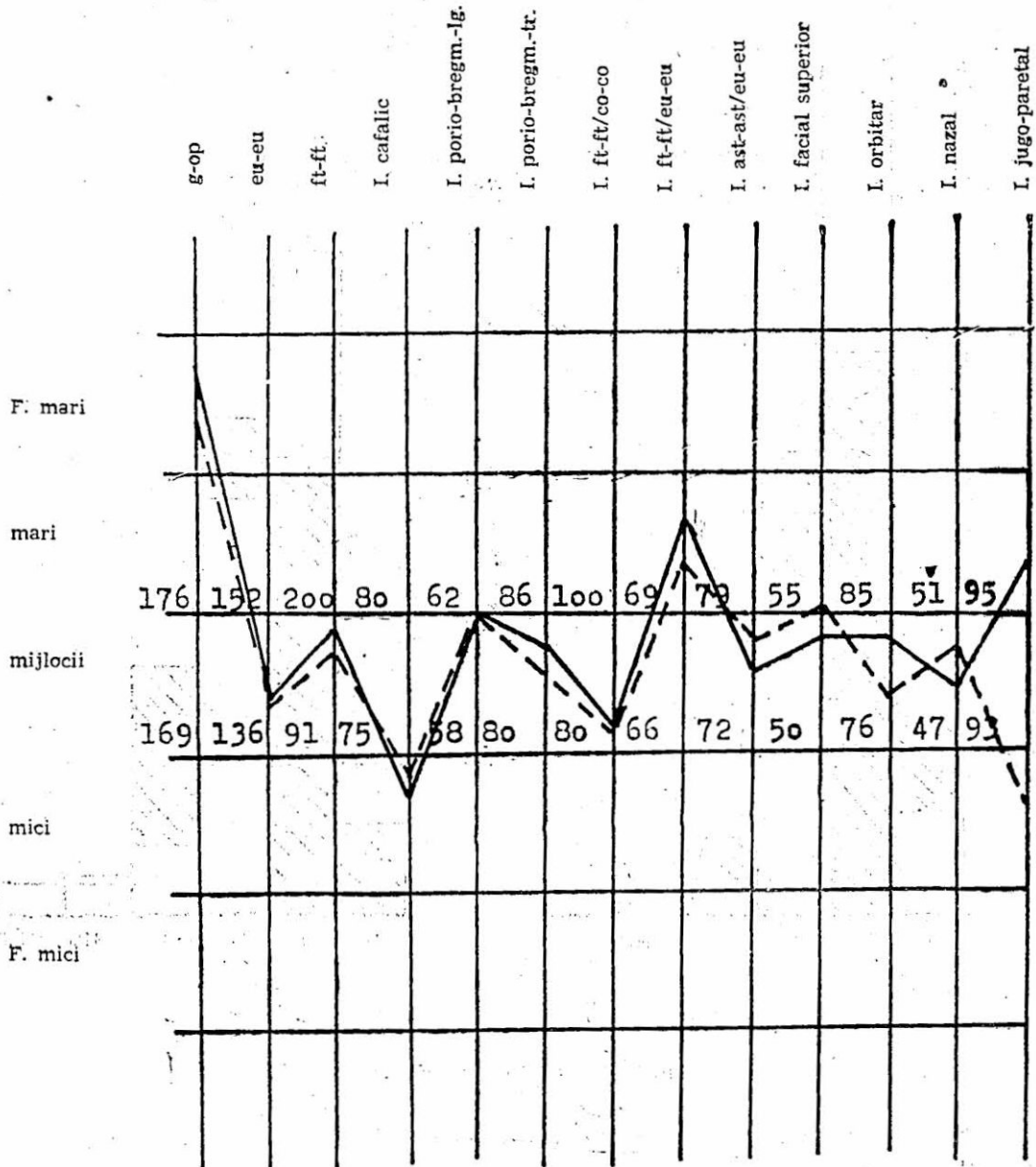
Pl. IV. 1, le crâne no. 1 de Dolheștii Mari— période transition du néolithique à l'âge du bronze — culture des amphores sphériques (a, norme latérale ; b, norme frontale ; c, norme verticale) ; 2, le crâne no. 2 de Dolheștii Mari—période de transition du néolithique à l'âge du bronze, culture des amphores sphérique (a, norme frontale ; b, norme verticale).

Pl. V. Le crâne no. 6 de Holboca— Iași (complexe des tombes tumulaires à ocre (a, norme frontale ; b, norme latérale ; c, norme verticale ; d, norme occipitale).

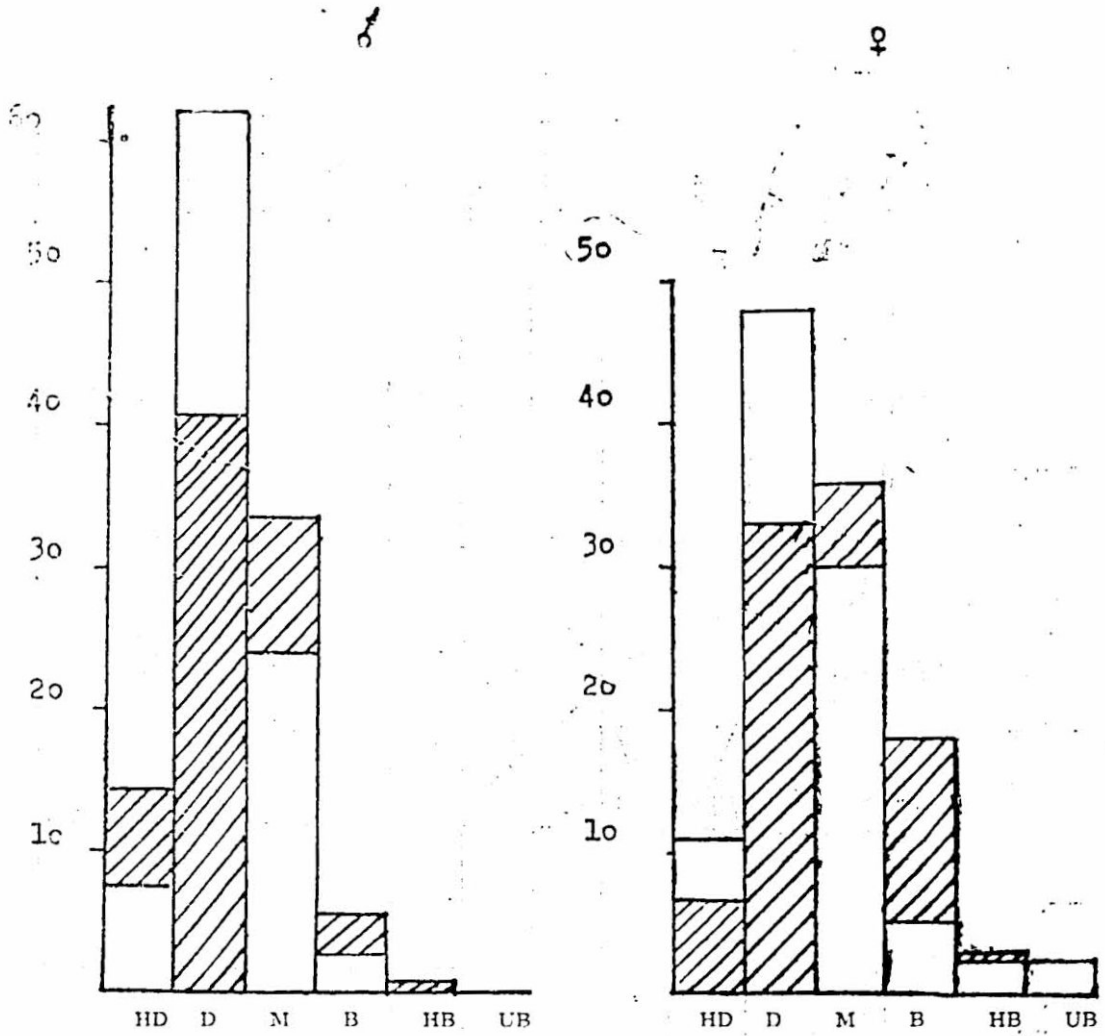
Pl. VI. Les nécropoles préhistoriques de Roumanie étudiées dans cette article. A (néolithique) : 1, Pogorâști, 2, Traian ; 3, Girov 4, Trestiana ; 5, Cernavoda ; 6, Cernica ; 7, Valea Orbului ; 8, Popești ; 9, Dridu ; 10, Ostrovul Corbului ; 11, Bedehaza ; 12, Doboșeni ; 13, Ocna Sibiului ; 14, Cipău ; 15, Cluj ; B (période de transition) : 1, Șcheia ; 2, Dolheștii Mari ; 3, Holboca ; 4, Valea Lupului ; 5, Preuțești ; 6, Blrgăuani ; 7, Piatra Neamț ; 8, Băcești ; 9, Aldești ; 10, Brad ; 11, Șerbești ; 12, Stolcani ; 13, Buzău.

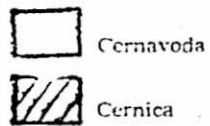
Profilie grafice comparative reprezentând diferențele în unități sigmatice între seria masculină de la Cernavodă și cea de la Cernica (seria de referință).

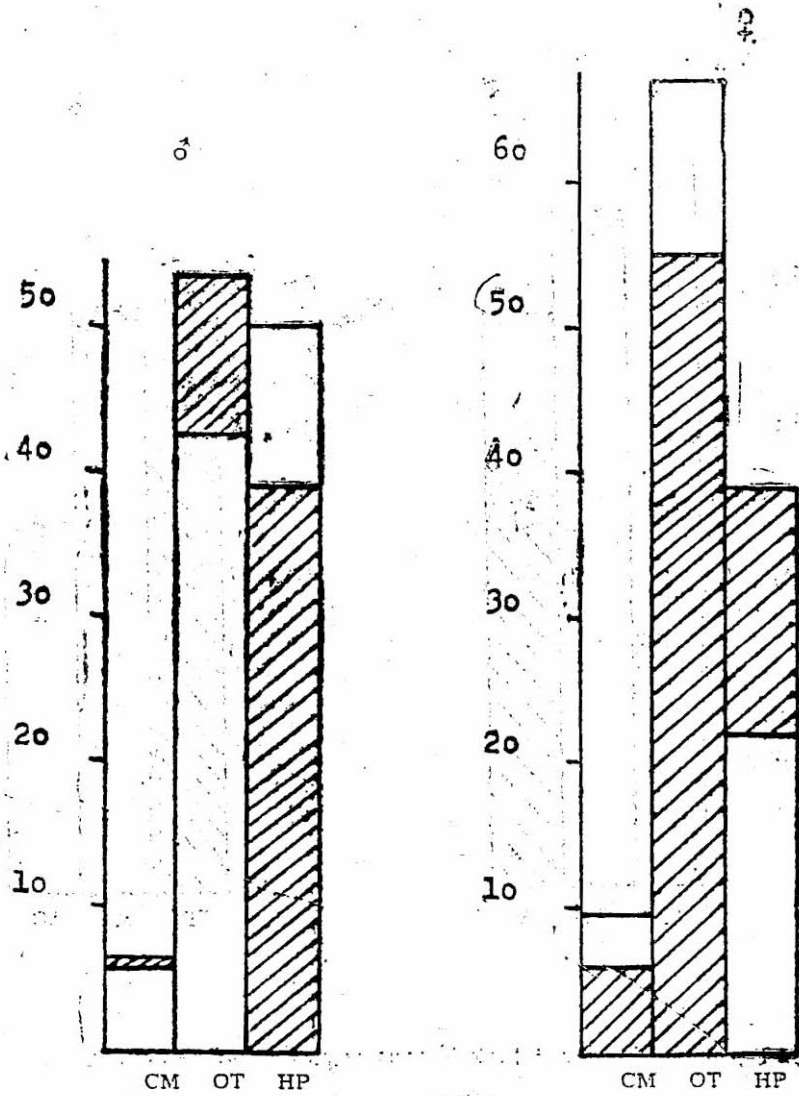

Graficul nr. 3. Variabilitatea unor caractere biometrice, valorile medii la seriile masculine de la Cernavodă (—) și Cernica (---) prezentate pe scările clasice.

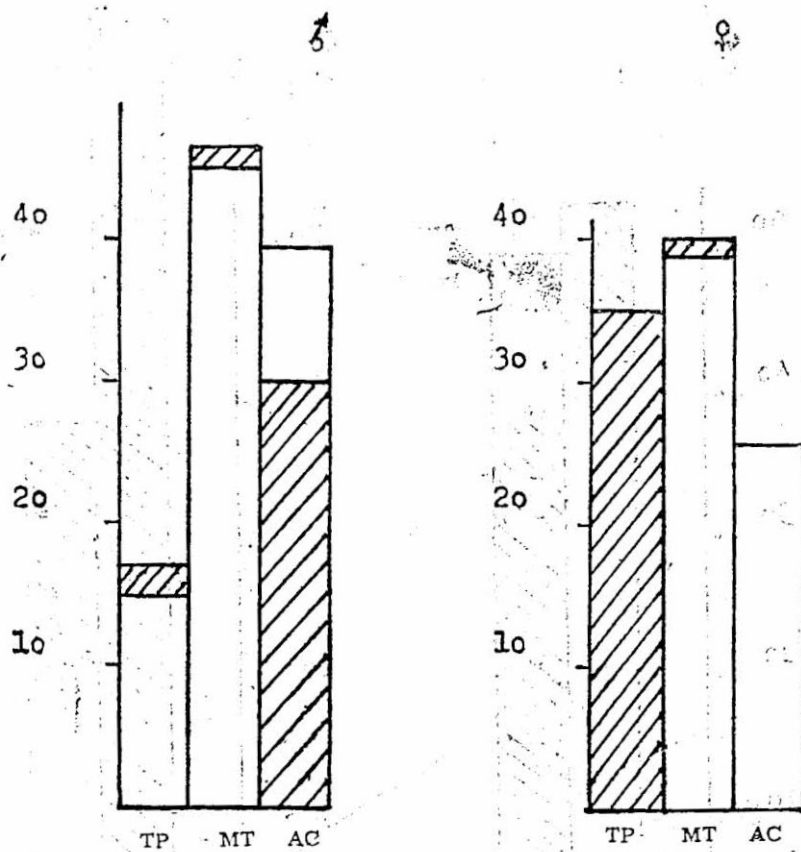
Graficul nr. 4 Îndicele cefalic

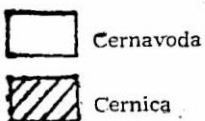

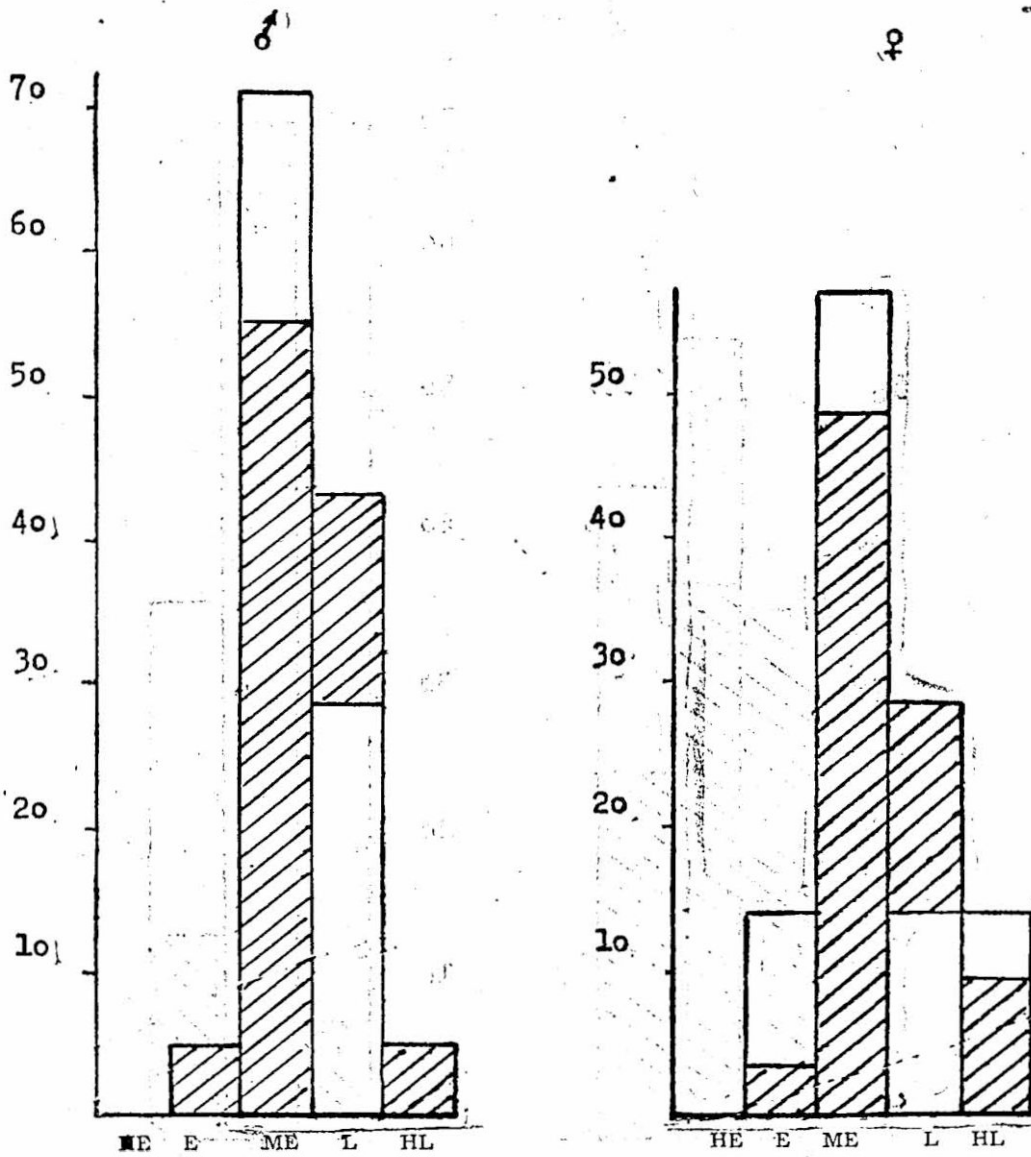
Graficul nr. 5. Indicele porio-bregmatic longitudinal

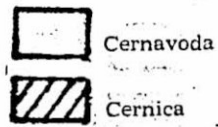

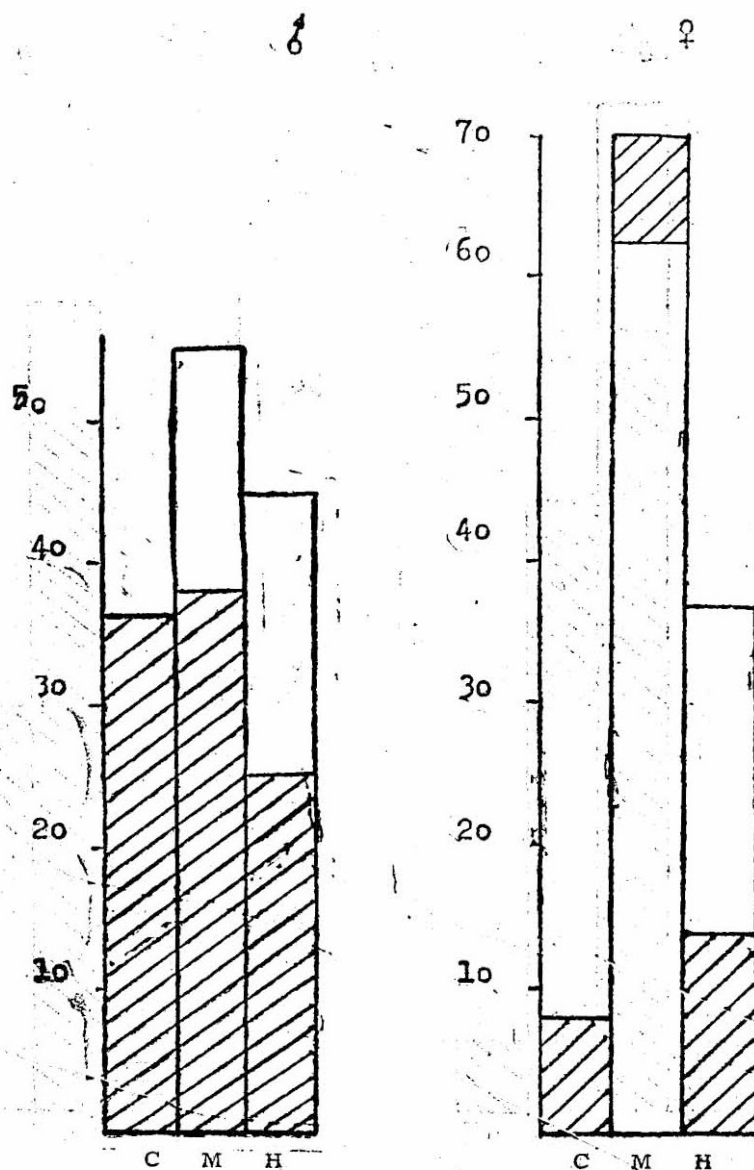
Graficul nr. 6 Indicele porio-bregmatic transversal

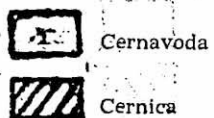

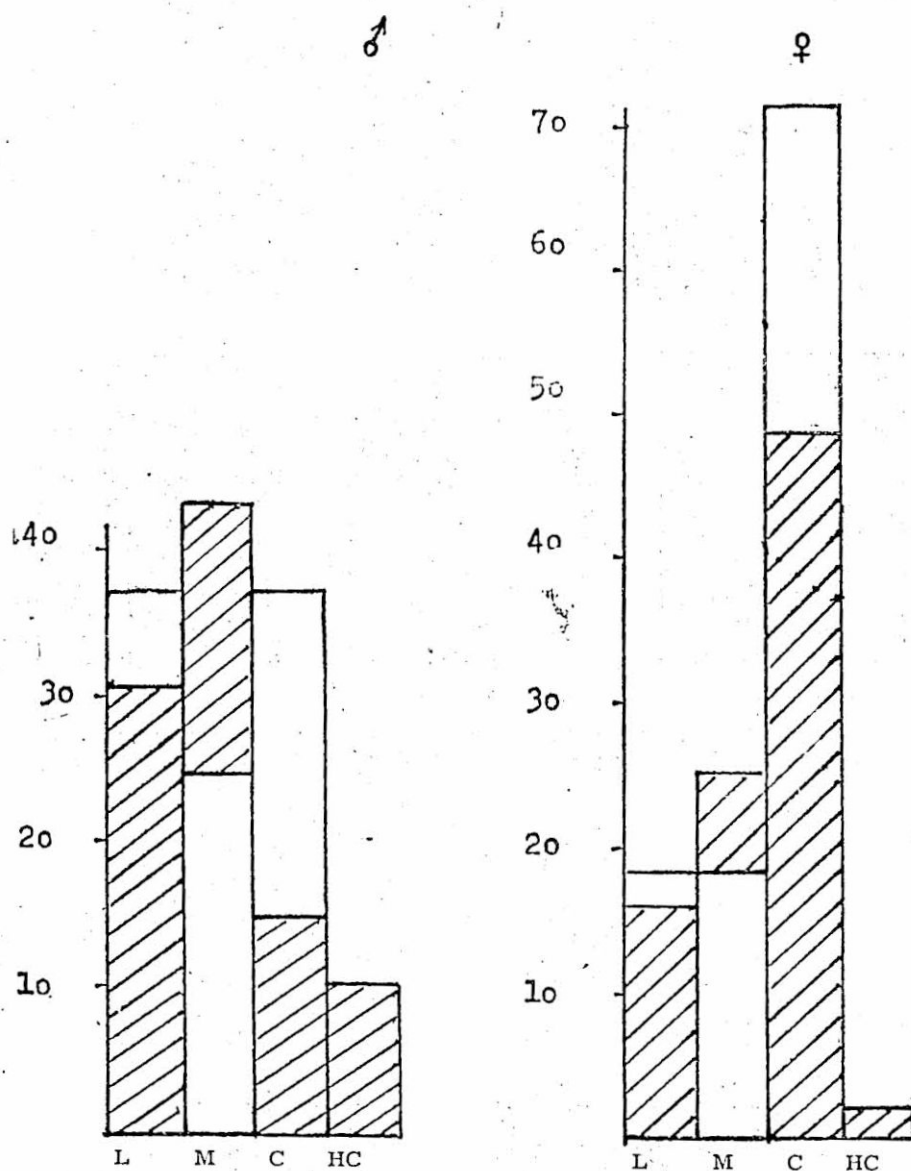
Graficul nr. 7 Indicele facial superior

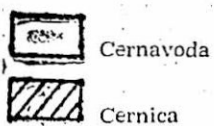

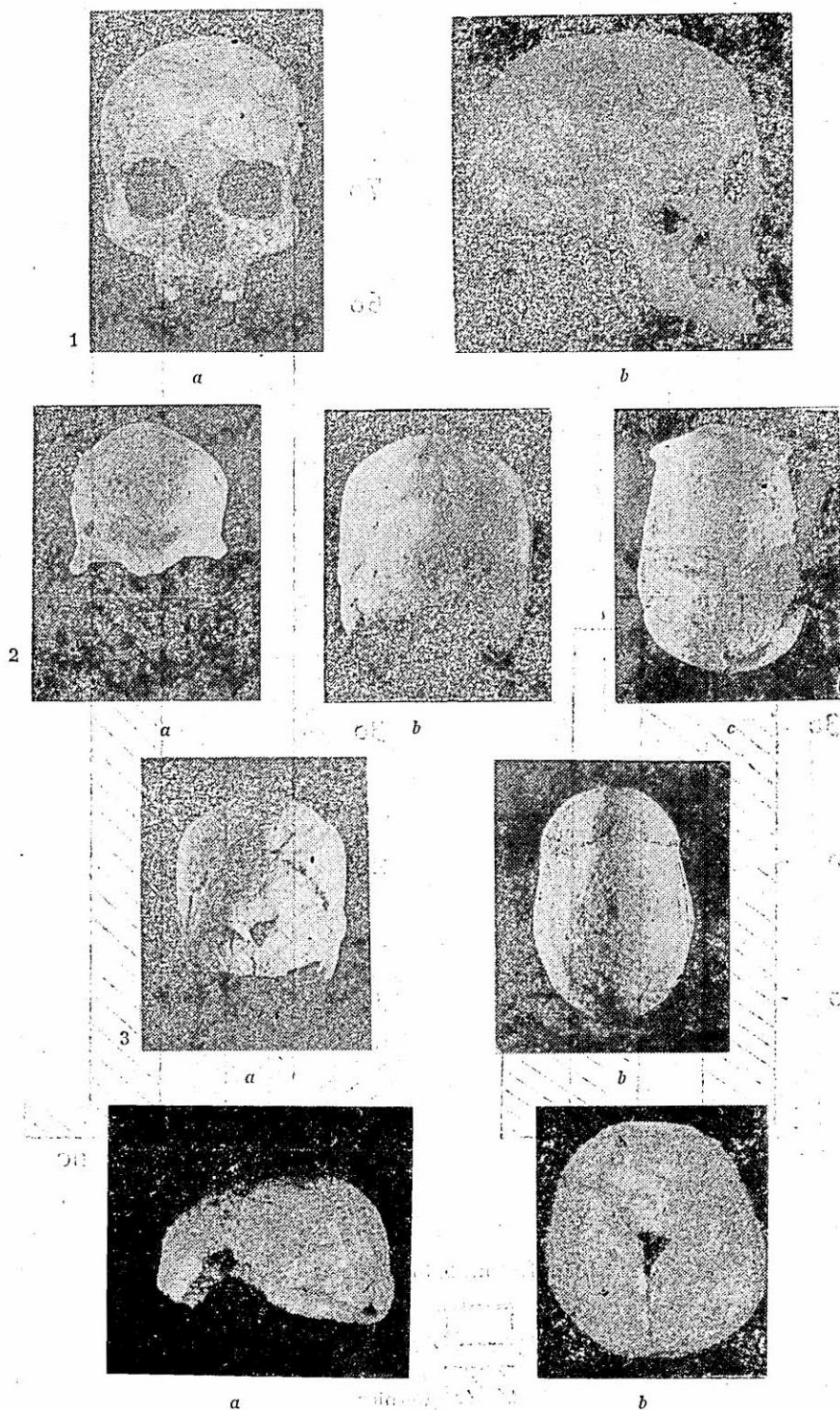
Graficul nr. 8 Indicele orbital

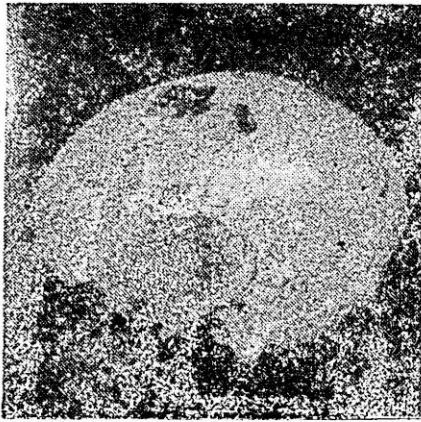

Graficul nr. 9 Indicele nazal

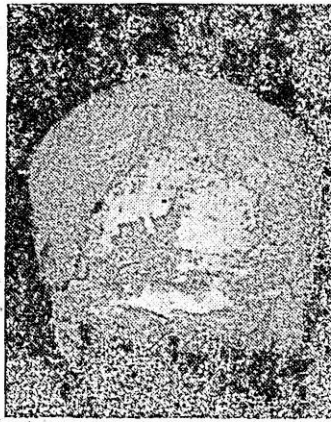

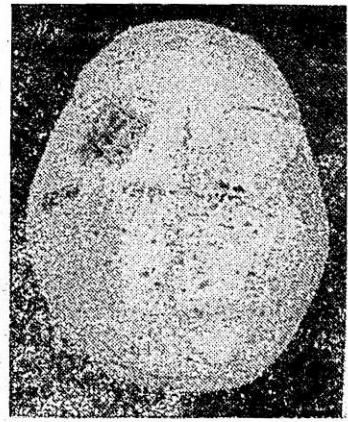
Pl. I. 1, craniul de la Gura Baciului—cultura Criș (a, norma facială; b, norma laterală); 2: craniul nr. 8 de la Cernavoda—cultura Hamangia (a, norma frontală; b, norma occipitală; c, norma verticală); 3, craniul nr. 57 de la Cernavoda—cultura Hamangia (a, norma occipitală; b, norma verticală); 4: craniul nr. 239 de la Cernavoda—cultura Hamangia (a, norma laterală; b, norma verticală).

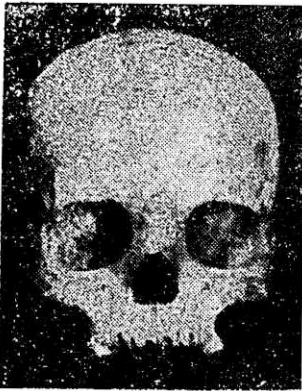
a

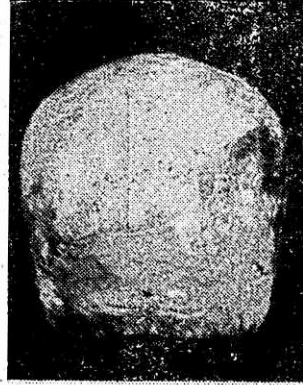
b

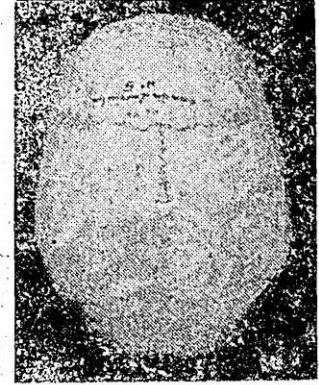
c

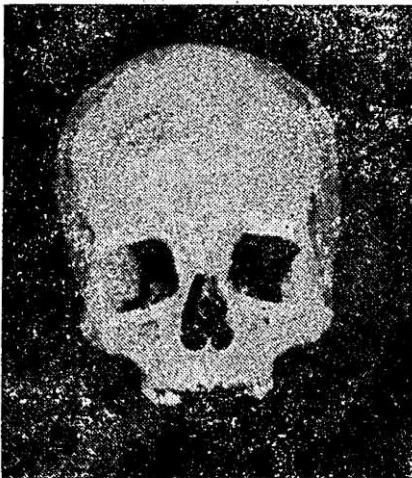
a

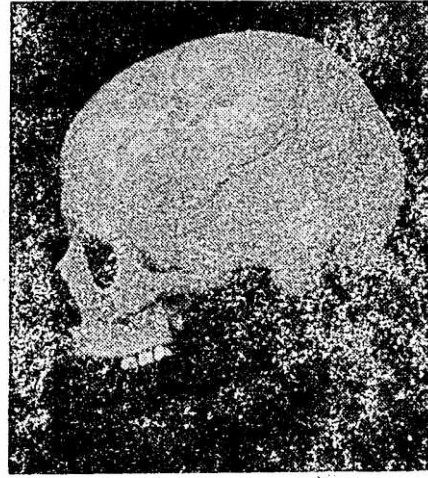
b

c

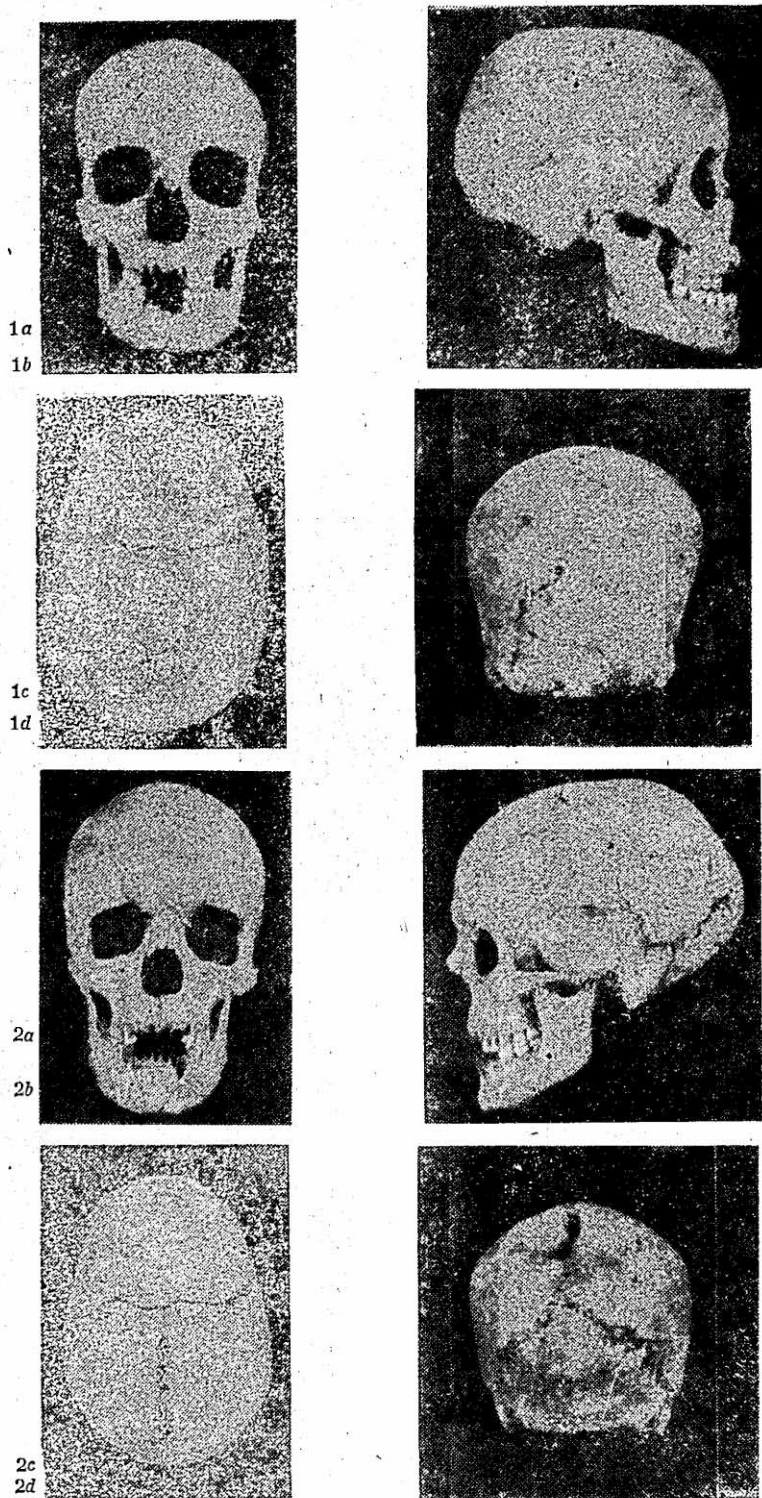

a

b

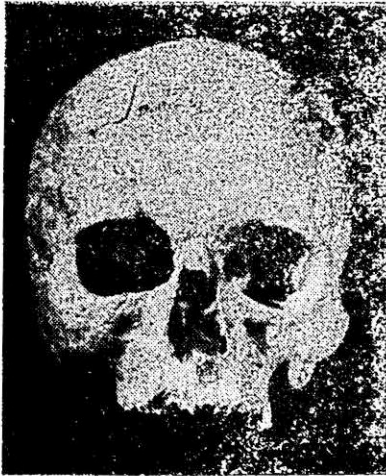
1, craniul nr. 18 de la Cernăvoada — cultura Hamangia (a, norma laterală; b, norma occipitală; c, norma verticală); 2, craniul nr. 5 de la Coadă Zăvoiuului — cultura Hamangia (a, norma frontală; b, norma occipitală; c, norma verticală); 3, craniul nr. 32 de la Cernăvoada — cultura Hamangia (a, norma frontală; b, norma laterală).

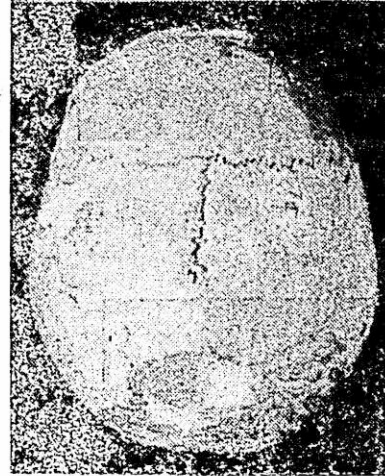
Pl. III. 1, craniul nr. 14 de la Cernica — cultura Boian (a, norma frontală; b, norma laterală; c, norma verticală; d, norma occipitală); 2, craniul nr. 18 de la Cernica — cultura Boian (a, norma frontală; b, norma laterală; c, norma verticală; d, norma occipitală).

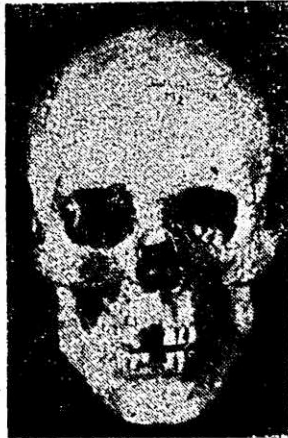
1a

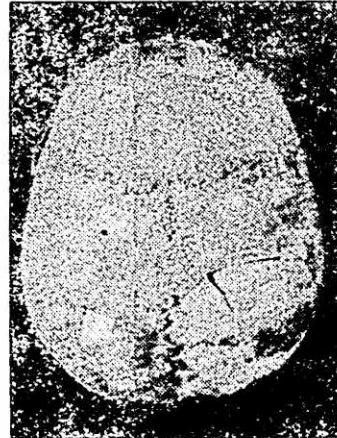
1b

1c

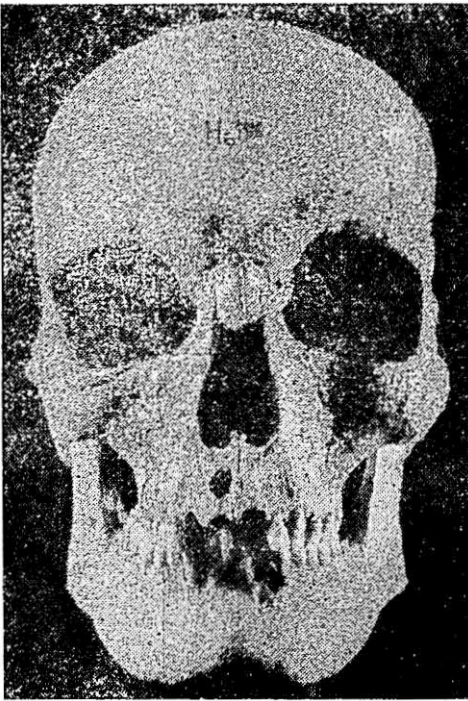

2a

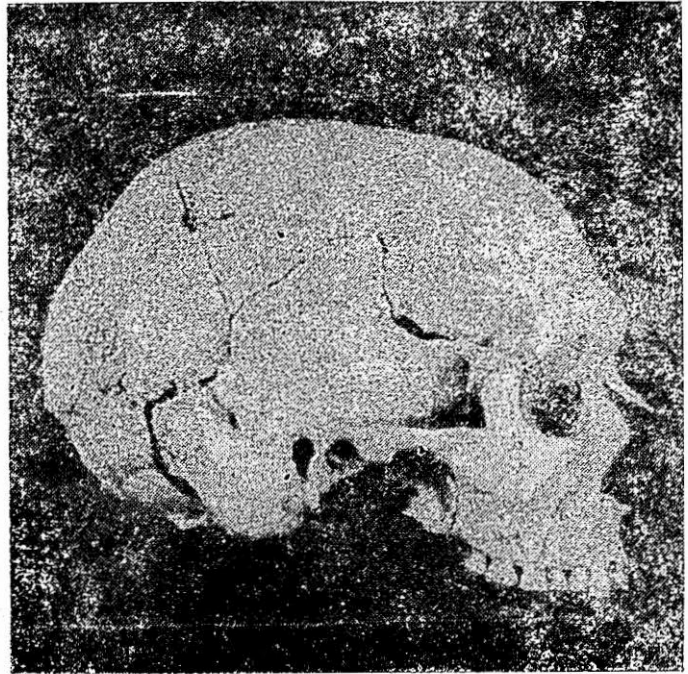

2b

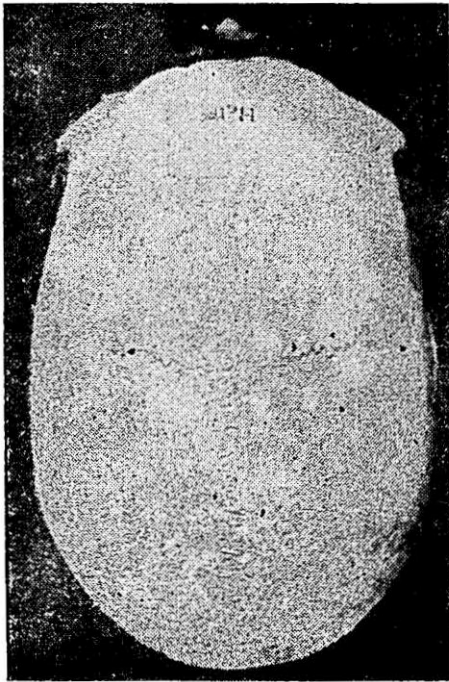
Pl. IV. 1, craniul nr. 1 de la Dolheștii Mari — perioada de tranziție de la neolitic la bronz (cultura amforelor sferice) (a norma laterală; b, norma frontală; c, norma verticală); 2, craniul nr. 2 de la Dolheștii Mari (cultura amforelor sferice) (a, norma frontală; b, norma verticală).

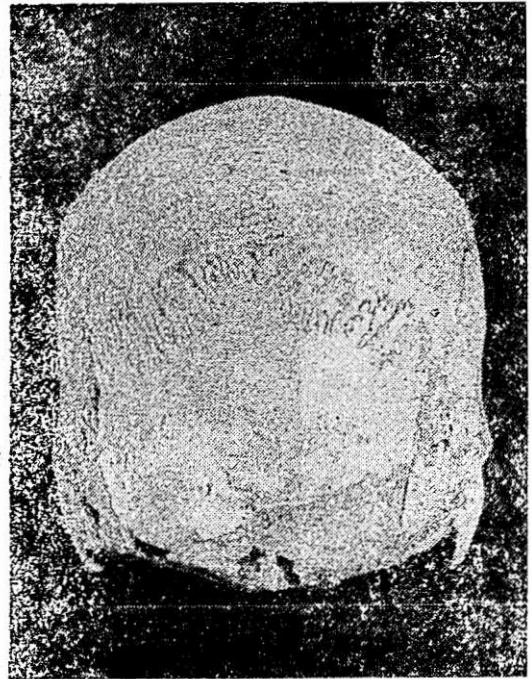
1a

1b

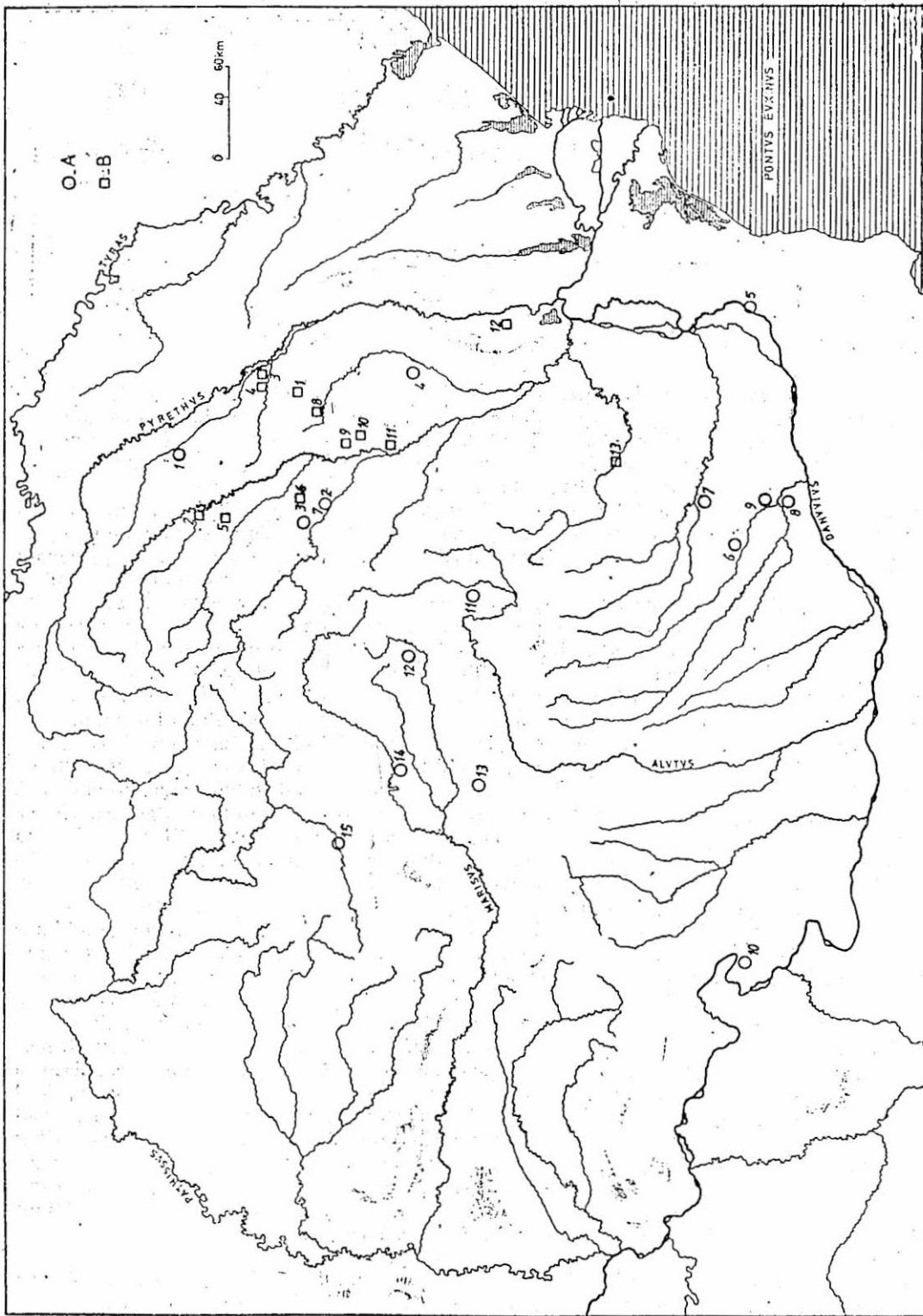

1c

1d

Pl. V. Craniul nr. 6 de la Holboca-Iasi — complexul anormiștelor, tumulare cu ocră: (a, norma frontală; b, norma laterală; c, norma verticală; d, norma occipitală).

Pl. VI. Necropole preistorice din România studiate în articol. A (neolitic): 1, Pogorâști; 2, Traian; 3, Girov; 4, Trusăna; 5, Cernavodă; 6, Cernica; 7, Valea Orbului; 8, Popești; 9, Dridu; 10, Ostrovul Corbului; 11, Bedelaza; 12, Doboșeni; 13, Ocna Sibiului; 14, Cipău; 15, Cluj; B (perioada de tranziție): 1, Scheia; 2, Dolhești Mari; 3, Holboca; 4, Valea Lupului; 5, Preuțești; 6, Birgăuani; 7, Piatra Neamt; 8, Băcești; 9, Aldești; 10, Brad; 11, Șerbești; 12, Stoiceni; 13, Buzău.